

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Diplomová práce

Přípustka v korpusu Europarl: formální a kontrastivní analýza

Concession in the Europarl Corpus:
a Formal and Contrastive Analysis

Bc. & Bc. Ondřej Drobník

2020

PhDr. Olga Nádvorníková, Ph.D.

Svůj upřímný dík dlužím PhDr. Olze Nádvoříkové, Ph.D., vedoucí mé diplomové práce. Děkuji jí za pomoc při psaní, za ochotu konzultovat i nad rámec této práce, a především za přínosné a inspirativní kritické připomínky. To vše vzdor komplikovanější situaci v době, kdy jsem práci psal.

Samozřejmostí je pro mne dík mým nejbližším, kteří mi poskytují všestrannou podporu ve studijním snažení.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ondřej Drobník
Malá Skála – Praha – Sychrov,
14. července 2020

Abstrakt (česky)

Předkládaná diplomová práce se zabývá francouzskými přípustkovými konektory *bien que*, *quoique*, *encore que*, *malgré que* a *certes–mais*. Cílem práce byl popis jejich chování ve francouzštině a následné porovnání s češtinou. Za hlavní klasifikační kritéria volíme pozici *concédé* vůči *asserté* a finitnost *concédé*. Další důležité kritérium – typ přípustky – je z technických důvodů popisováno pouze okrajově. Konektory byly popsány na náhodných vzorcích pocházejících z paralelního korpusu Europarl. Tento korpus obsahuje přepisy debat Evropského parlamentu a byl zvolen díky vysokému obsahu argumentačních struktur. Bylo zjištěno, že ve vymezených vlastnostech jsou si blízké konektory *bien que* a *certes–mais* (regují nejčastěji finitní *concédé* v antepozici), další třídu tvoří *encore que* a *malgré que* (regují nejčastěji finitní *concédé* v postpozici) a stranou stojí *quoique*, které na analyzovaných vzorcích preferuje postponovaná nefinitní *concédé*. Zejména spojkové konektory, které bývají uváděny jako synonymní, vykazují tedy z hlediska popisovaných faktorů rozdílné chování. Obecněji lze říci, že antepozice *concédé* zdůrazňuje platnost přípustkové implikace, zatímco jeho postpozice promínuje přípustkovou konjunkci a je zpravidla komentářové povahy. Kontrastivní analýza ukázala, že struktura věty (finitnost a pozice *concédé*) je v češtině zpravidla zachována. Nejčastějšími protějšky jsou spojky *i když*, *ačkoli*, *přestože* a „abstraktní diskontinuitní konektor“ sestávající z afirmativního a adverzativního elementu. Na analyzovaných datech se neukázala souvislost mezi dvěma popisovanými faktory a volbou českého ekvivalentu.

Klíčová slova

přípustka – Europarl – kontrastivní popis – francouzština – čeština – konektory

Abstract (English)

The presented diploma thesis deals with the French concession connectors *bien que*, *quoique*, *encore que*, *malgré que* and *certes–mais*. The aim of the thesis was to describe their behaviour in French and to compare them with Czech. As the main classification criteria, we choose the position of the *concédé* and the *asserté*, and the finiteness of the *concédé*. By reason of technical arrangement of the corpus, the type of concession is described only marginally. The connectors were described on random samples from the parallel corpus Europarl. This corpus contains transcripts of the European Parliament's debates and was chosen due to the high content of argumentative structures. In the defined samples, *bien que* and *certes–mais* are very close in their function (most often is the government of finite *concédés* in anteposition). Another class consists of *encore que* and *malgré que* (commonly govern finite *concédés* in postposition). *Quoique* is aside, because it prefers on our samples non-finite *concédés* in postposition. And thus, the conjunction connectors, which are often referred to as synonymous, exhibit different behavior in terms of the factors described. More generally, the anteposition of *concédés* emphasizes the validity of the concessive implication, while its postposition stresses the concessive conjunction and appears usually as comment. Contrastive analysis proved that in Czech the sentence structure (finiteness and position of *concédé*) is usually preserved. The most common equivalents are connectors *i když*, *ačkoli* and *přestože*, and the “abstract discontinuous connector” consisting of an affirmative and an adversative element. The analyzed data did not show a correlation between the two analyzed factors and the choice of the Czech equivalent.

Keywords

concession – Europarl – contrastive description – French – Czech – connectors

Obsah

1	ÚVOD.....	8
2	TEORETICKÉ POJEDNÁNÍ O PŘÍPUSTCE.....	11
2.1	OBEČNÝ VÝZNAM PŘÍPUSTKY	11
2.2	VYMEZENÍ PŘÍPUSTKY A JINÝCH VZTAHŮ	17
2.3	POJETÍ PŘÍPUSTKY V DĚJINÁCH.....	20
2.4	PŘÍPUSTKOVÉ SYSTÉMY	23
2.5	PŘÍPUSTKOVÉ KONEKTORY	26
3	VYJÁDRĚNÍ PŘÍPUSTKY VE FRANCOUZŠTINĚ.....	29
3.1	BIEN QUE.....	32
3.2	QUOIQUE	34
3.3	ENCORE QUE	35
3.4	MALGRÉ QUE	36
3.5	CERTES–MAIS.....	38
3.6	SHRNUTÍ A PŘEHLED EKVIVALENTŮ	43
4	VYJÁDRĚNÍ PŘÍPUSTKY V ČEŠTINĚ.....	45
5	DATA A METODOLOGIE	48
5.1	ČESKÝ NÁRODNÍ KORPUS, INTERCORP, EUROPARL	48
5.2	POVAHA TEXTŮ VZNIKAJÍCÍCH V RÁMCI EU	50
5.3	VÝZKUMNÝ POSTUP	53
5.3.1	EXTRAKCE A ZPRACOVÁNÍ JAZYKOVÝCH DAT	53
5.3.2	KLASIFIKACE JAZYKOVÝCH DAT A LINGVISTICKÉ TESTY	55
6	EMPIRICKÁ ČÁST	58
6.1	POPIS ANALYZOVANÝCH DAT	58
6.1.1	CHYBOVOST	59
6.2	ANALÝZA JEDNOTLIVÝCH KONEKTORŮ	62
6.2.1	BIEN QUE	62
6.2.2	QUOIQUE	69
6.2.3	ENCORE QUE.....	75
6.2.4	MALGRÉ QUE.....	79
6.2.5	CERTES–MAIS	84
6.3	ČESKÉ PROTĚJŠKY ANALYZOVANÝCH KONEKTORŮ	90
6.3.1	BIEN QUE	91
6.3.2	QUOIQUE	94
6.3.3	ENCORE QUE.....	97
6.3.4	MALGRÉ QUE.....	98
6.3.5	CERTES–MAIS	99
6.3.6	SHRNUTÍ: NEJČASTĚJŠÍ PROTĚJŠKY	104
6.3.7	ZPĚTNÁ ANALÝZA.....	110
6.4	PROTOTYPY	112

6.4.1	BIEN QUE	112
6.4.2	QUOIQUE	113
6.4.3	ENCORE QUE.....	113
6.4.4	MALGRÉ QUE.....	114
6.4.5	CERTES–MAIS	114
6.4.6	SHRNUTÍ	115

7	<u>ZÁVĚR.....</u>	118
----------	--------------------------	------------

8	<u>RESUME EN FRANÇAIS.....</u>	122
----------	---------------------------------------	------------

	<u>BIBLIOGRAFIE</u>	126
--	----------------------------------	------------

	ČLÁNKY, MONOGRAFIE	126
	MLUVNICE.....	128
	SLOVNÍKY	129
	SLOVNÍKY TIŠTĚNÉ.....	129
	SLOVNÍKY WEBOVÉ	129
	JAZYKOVÉ KORPUSY	130

Seznam zkratek

- A** *asserté*, tj. afirmativní segment (viz definici v kap. 2.1)
- AC** pořadí segmentů *asserté–concédé*
- AČV** aktuální členění větné, funkční větná perspektiva
- BQ** spojka *bien que*
- C** *concédé*, tj. připouštěný segment (viz definici v kap. 2.1)
- CA** pořadí segmentů *concédé–asserté*
- CM** diskontinuitní konektor *certes–mais*
- č.** čeština, český
- EQ** spojka *encore que*
- fr.** francouzština, francouzský
- MQ** spojka *malgré que*
- něm.** němčina, německý
- nL** kontext *n* pozic vlevo (např. 1L = 1. pozice vlevo)
- nR** kontext *n* pozic vpravo (např. 1R = 1. pozice vpravo)
- PU** příslovečné určení
- QQ** spojka *quoique*
- SSČ** *Slovník spisovné češtiny*
- SSJČ** *Slovník spisovného jazyka českého*
- TLFi** *Trésor de la langue française*

Typografická úmluva: Příklady citované z korpusů budeme v práci značit EXEMPLUM a jejich transformace označíme TRANSFORMACE. Číslovat je budeme dvojbodově: podle čísla kapitoly a lineárního plynutí textu. Jelikož jde o interní hypertextové odkazy, budeme je používat jako indeklinabile. Dotazy v jazyce CQL značíme fontem Courier New.

1 Úvod

Předkládaná diplomová práce si za cíl stanovuje popis vybraných francouzských přípustkových konektorů (*bien que, quoique, encore que, malgré que* a *certes–mais*)¹ v závislosti na jejich pozičních preferencích a finitnosti regovaných struktur. Typ přípustkového vztahu je pojednán spíše okrajově, a to z důvodů, které představíme v kap. 5.3.2. Pozičními preferencemi konektoru rozumíme, zda se přípustkový konektor, resp. celá jím uvedená propozice (tzv. *concédé*, viz kap. 2.1) nachází v antepozici, nebo postpozici propozice afirmativní, tzv. *asserté*. Tyto dva pojmy jsou pro celou práci klíčové – jde totiž o základní konstituenty přípustkového vztahu, který blíže představíme v kap. 2.1. Úvodem lze říci, že *concédé* je významovým celkem, který je sice přijímán jako pravdivý, nicméně nezabraňuje realizaci významu segmentu *asserté*, který se s ním do jisté míry sémanticky rozchází, vzájemně obsahově kolidují.

Domníváme se, že právě pořadí těchto sémantických segmentů má na kódování přípustkového významu značný vliv. Naši domněnku potvrzují jak údaje z odborné literatury, které průběžně představujeme v teoretické části práce (kap. 2), tak „jazykový cit“. Tento lze ilustrovat na následující přípustkové větě, kterou přejímáme z korpusu SYN2015 (Boček, *Poslední aristokratka*):

EXEMPLUM 1.1 *Ačkoliv bylo jedenáct dopoledne, Josef byl v županu.*²

Platnost *concédé* má vedlejší věta *ačkoliv bylo jedenáct dopoledne*, hlavní věta *Josef byl v županu* odpovídá sémanticky segmentu *asserté*. Tyto dva segmenty lze v lineárním uspořádání jazyka komutovat – dostaneme tak:

TRANSFORMACE 1.1 [EXEMPLUM 1.1] *Josef byl v županu, ačkoliv bylo jedenáct dopoledne.*³

¹ Uvedené konektory vybíráme jako prototypické přípustkové konektory, které reprezentují jak objektivní, tak argumentační přípustku. Na díla, která je za „prototypické“ považují, poukážeme v kap. 3.1 až 3.5.

² Veškerá kurzívní vyznačení v citacích z jazykových korpusů prezentovaných v rámci této práce provedl autor.

³ Transformace budeme – na rozdíl od příkladových vět – zapisovat kurzívou, a to z důvodu zcela jednoznačné identifikace nepůvodního (námi transformovaného) textu. V porovnání s exempli tak bude tato notace „inverzní“: zvýrazňovat budeme naopak nekurzívním řezem písma. Na příslušné exemplum, které bude transformováno, odkazujeme v hranaté závorce.

Na základě uvedené příkladové věty lze formulovat hlavní výzkumné otázky. Zejména analyzujeme, do jaké míry jsou u analyzovaných konektorů takové transformace možné a jaké jsou případné sémantické posuny. Provedená transformace je gramatická, tzn., že příslušný konektor (*ačkoliv*) umožňuje jak antepozici, tak postpozici. Rozdíl můžeme spatřit v sémantice: exemplum říká, že ani skutečnost, že bylo jedenáct dopoledne, nezabránila Josefovi být v županu. Zdá se tedy, že je důraz kladen na narušenou kauzalitu – není totiž „normální“ být v jedenáct hodin dopoledne v županu (dále hovoříme o implikačním vztahu). Naopak v transformaci je časový údaj spíše jen komentářem, jehož obsah není dobře slučitelný obsahem první propozice – říkáme, že je v tomto případě prominována konjunkce. Dále analyzujeme povahu *concedé* z hlediska finitnosti propozice. *Concedé* je zde finitní, možnost transformace do podoby infinitní je předmětem dalších analýz. Na základě těchto dvou hlavních kritérií popíšeme tendence jednotlivých konektorů a následně je klasifikujeme a usouvztažíme. Hlavním výstupem práce je tudíž popis konektorů ve zvolených „souřadnicích“: pozice *concedé* a jeho finitnost (viz kap. 6.4).

Na použitém jazykovém korpusu (viz níže) jsou analyzovány i sémantické nuance jednotlivých typů přípustkových vět, opět zejm. z hlediska pozice *concedé*. Domníváme se, že mezi uvedenými dvěma větami je rozdíl spočívající ve „váze“ segmentu *concedé*: zatímco EXEMPLUM 1.1 obsahuje „klasickou“ přípustku (jak ji popisujeme v kap. 2.1), tzn. poukazuje na narušenou kauzalitu, TRANSFORMACE 1.1 obsahuje *concedé*, které jako by bylo „jenom“ komentářem, doplňující informací. Tuto hypotézu o významu jednotlivých konstelací se pokoušíme rozpracovat a detailněji popsat.

Sekundárními výstupy práce jsou dílčí poznatky o jednotlivých konektorech. Tyto se týkají např. interpunkce (u většiny konektorů), možné kolokability s koncesivními adverbii (zejm. v případě *bien que*, viz kap. 6.2.1.1.1) a frekvence ve zvoleném typu korpusu.

Analýza frekvenčních, syntaktických a distribučních vlastností všech čtyř vybraných přípustkových konektorů je doplněna analýzou kontrastivní, tj. porovnáním s jejich protějšky v češtině. Výstupem kontrastivních analýz je jednak soupis a vyhodnocení českých ekvivalentů, jednak porovnání fungování francouzských konektorů a jejich českých protějšků. Kontrastivní popis doplňujeme zpětnou analýzou, která naznačí tendence při hledání ekvivalentů v opačném „směru“, a umožní tak případně doplnit paradigma vyjadřování přípustky ve francouzštině o další prostředky. Tato část práce ukazuje nejčastější ekvivalenty na vybraném korpusu dat – výsledky je tudíž možné konfrontovat s údaji v lexikografických dílech.

Práce je dělena na tři hlavní části: teoretickou, metodologickou a empirickou. Součástí teoretické části je obecné pojednání o přípustce (kap. 2.1, 2.3, 2.4 a 2.5), její vymezení na pozadí dalších logicko-sémantických vztahů (kap. 2.2) a konečně pojednání o vyjádření přípustky ve francouzštině (kap. 3) a češtině (kap. 4). V podkapitolách 3.1 až 3.5 pojednáme samostatně konektory, které jsou předmětem analýz. Teoreticky zaměřené kapitoly poslouží jednak jako „odrazový můstek“ při plánování a provádění analýz, jednak při následné reflexi nalezených dat (kap. 6).

Jelikož je přípustka obecným významem, který se objevuje zejm. v textech s vysokým podílem argumentačních struktur (srov. kap. 5.2), provádíme veškeré analýzy na korpusu, jenž (alespoň teoreticky) požadované charakteristiky vykazuje. V našem případě je jím Europarl (viz kap. 5.1), tedy korpus obsahující přepisy debat na půdě Evropského parlamentu, kde lze – vzhledem k povaze textů – zvýšenou frekvenci argumentačních struktur skutečně očekávat. Další výhodou Europarl pro náš kontrastivní výzkum je fakt, že texty v něm obsažené, resp. jednotlivé jazykové mutace, lze považovat za ekvivalentní (srov. kap. 5.2).

Jak bylo naznačeno již výše, hlavním výstupem práce je popis fungování francouzských přípustkových konektorů *bien que*, *quoique*, *encore que*, *malgré que* a *certes–mais* v závislosti na pozici segmentu *concedé* a jeho finitnosti. Lze předpokládat, že žádný z konektorů nebude vykazovat na všech dokladech zcela identické vlastnosti, tzn., že doklady nebudou zcela homogenní. Z tohoto důvodu se nám jeví jako výhodné najít pro každý konektor „prototyp“, tedy autentickou větu, která „shrne“ jeho preference na poli zmíněných rysů. Takové prototypy jsou tedy hlavním výstupem této práce a představeny budou v kap. 6.4.

2 Teoretické pojednání o přípustce

2.1 Obecný význam přípustky

Tato kapitola představuje hlavní teoretická východiska práce. Postupně uvedeme několik možných definic přípustkového vztahu, poukážeme na různé překážky při jeho vymezování, vysvětlíme, proč je tak nesnadné, a následně definujeme podobu přípustky s jakou budeme pracovat v této práci. Následně budou představeny další pojmy, které s obecnou povahou přípustky souvisí (pragmatická presupozice, vztah přípustky k aktuálnímu členění větnému aj.).

Definic přípustky (z nichž některé představíme v následujících odstavcích) existuje mnoho. Přesto lingvisté často píší, že se nenašlo (resp. dokonce neexistuje) žádné „dobré“, univerzálně platné vymezení (např. Moeschler & de Spengler, 1982, str. 8). Důvodem většinou „vágních“⁴ definic je onomaziologická povaha přípustky (Sokolová, 2016, str. 53). Přípustka je většinou definována logicko-sémanticky (vymezení, které budeme používat v rámci této práce patří právě do této skupiny). Myslitelná by ale byla i definice morfosyntaktická (např. „konektory typu *bien que* regující subjuntiv“)⁵ nebo argumentační (např. „jedna propozice argument přijímá, druhá jej vzápětí vyvrací“; pro podobné vymezení viz Adam, 2008, str. 150). Mnohdy je přípustka definována právě jako argumentační strategie (Montagne, 2005, str. 39; Silletti, 2013, str. 73). V důsledku různých definic přípustky se lze v praxi setkat i s tím, že někteří lingvisté přípustku ani nevymezují jako svébytný vztah – někdy tak bývá vnímána jako typ opozice, resp. adverzativního významu (Conti, 2010, str. 274; Silletti, 2013, str. 69).⁶

Jak již bylo naznačeno, existuje několik překážek a problémů při vymezování pojmu přípustky. Zde uvedeme některé z nich: První a zásadní nesnází, která přímo plyne z podstaty přípustky, je její onomaziologická definice (viz Bertin-Delbey, 1992, str. 49). Přípustka je

⁴ Tento termín ve svém článku používá J. Sokolová (2016). Jak ukážeme, hlavním problém většiny definic představuje stupeň abstrakce definienda. Slovo „vágni“ je jistě na místě, nicméně ho nelze chápat pejorativně. „Vágnost“ považujeme spíš za obecnost, abstraktnost definice, podobně jako M.-A. Morelová: „la relation concessive apparaît [...] comme *une relation très générale*“ (1996, str. 9; kurzívou vyznačil autor práce).

⁵ V této souvislosti upozorňujeme na možnost definovat „modelový konektor“ (Sokolová, 2016, str. 55), což by bylo patrně při morfológickém vymezení nezbytné.

⁶ Podle studie L. Uhlířové (1974) jsou příslovečná určení přípustky nejméně frekventovanými adverbiálními v češtině (na rozdíl od příslovečných určení místa a času, která jsou nejčastější). Na základě poznatků z dalších studií (např. König & Eisenberg, 1984) se lze domnívat, že relativně nízká frekvence příslovečného určení přípustky může být důsledkem poměrně vysoké kognitivní náročnosti (o tom se zmiňujeme ke konci této kapitoly). Tato skutečnost může být jedním z důvodů této inkluze.

abstraktní význam, který je v přirozeném jazyce možné kódovat teoreticky neomezeně mnoha způsoby, což znamená, že třída přípustkových konektorů⁷ je neomezená (Rezat, 2009, str. 469). S tím úzce souvisí i skutečnost, že některé konektory nejsou přípustkové *a priori*, schopnost vyjádřit přípustku získávají užíváním v jazyce – typicky se jedná o výrazy adverbativní (např. fr. *mais*, č. *ale*, něm. *aber*). Vykazuje-li výrazivo schopnost vyjadřovat více významových vztahů, hovoříme o polyfunkcionálních konektorech. Mimoto existuje možnost přípustku vyjádřit implicitně, což znamená, že v žádné z propozic není přítomen formální znak přípustky. Jedná se o přípustku vyjádřenou sekundárně (*ibidem*); stojí v opozici k přípustkovému vztahu vyjádřenému primárně (explicitně, za pomoci některého z explicitních přípustkových konektorů). Při sekundárním vyjádření přípustky koncesivní význam konstituuje především význam jednotlivých propozic a presupozice účastníků komunikační situace (viz níže v této kapitole), patrně nejvýznamnějším konstituentem přípustky je v takových případech kontext.⁸ Z řečeného plyne, že přípustku nelze na formální, „povrchové“ rovině bezezbytku popsat.⁹ Zejména výše zmíněná morfosyntaktická definice se tak stává nevhodnou (neexistuje bijekce mezi významovými vztahy a jejich vyjádřeními).

V dějinách lingvistiky se objevuje mnoho definic a pojetí přípustky¹⁰ – první doložená definice pochází z Quintilianova spisu *O výchově řečníka* (1. stol. n. l.) (Rezat, 2009, str. 472). V následujících odstavcích některé z nich představíme – zejm. ty, z nichž vychází vymezení přípustkového vztahu použité v této práci.

Nejprve uvedeme definici přípustkového vztahu podle H. Gettrupa a H. Nølkeho (1984, str. 6): „[...] deux types de relations oppositives. La première est paradigmaticque, symétrique et matérielle : nous l'appelons adversative. La deuxième est syntagmaticque, asymétrique et logique : c'est la relation concessive.“ Vymykajícím se terminologickým rysem citované definice je rozlišení pojmů „adversatif“ a „oppositif“ (jak zmíníme v kap. 2.2, většina autorů považuje tyto pojmy za synonymní). Z definice plyne, že opozici autoři vnímají jako termín nadřazený přípustce a adverbativnímu vztahu samotnému. Tato hierarchizace může být výhodná zejm. při práci s adverbativním vztahem jako takovým (viz kap. 2.2), nadále budeme

⁷ Za „přípustkový konektor“ považujeme jakýkoli způsob vyjádření přípustky, včetně vyjádření nulového, tj. přípustkového vztahu vyjádřeného implicitně (koncesivní význam plyne z kontextu).

⁸ Kontextem rozumíme úhrn dvou svěbytných „kontextů“: textového (kotext) a situačního (kosituace).

⁹ S. Rezat v tomto případě píše o nemožnosti „jednoznačné identifikace“: „Bezüglich der Kodierung von Konzessionen ist insgesamt festzuhalten, dass eine formale, rein oberflächenorientierte Betrachtung nicht ausreicht, um Konzessionen eindeutig zu identifizieren.“ (2009, str. 478; „Ohledně kódování přípustky zjišťujeme, že formální, ryze povrchové pozorování k jednoznačné identifikaci [všech] přípustkových vztahů nestačí.“; přeložil a kurzívou v originále zvýraznil autor).

¹⁰ Více o vývoji pojetí přípustky píšeme v kap. 2.3.

pojmy považovat za ekvivalentní. Ze tří centrálních pojmů, které jsou blíže vysvětleny v citované studii (*idem*, str. 5–7), se zaměříme na problematiku symetrie. Symetrií rozumíme nezávislost významu na pořadí propozic; tzn. máme-li dvě propozice p a q , význam sekvence $p \wedge q$ je stejný jako $q \wedge p$. Autoři studie jako příklad symetrie opozice uvádějí větu „Pierre est resté, alors que Paul est parti.“ (*idem*, str. 6). Přidržíme-li se uvedené formální notace, lze tuto symetrii z hlediska logiky vysvětlit komutativním zákonem konjunkce.¹¹ Přípustka je naopak definována jako vztah asymetrický. Tuto vlastnost ukážeme na následující příkladové větě:¹²

EXEMPLUM 2.1 Bien qu’elles soient les ancêtres des fourmis, ces guêpes-ci semblent très évoluées. (Werber, *La Révolution des fourmis*)¹³

Segmentem *concedé* (propozicí p) je *elles sont les ancêtres des fourmis*, který zjevně implikuje nižší stádium evolučního vývoje. To neguje segment *asserté* (propozice $\sim q$), tedy *ces guêpes-ci semblent très évoluées*. Předpokládali bychom symetrii daného vztahu, mělo by být možné propozici *ces guêpes-ci semblent très évoluées* použít jako *concedé*. Přípustkovou implikací bychom dostali celou (teoreticky nekonečnou) množinu argumentů q , která ji mohou sémanticky usouvztažnit s neomezeným počtem propozic $\sim q$; např. *Bien que ces guêpes-ci semblent très évoluées, elles ne savent pas voler.* ($q = \text{elles savent nécessairement voler}$). Tímto krokem jsme ukázali, že koncesivní vztah není symetrický,¹⁴ což je vlastnost přípustky, kterou přejímáme i v našem pojetí.

Další definici koncesivního vztahu nabízí S. Rezat (2009, str. 474). Rezat přípustku vnímá podobně jako řada dalších autorů – jako přípustkový trojúhelník (viz dále). Z její studie nicméně čerpáme dva zásadní poznatky: tvrzení „der Konzession ist ein Widerspruch *inhärent*“¹⁵ (*idem*, str. 484; kurzívou vyznačil autor), což nadále považujeme za charakteristický rys přípustky (plyne mj. přímo z níže uvedené definice), a způsob, jakým

¹¹ Termín (a)symetrie by bylo navíc vhodné zpřesnit přívlastkem „binární“, neboť k jiným než binárním vztahům mezi propozicemi v případě opozice a přípustky nedochází.

¹² Použijeme definici přípustky, kterou představujeme dále v této kapitole.

¹³ Není-li uvedeno jinak, pocházejí veškerá exempla v teoretické části práce (kap. 2) z aktuální verze InterCorpu (v12). V ostatních kapitolách je primárně (tzn. bez explicitního uvedení zdroje) citován korpus Europarl.

¹⁴ Existují nicméně věty, kdy může být koncesivní vztah symetrický. Takové případy jsou velmi řídké, jak píše E. König a P. Eisenberg (1984, str. 320). Vztahují se na jeden konkrétní typ vět, které jsou navíc doložené jenom v němčině; o symetrických koncesivních konstrukcích ve francouzštině a češtině se citovaná literatura nezmiňuje.

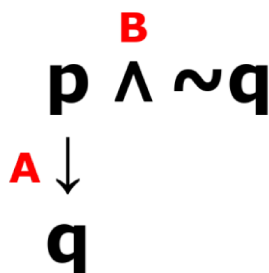
¹⁵ „Přípustce je rozpor vlastní.“ (přel. autor).

popisuje počet propozic, resp. argumentů (jde o binární/trinární¹⁶ pojetí přípustky, které popíšeme v rámci definice níže).

V hlavních rysech našeho vymezení vyjdeme z pojetí přípustky u J. Moeschlera a N. de Spenglerové (1981, 1982). Za zásadní považujeme vizualizaci přípustky co koncesivního trojúhelníku, který představili ve dvou zmíněných studiích (1981, str. 106; 1982, str. 25). Mezi argumenty p a $\sim q$ je podle jejich definice explicitní vztah, zatímco vztahy mezi p a q a mezi q a $\sim q$ jsou implicitní. Poslední jmenovaný vztah je navíc označen jako „contradiction“ (srov. „Widerspruch“ u S. Rezat, viz výše). Autoři navíc od přípustkového trojúhelníku odlišují přípustkový čtyřúhelník („carré argumentatif“; Moeschler & de Spengler, 1982, str. 22). Tento zde rozebírat nebudeme, neboť jej považujeme za speciální případ přípustkového trojúhelníku (který lze naopak vnímat jako zobecnění).

Posledním pojetím, na které zde odkážeme, je vymezení představené v příspěvku E. Königa a P. Eisenberga (1984). V první řadě budeme i zde klást důraz na to, že přípustku lze vnímat jako relaci. Dále budeme reflektovat představenou klasifikaci přípustkových konektorů: Vzhledem k hlavnímu klasifikačnímu kritériu (pozici *concedé* a *asserté*, viz níže) budeme konektory dělit podle vztahu k přípustce na 1. (ryze) přípustkové, 2. přípustkově užitě a 3. jiné (tj. ty, které koncesivní užití neumožňují, resp. u nich není doloženo).

V této práci budeme při definici přípustky (též koncesivního/přípustkového vztahu)¹⁷ vycházet zejm. z koncesivního trojúhelníku,¹⁸ jenž má následující podobu:

Obrázek 1: Přípustkový trojúhelník

Implikaci, která je na obrázku (Obrázek 1) vyznačena písmenem A, budeme nazývat „přípustkovou implikací“, konjunkci, vyznačenou písmenem B, nazýváme „přípustkovou konjunkcí“. Přípustková implikace značí tzv. „hidden causality“ (König & Siemund, 2000,

¹⁶ Tyto termíny S. Rezat nepoužívá; vymezeny budou níže.

¹⁷ Od těchto synonymních termínů odlišujeme „připouštění“, které se vztahuje pouze k logicko-sémantické modifikaci (argumentačnímu „oslabení“) segmentu *concedé*.

¹⁸ K tomu viz též König & Siemund, 2000, str. 357.

str. 349; „implicitní kauzalita“ – přel. autor), zatímco přípustková konjunkce „Gleichzeitigkeit zweier inkompatibler, sich gegenseitig widersprechender Sachverhalte“ (Rezat, 2009, str. 473; „současnost dvou neslučitelných, vzájemně si odporujících významových obsahů“ – přel. autor) – připomínáme, že takový rozpor je pro koncesivní vztah charakteristický (viz výše). Tímto rozkoem se také vysvětluje inherentní polyfonie (příp. dialogičnost) koncesivního vztahu (píše o ní např. Montagne, 2005). Spočívá v tom, že přípustka obsahuje dva různé, „neslučitelné“ argumenty, které jsou vnímány jako produkty jednotlivých komunikačních stran. Přípustku lze pojímat jako vztah trinární, resp. binární. Binární pojetí by bylo možné označit jako „povrchové“, formální, vztahuje se totiž na explicitně vyjádřené argumenty – při kanonické podobě přípustky jsou jenom dva: p a $\sim q$. V případě trinárního pojetí, které budeme aplikovat, počítáme i s argumentem implicitním, tedy q . Argument q platí vždy za *clef de voûte* obou propozic, právě on je základním (a nezbytným) konstituentem přípustkového vztahu. Snadno nahlédneme, že přípustku můžeme – jakožto relaci – zapsat následujícím, úspornějším způsobem: $\text{CONC}(p, q, \sim q)$.¹⁹ Přípustku považujeme za vztah asymetrický (viz výše).

V dalším výkladu budeme terminologicky rozlišovat jednotlivé propozice v přípustkovém vztahu – vymezíme dva segmenty: *concéde* (značíme „C“, „připouštěné“, odpovídá argumentu p) a *asserté* (značíme „A“, „tvrzené“, odpovídá argumentu $\sim q$). Terminologie se při označování segmentů napříč literaturou různí, např. „protase“ pro C a „apodose“ pro A (Conti & Béguelin, 2010, str. 273), „justifier“ (C) a „refuter“ (A) (Adam, 2008, str. 150) nebo „concedo“ a „nego“ (místo *asserté*) (Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 1054). S pojmy *concéde* a *asserté* budeme často zacházet, neboť představují primární kritérium, podle kterého budeme přípustkové konektory v této práci klasifikovat. Některé studie se o konstelačních preferencích a významotvorném potenciálu pozice jednotlivých segmentů zmiňují (např. Morel, 1996, str. 20; Pešek, 2011, str. 203nn), cílem naší práce je se analýze tohoto faktoru věnovat soustavněji a ukázat, že jaké další faktory s ním souvisí.

Ve zbytku této kapitoly na obecné rovině pojednáme další faktory, které spoluutvářejí koncesivní vztah a význam. Na prvním místě jde o (pragmatickou) presupozici (viz např. Montagne, 2005, str. 39; Rezat, 2009, str. 480). Presupozice se vztahuje zejm. k přípustkové implikaci a k argumentu q . Mluvčí i posluchač musí sdílet určitý soubor znalostí, aby byli schopni koncesivní vztah vyjádřit/interpretovat. Tyto znalosti nejsou jen

¹⁹ Při trinárním pojetí.

lingvistické povahy, nýbrž i kulturní, sociální atd. Právě tyto vědomosti stojí za přípustkovou implikací – na základě presupozice je totiž uživatel jazyka schopen „generovat“ určitý soubor důsledků, které může argument p (viz přípustkový trojúhelník) implikovat. Tyto důsledky lze souhrnně označit jako množinu důsledků M . Platí-li (typicky pro posluchače), že argument $q \in M$, lze tvrdit, že dojde k rekonstituci konkrétního přípustkového vztahu. V opačném případě bude pravděpodobně koncesivní vztah dezinterpretován.²⁰

Přípustkou se zabývalo/zabývá velké množství lingvistů, což má za následek rozrůznění nejen teoretických východisek, ale i terminologie. Na tuto skutečnost upozornilo již více autorů (Morel, 1996; König & Siemund, 2000; Gross & Nazarenko, 2004), z jejichž příspěvků vybíráme následující označení přípustky:²¹ termíny „incausal“, „anticause“, „inoperant cause“, „cause contraire“ a „cause non-efficente“ jsou nejčastější a, podobně jako označení „condition contrecarrée“, odkazují na neplatnost přípustkové implikace. Jak ukážeme v další kapitole (2.2), přípustka je často zaměňována s „opposition“, tedy adverzativním vztahem. Termín „restriction“ či „rectification“ se vztahuje ke specifickému, rektifikačnímu užití přípustky, např. ve větě:

EXEMPLUM 2.2 [...] frais, peut-être encore plus hauts que le devis d'installation du chauffage central, toujours insuffisant *bien que récent*. (Echenoz, Ravel)²²

Obecná povaha přípustkového vztahu má rovněž za následek, že je připouštění (tedy segment *concedé*) zpravidla tematické (Uhlířová, 1974; Grote, Lenke, & Stede, 1995, str. 10). Dominantní tematičnost *concedé* je dána zejm. užitím přípustky coby argumentační strategie. Jedná se o případy, kdy mluvčí přejímá argument komunikačního partnera, potvrzuje jeho platnost („připouští“ jej), ale uvádí jiný, silnější argument, jenž je s tímto tvrzením v rozporu. Ve své studii dochází L. Uhlířová (1974) k závěru, že podíl rematických příslovečných určení je lineárně závislý na jejich frekvenci. Přípustku tak uvádí (spolu se zřetelem a podmínkou, tedy PU „subjektivními“) jako jeden z nejvzácnějších druhů příslovečného určení (naopak

²⁰ Převédeme-li tuto myšlenku na konkrétní příklad, lze si představit větu *Petr je velký, ale Pavel ne*. a situaci, kdy je Petr otcem Pavla. V závislosti na presupozici má tato věta dvojí čtení: 1. v případě, že posluchač neví, že je mezi Petrem a Pavlem příbuzenský vztah, se bude patrně domnívat, že jde o prosté srovnání, tedy vztah adverzativní; ve formalizovaném zápisu $\text{CONC}(\text{Petr je velký}, \emptyset, \text{Pavel velký není})$. 2. Ví-li posluchač o pokrevní přízni Petra a Pavla, bude na základě genetických zákonitostí (co elementu své sociokulturní presupozice) předpokládat, že Pavel – Petrův syn – bude otci podobný. Ale není. Formálně zapsáno: $\text{CONC}(\text{Petr je velký}, \text{Pavel je velký}, \text{Pavel velký není})$.

²¹ Uvádíme je v původním znění – francouzském a anglickém.

²² Viz Morel, 1996, str. 10–15.

nejfrekventovanější jsou PU „objektivní“, tedy místa a času). Zároveň Uhlířová uvádí myšlenku, že lineární úbytek svědčí o sémantické afinitě vymezených druhů adverbialii – PU s podobnou frekvencí (a tudíž podobnou tendencí k tematičnosti) jsou si významově blízká.

S tímto tvrzením úzce souvisí poslední aspekt, u něhož se v rámci této kapitoly zastavíme: jak blíže uvádí kap. 3, přípustka je jedním z vývojově nejmladších logicko-sémantických vztahů (sémantický vývoj probíhal od místa přes čas až k přípustce). Je zajímavé, že takový vývoj je vlastní jak fylogenezi, tak ontogenezi. Jak uvádějí didakticky orientované studie (např. Chevalier, Garcia, & Leclaire, 1980, str. 65; König & Eisenberg, 1984, str. 322), přípustku si jedinec osvojuje až v pokročilejších stádiích jazykového osvojování.

2.2 Vymezení přípustky a jiných vztahů

Přípustka je jedním z nejkomplikovanějších a nejkomplexnějších sémantických (resp. logických) vztahů. Jelikož patří ke vztahům definovaným nejčastěji onomaziologicky, přináší její vymezení lingvistům nemalá úskalí (viz kap. 2.1). Jazykovědci přípustku v některých případech ani nevymezují jako svébytný vztah, řadí ji pod vztah adverzativní, nebo ji dokonce zcela přehlíží (Conti, 2010, str. 274; Silletti, 2013, str. 69). Pro taková pojetí existuje vysvětlení: autoři, kteří přípustku nevymezují, vycházejí z vyjádřeného adverzativního vztahu, jenž je hlavním²³ logickým konstituentem koncesivního vztahu. Odpovědí by mohla být rovněž následující citace: „[la concession] est à mi-chemin entre l’approbation et la désapprobation ou réfutation“ (Moeschler & de Spengler, 1982, str. 7), která poukazuje na zásadní „rozkol“: přípustka je částečně afirmativní, částečně adverzativní.

V této kapitole se pokusíme na základě dostupné teoreticky zaměřené literatury vymezit přípustku vůči některým dalším sémantickým vztahům. Při popisu vyjdeme z tabulky, kterou ve své studii představili E. König a P. Siemund (2000, str. 342):²⁴

	hypotetický	faktuální
soulad	podmínkový	kauzální
nesoulad	podmínkově přípustkový	přípustkový

²³ Připomeňme, že přípustková konjunkce je zpravidla explicitně vyjádřena, zatímco přípustková implikace bývá implicitní. Byť je implikace ve většině případů implicitní, pro interpretaci koncesivního vztahu představuje nezbytně nutný element.

²⁴ Přeložil autor práce.

Tabulka 1: Sémantické vztahy podle Königa a Siemunda (2000, str. 342)

Autoři na vertikální rovině rozlišují, zda je mezi jednotlivými propozicemi soulad, nebo rozpor. Na horizontální ose vycházejí z modální povahy propozic: definují vztahy hypotetické a faktuální. Sémantické vztahy, které jsou jednotlivým souřadnicím přiřazeny, nyní podrobněji představíme, doložíme autentickým jazykovým materiálem a vymezíme vůči připustce.

Vzhledem k jeho pozici v tabulce lze podmínkový (kondicionální) vztah vnímat jako připustce nejvzdálenější (ze čtyř uvedených). Vztah nabývá hodnot „hypotetický“ a „soulad“. Formálně²⁵ ho lze zapsat jako $p \Rightarrow q$. Jako příklad uvedeme větu:

EXEMPLUM 2.3 Kdybych rozsvítila, pomyslela si, moje silueta bude jasně viditelná. (SYN2015)

Po dosazení do schématu dostáváme: $\text{hyp}(\text{rozsvítím}) \Rightarrow \text{moje silueta bude jasně viditelná}$. Poznamenejme, že ačkoli se podmínka od připustky liší, existují i pojetí, v nichž „concession is a subtype of condition, its being ‚if P then contrary to expectation Q‘“ (Grote, Lenke, & Stede, 1995, str. 2). Při takovém vymezení není prominentním vztahem připustková konjunkce, ale připustková implikace (srov. *if-then* v citaci).

Druhý vztah v tabulce (Tabulka 1) je kauzální (příčinný). Jedná se o vztah základní, který je v jazyce všudypřítomný, jde o základní kognitivní vztah (Gross & Nazarenko, 2004, str. 16). Formalizovat jej můžeme jako $\text{real}(p) \Rightarrow q$ (tj. „platí p , a proto q “; viz poznámku č. 25). Nehypotetický vztah ilustrujeme větou:

EXEMPLUM 2.4 Rozhovor byl stručný, protože je tlačil čas [...] (SYN2015)

Dosazení do výše uvedeného vztahu dává $\text{real}(\text{tlačil je čas}) \Rightarrow \text{rozhovor byl stručný}$.²⁶

Vztah podmínkově připustkový (někdy se hovoří o „hypotetické připustce“, např. Štícha, 2015, str. 827nn; Muchnová, 2019, str. 8) vykazuje některé vlastnosti podmínky i připustky. K podmínce má blízko z důvodu své hypotetičnosti, s připustkou jej pojí zejm. vztah narušené kauzality. Formalizovat ji lze následovně: $\text{hyp}(p) (\Rightarrow q) \wedge \sim q$. Tento zápis

²⁵ Dvojitá šipka ($\Rightarrow$) značí materiální implikaci (Sousedík, 2008, str. 154n), tzn. $p \Rightarrow q$ lze přečíst jako „jestliže p , tak q “. Sama implikace je tudíž vztahem hypotetickým, odpovídá podmínce. Přesto zde budeme pro hypotetické propozice používat značení $\text{hyp}()$. Pro implikaci „faktuální“ budeme dále používat $\text{real}(p) \Rightarrow q$, kde argument $\text{real}()$ značí modalitu *realis* propozice p . V případě připustkového trojúhelníku (viz kap. 2.1) první argument nespecifikujeme, považujeme ho za obecný případ.

²⁶ Slovní popis by zněl: *tlačil je čas, což je skutečnost, a to mělo za následek, že byl rozhovor stručný*.

odpovídá přípustkovému trojúhelníku (viz kap. 2.1), zde upozorníme na fakt, že p je propozice hypotetická. Typickým příkladem je věta:

EXEMPLUM 2.5 A i kdyby ses jí nelíbil, pro mě jsi ten nejúžasnější muž na světě.
(SYN2015)

Dosadíme-li do schématu, dostaneme: $\text{hyp}(\text{nelíbíš se jí}) (\Rightarrow \text{nejsi nejúžasnější muž}) \wedge \text{jsi nejúžasnější muž na světě}$.

Přípustka, tedy poslední ze vztahů představených v rámci výše uváděné studie, je detailněji pojednána v kap. 2.1. Autoři rozlišují přípustku „faktuální“ a „hypotetickou“ (viz výše). Vzhledem k pojetí přípustky vymezenému v kap. 2.1 lze oba druhy přípustky pojímat jako speciální případ koncesivního trojúhelníku. Formální zápis „faktuální“ přípustky je $\text{real}(p) (\Rightarrow q) \wedge \sim q$. Příkladem je věta:

EXEMPLUM 2.6 Ačkoliv k dobití elektromobilu stačí v podstatě jakákoliv zásuvka s proudem, vybudování dobíjecí sítě je jedním z předpokladů dalšího rozvoje elektromobilů.
(SYN2015)

Schéma s dosazenými propozicemi může vypadat následovně: $\text{real}(\text{stačí jakákoliv zásuvka}) (\Rightarrow \text{pro rozvoj elektromobilů není třeba budovat dobíjecí síť}) \wedge \text{sítě vybudovány být musí}$.

Přípustka je však blízká i dalším, v tabulce neuvedeným vztahům. Z nich vybíráme jediný, který navíc bývá s přípustkou zaměňován – vztah adverzativní. Již na několika místech bylo poukázáno na skutečnost (zejm. v kap. 2.1), že v přístupech některých lingvistů přípustka coby autonomní sémantická relace nefiguruje. Pakliže teorie s přípustkou počítají, je vymezována vůči vztahu adverzativnímu (někteří jazykovědci používají bez definitorických rozdílů pojem „opozice“, viz Gettrup & Nølke, 1984, str. 5; i zde se této terminologické ekvivalence přidržíme).

Rozdíl mezi přípustkou a opozicí vymezíme na základě definovaného koncesivního trojúhelníku (kap. 2.1). Opozice usouvztažňuje dvě propozice, které vůči sobě nemají žádný jiný vztah než konjunktivní (tzn. „a zároveň“). Adverzativní vztah je navíc – v protikladu ke koncesivnímu – symetrický (tj. $p \wedge q = q \wedge p$). Opozici lze tedy formalizovat jako $p \wedge q$, kde q lze vnímat jako negaci p , tedy $q = \sim p$. Jako ilustraci adverzativního vztahu připojíme větu:

EXEMPLUM 2.7 Zemřela totiž teta Melánie. Zemřela, ale svou smrtí se vzápětí jakoby probudila k životu, což až dosud nikdo nepředpokládal. (SYN2015)

Ve schématu jsou propozice v následujícím vztahu: *zemřela* $\wedge$ *jakoby se probudila k životu*. Nutno podotknout, že přechod mezi přípustkou a opozicí není diskrétní, naopak se podobá kontinuu.²⁷ V nemalém počtu případů je možné dvojí čtení – vždy záleží na interpretaci, tedy jestli jde o pouhou konjunktivní „juxtapozici“ dvou do různé míry významově opačných propozic, nebo existuje koncesivní implikace, která by propozice usouvztažňovala. To ukážeme na následujícím příkladu:

EXEMPLUM 2.8 Celerový krém je plné chuti, ale působí lehce a svěže [...] (SYN2015)

Při čtení adverbativním jsou „plná chuť“ a „lehkost“ pokrmu dva nezávislé údaje, které jsou vzájemně určitým způsobem opačné. Přípustkové čtení naopak propozice usouvztažňuje, a to pomocí koncesivní implikace: „plná chuť“ (*p*) by v tomto případě implikovala, že bude jídlo těžké (*q*), ale tak tomu není ($\sim q = \text{působí lehce a svěže}$). Z přípustkové implikace se zde stává interpretační *clef de vouête*. Důležité je toto rozlišení zejm. při transformaci vět: je-li přípustkové čtení možné, lze větu transformovat pomocí jiných koncesivních konektorů:

TRANSFORMACE 2.1 Ačkoli je celerový krém plné chuti, působí lehce a svěže.

Při použití explicitně přípustkového konektoru (zde *ačkoli*) není jiné než koncesivní čtení možné.

Na závěr vymezení přípustky vůči jiným sémantickým vztahům lze dodat, že je možná i definice přípustky na základě již vymezených vztahů. V takovém případě definice spočívá ve výběru tzv. sémantických primitivů – o různých podobných pojetích v ruské lingvistice (Petrohradská a Moskevská škola) píše ve svém článku *Koncesivnost' v současnej ruskej lingvistike* J. Sokolová (2016). Sémantickými primitivy může být např. adverbativní vztah a příčinnost. V naší práci přípustku z tohoto hlediska vnímáme jako sémantický primitiv, který je obecný (srov. přípustkový trojúhelník) a může být modifikován, např. modalizován (hypotetická a faktuální přípustka).

2.3 Pojetí přípustky v dějinách

Myšlenka přípustkového vztahu je velice stará. Znáám byl již antickým rétorikům, středověcí učenci a logikové jej udrželi a předali novověkým lingvistům, kteří přípustku

²⁷ Rozhodujícím faktorem je pragmatická presupozice, blíže představená v kap. 2.1.

postupem času proměnili v pojem ryze lingvistický, gramatický. I přesto, že jsou dějiny přípustky takto dlouhé a bohaté, se jí lingvisté systematicky začínají věnovat až v době nedávno minulé. V této kapitole představíme různá pojetí přípustky a především školy, které se jí věnovaly.

Nejstarší zmínky o přípustce pocházejí ze 4. století před Kristem. Tato doba se pokládá za období zrodu rétoriky. Zakládající dílo této disciplíny, Aristotelova *Rétorika*, pocházející z let 329–323 p. K. (Dhaouadi, 2012, str. 48), již přípustkový vztah zmiňuje. Přípustka je nicméně vnímána jinak než dnes – Aristoteles ji popisuje jako rétorickou figuru. S přípustkou pracují další antičtí, řečtí i římstí, rétorikové a učenci – mezi nimi v 6. století např. Priscianus (Häfele, 2006, str. 48), autor jedné z nejvlivnějších latinských gramatik v dějinách – *Institutiones grammaticae*.

Tak se koncept přípustky dostává v průběhu raného středověku z Řecka do zbytku západního světa. Ve středověku k žádným převratným změnám nedochází. Středověk je pro přípustku důležitý z jiného hlediska: v té době vzniká její pojmenování. Latinští učenci přípustce začali říkat *concessio* („dovolení, přípuštění“), což je substantivum odvozené od slovesa *concedere* („ustupovat, odcházet“) (Häfele, 2006, str. 48). Je zřejmé, že z tohoto tvaru vznikají označení přípustky v románských jazycích (fr. *concession*, it. *concessione* ad.). České označení *přípustka* je odvozeno od slovesa *připouštět*; i česká etymologie tak poukazuje na jistý „ústupek“, který mluvčí činí. Vedle adjektiva „přípustkový“ je možné i označení „koncesivní“, které vychází z latinské gramatikografické tradice. V rámci této práce používáme oba výrazy jako synonymní.

Za rétorický pojem je přípustka považována až do 16. století. V průběhu novověku začíná pojem přípustky pronikat do lingvistiky, konkrétně do gramatiky. Kdy se tak stalo, není zcela jasné, informace se v různých pracích rozcházejí: např. S. Häfele (2006) na str. 48 uvádí, že gramatika pojem absorbovala již v 17. století, A. Bertin-Delbey (1992, str. 49)²⁸ naproti tomu píše, že k přechodu došlo až ve druhé polovině 18. století. Jednoznačné však je, že na přelomu 18. a 19. století již není přípustka rétorickou figurou, ale že se z ní začíná stávat onomaziologický koncept, který se udržel dodnes.

Na prahu 19. století se o přípustku začínají zajímat zejm. němečtí lingvisté. Jedná se o sémanticko-logický přístup, který postupně přípustku definuje jako onomaziologický

²⁸ Citovaným článkem je recenze s názvem *Olivier Soutet, La concession en français des origines au XVIe siècle : problèmes généraux, les tours prépositionnels*, Genève, Droz, 1990, která představuje základní teze Soutetovy stejnojmenné monografie.

koncept založený na vztahu narušené kauzality²⁹ – A. Bertin-Delbey (1992, str. 49) uvádí, že se tak stalo kolem roku 1845. Popisující tímto způsobem koncept připustky, začali lingvisté rozlišovat více druhů přípustkového vztahu, čímž pokládají základy dnešního popisu.

Minulé století přineslo nejvýraznější změnu v průběhu 70. a 80. let. V souvislosti s „pragmatickým obratem“ se připustka začíná těšit pozornosti lingvistů. Mezi nejvlivnější články té doby patří např. *La concession ou la refutation interdite. Approches argumentative et conversationnelle* (Moeschler & de Spengler, 1982) – více k tomu v kap. 2.1, která různá pojetí připustky představuje a mnohé články cituje. Největšího vlivu dosáhla škola švýcarská (tzv. ženevská), již reprezentuje zejm. práce J. Moeschlera a N. de Spenglerové. Mj. i některé citované zakládající studie jsou „ženevské“ provenience.

Dnešní zkoumání připustky, tj. zhruba doba od přelomu tisíciletí, je poznamenáno přístupy formální i neformální logiky, teorie argumentace, teorie polyfonie a do významné míry metodologií korpusové lingvistiky. Právě metody korpusové lingvistiky vymanily zkoumání připustky z područí tzv. kabinetních lingvistů³⁰ a umožnily zkoumání „jazykové“,³¹ nejen logické a relační. Jazykové korpusy umožňují také kvantitativní i kvalitativní výzkum konkrétních diskurzů; není tak divu, že se připustka stala předmětem několika studií politického (či podobného) diskurzu, jenž se vyznačuje relativně vysokým podílem argumentačních struktur (např. Rezat, 2009).

Mimo významné metodologické inovace dochází (zajisté právě díky nim) ke vzniku četných studií, které se připustkou zabývají. Velice oblíbeným tématem je připustka zejm. v anglofonní, germanofonní a frankofonní lingvistice. Pro francouzštinu představuje jeden z nejsoustavnějších popisů připustky práce M.-A. Morelové (1996).³² O českém jazyce bohužel nic podobného konstatovat nelze, neboť soustavnější popis neexistuje. O připustce pojednávají některé mluvnice češtiny, a to zejména v souvislosti s „vedlejšími větami přípustkovými“ (např. Panevová, 2014). Velice kvalitní a snad nejpodrobnější popis „vedlejších vět přípustkových“ podává *Česko-německá srovnávací gramatika* (Štícha, 2015, str. 699–701 a 808–827). Ostatní příspěvky k tématu připustky jsou vzácné, jedním z chronologicky posledních článků k vyjádření připustky v češtině je článek K. Svobody

²⁹ Základ této myšlenky představuje abstrakce, kterou J. Moeschler a N. de Spengler (1981) o století později nazvali „koncesivní trojúhelník“.

³⁰ Českou verzi tohoto označení přejímáme ze článku Cvrček & Kovářiková (2011, str. 125). Původně jde o pojem Ch. J. Fillmora.

³¹ Je jistě pravda, že již dříve vznikaly kvalitní studie o připustce, nicméně soustředily-li se na výzkum na konkrétním jazykovém materiálu, byl tento materiál velice omezený, např. Uhlířová (1974).

³² Tato práce se považuje monografií za referenční.

O časovém rozvrstvení přípustkových spojek v současné spisovné češtině (1974). V této oblasti se nedostatek odborné literatury přímo dotýká i naší práce.

2.4 Přípustkové systémy

U koncesivního vztahu, jak jsme jej definovali v kap. 2.1, lze rozlišovat vícero užití, resp. vícero typů. Těmto typům přípustkového vztahu budeme nadále říkat „přípustkové systémy“ (*systèmes concessifs*; termín přejímáme z Morel, 1996). Ve své monografii *La concession en français* rozlišuje M.-A. Morelová (1996, str. 5–20) celkem tři koncesivní systémy – jedná se o tzv. ternární koncesivní model (Herman, 2018, str. 6). V Morelové pojetí jde o přípustku logickou, rektifikační a argumentační.

Logickou (objektivní) a argumentační přípustku pojednáme podrobněji v dalších odstavcích. Nejprve však krátce připomeneme přípustku rektifikační, kterou budeme dále vnímat jako speciální typ přípustky objektivní. Rektifikační přípustka je charakteristická zejm. svým významem: netvoří „klasický“ přípustkový význam (tzn. nevytváří primárně rozpor mezi *concédé* a *asserté*), spíše obsah hlavní věty zpřesňuje, „komentuje“ a poukazuje na rozkol.³³ *Concédé* je vždy v postpozici³⁴ (Morel, 1996, str. 10). Z hlediska morfosyntaktického je charakteristické, že je při rektifikačním připouštění možné použít jak subjuntiv, tak indikativ (tedy modus, který podle některých zdrojů dokonce převažuje – viz Pešek, 2011, str. 208).

V této práci budeme přípustkové systémy klasifikovat na základě diskurzivní povahy jednotlivých segmentů–konstituentů. Morelová (viz výše) pracuje s pojmy „logická“ a „argumentační“ přípustka. Vzhledem k cíli této práce, a především způsobu klasifikace jednotlivých typů koncesivního vztahu cítíme potřebu tuto terminologickou bázi upravit. Změna se bude týkat jen přípustky logické, pro kterou zavádíme pojem „objektivní přípustka“. Tento termín přejímáme ze studie J. Moeschlera a N. de Spenglerové (1982, str. 17). Nepovažujeme za přesné mluvit v tomto konkrétním případě o přípustce logické, neboť každý koncesivní vztah je logický (viz definici přípustky v kap. 2.1; sám pojem přípustky je vymezen pomocí jiných, logických vztahů). Druhým důvodem je skutečnost, že oba zvolené termíny (objektivní a argumentační) jasně odkazují na druh pragmatické presupozice. Z Morelové

³³ Morelová (1996, str. 15) píše, že rektifikační přípustka je jakási „glose de la principale qui précède“.

³⁴ Jak ukážeme v empirické části, lze dohledat i případy anteponovaného *concédé*. Tyto případy však platí za pouhou poziční variantu zmíněné postpozice.

trinárního pojetí se v našem případě stává pojetí binární; jak uvedeno již výše, rektifikační³⁵ připustku budeme nadále vnímat jako speciální případ připustky objektivní.

Objektivní připustka je nazývána různě, např. „logická“ (Morel, 1996), „directe“ (Gettrup & Nølke, 1984), „propositionale“ (Rezat, 2009). Vyjadřována je jí typicky „situation exceptionnelle au regard de la cause“ (Gross & Nazarenko, 2004, str. 20); objektivní připustka tedy explicituje rozpor mezi argumenty *condédé* a *asserté*, lze tudíž říci, že jde o „démarche plutôt explicative qu’argumentative“ (Herman, 2018, str. 7). Celá konstituce objektivně připustkového vztahu plyne ze všeobecné pragmatické presupozice (viz kap. 2.1), tzn., že vztah připustkové implikace lze derivovat přímo z „objektivní“ presupozice. Je tedy možné tvrdit, že objektivní připustka existuje již v jazyce (Prendes, 2006, str. 183). Vzdor tomu se jeví jako výhodné mít při posuzování „připustkovosti“ vždy na paměti, že je zcela nutné vždy uvažovat „svět“, ve kterém připouštíme. Jako příklad tohoto postupu M.-A. Morelová uvádí větu „Bien qu’il pleuve, il sort.“ (1996, str. 7). Člověku tato věta dává dobrý smysl, neboť očekává, že když prší, tak se ven nechodí (což je projev „objektivní“ presupozice). Morelová zmiňuje „svět šneků“, ve kterém je tato věta hůře interpretovatelná, neboť šneci vlhké prostředí naopak preferují. Rozdíl mezi jednotlivými interpretacemi vysvětluje dosazení do formálního schématu: v prvním případě platí $\text{CONC}_1(\textit{il pleut, il ne sort pas},^{36} \textit{il sort})$, v případě „světa šneků“ dostáváme $\text{CONC}_2(\textit{il pleut, il sort, il sort})$. Relace CONC_1 co připustka platí, neboť mezi argumenty q a $\sim q$ vzniká rozpor (který je dokonce vyjádřen negacním morfémem). V případě relace CONC_2 k sémantické opozici nedochází, protože druhý a třetí argument jsou totožné (i formální zápis $q = \sim q$, příp. $q \neq q$ naznačuje sémantickou kolizi). CONC_2 tedy v souladu s definicí nelze považovat za relaci koncesivní.

Objektivní připustku lze znázornit připustkovým trojúhelníkem (Moeschler & de Spengler, 1982, str. 24n). Titíž autoři objektivní připustku vysvětlují přítomností objektivní kauzality, která je součástí demonstrativního (tedy „objektivního“) diskurzu.

Diskurzivnímu typu připustky se též někdy říká „argumentační“ (Morel, 1996), „indirecte“ (Gettrup & Nølke, 1984), „epistemisch“ nebo „rhetorisch“ (Rezat, 2009). Podstata tohoto typu připustky je stejná jako v případě připustky objektivní, liší se pouze tím, že mluvčí

³⁵ Tento pojem přejímáme od Morelové (1996) – upozorňujeme však, že se vztahuje spíše k syntaktickým vlastnostem segmentu *concedé* než k jeho původu.

³⁶ Vhodnější by bylo na tomto místě operovat s neurčitým osobním zájmenem „on“, které by lépe odpovídalo „obecnosti“ implikace. Z důvodu následující operace však volíme zájmeno „il“, které je s „on“ v inkluzivním vztahu.

vždy přejímá argument svého komunikačního partnera, který připouští, ale staví proti němu jiný argument, silnější. Podstatu diskurzivní připustky dobře vystihuje označení „возражение под видом согласия“ (Sokolová, 2016, str. 54; „souhlasem zastřená námitka“ – přel. autor práce) – objevuje se v argumentačním diskurzu (Moeschler & de Spengler, 1982, str. 10) a bývá považována za argumentační strategii (Prendes, 2006, str. 183). Zpravidla je totiž odvozována ze „subjektivní“, tedy argumentační implikace (kauzality). Někteří lingvisté (např. Moeschler & de Spengler, 1982, str. 22) znázorňují diskurzivní připustku pomocí připustkového čtyřúhelníku, který poukazuje na její dialogickou povahu. V rámci této práce budeme oba druhy připustky znázorňovat stejně, tedy trinárně. V případě nutnosti lze při tomto pojetí vnímat čtyřúhelník jako konkrétní případ připustkového trojúhelníku (viz kap. 2.1). Kódována je diskurzivní připustka většinou souřadnými strukturami, kódování navíc vykazuje v mnoha případech specifickou interpunkci (Morel, 1996, str. 15).

Vzhledem k hlavnímu klasifikačnímu kritériu této práce, pozici segmentů *concedé* a *asserté*, shrneme poznatky z citované literatury: objektivní připustka je v tomto bodě jediná variabilní – připouští jak antepozici, tak postpozici (Morel, 1996, str. 20). Argumentační připustka se naopak vyskytuje pouze v antepozici (tedy struktura CA), což je dáno její povahou: segment *concedé* je v případě argumentační připustky výhradně tematický,³⁷ neboť je „přejat“ od komunikačního partnera. Pevnou strukturu AC vykazuje nejčastěji rektifikační připustka (Morel, 1996, str. 21). Ze sémantického hlediska je typické, že „la concession postposée ne remet pas réellement en cause la validité de l’assertion, elle en souligne incongruité“ (Chanteloube, 2006, str. 34).

Poslední charakteristikou, kterou pojednáme, je úroveň gramatikalizace. S. Rezat (2009, str. 477) považuje za charakteristické, že objektivní připustka je vyjadřována ustálenými, gramatikalizovanými způsoby, zatímco v případě připustky argumentační jde spíše o výrazivo neustálené, slabě gramatikalizované.³⁸ Stupeň gramatikalizace jednotlivých konektorů v rámci této práce zkoumat sice nebudeme, na základě představeného poznatku se ovšem lze domnívat, že největší variabilitu konektorů bude vykazovat právě argumentační připustka.³⁹

³⁷ Užití připustky jako argumentační strategie je jedním z důvodů, proč bývá příslovečné určení připustky označováno za jedno z nejtematičtějších PU (viz Uhlířová, 1974).

³⁸ Tvzení je vztaženo primárně na němčinu. Na francouzštinu a češtinu je však rovněž aplikovatelné.

³⁹ Jak ukáže kap. 6.3.5, tato hypotéza se na popisovaných datech potvrdí.

2.5 Přípustkové konektory

Tato kapitola se věnuje klasifikaci přípustkových konektorů, která je zároveň jedním z hlavních cílů naší práce. Za přípustkový konektor budeme nadále považovat jakýkoli (tj. i „nulový“) formální způsob vyjádření přípustkového vztahu.

Tradiční klasifikací, kterou použil např. Štícha (2015), je klasifikace slovnědruhová. Jako primární typ se vydělují podřadicí spojky (*idem*, str. 808nn), které doprovázejí souřadící spojky, předložky, slovesa, ve francouzštině příslovce a další výrazy. Za speciální typ vyjádření přípustky lze považovat lexikální explicitaci přípustkového vztahu (např. *Připouštím, že...*; *Je te concède que...*). Tato klasifikace bude hrát hlavní roli při představení konektorů v jednotlivých jazycích (kap. 3 a 4).

Různé (zejm. indoevropské)⁴⁰ jazyky vykazují ohledně morfologie koncesivních konektorů podobné rysy. König a Eisenberg (1984, str. 317) hovoří o následujících základních morfologických typech vyjádření přípustky: předložky, spojky a příslovce. Za nejčastější způsob kódování přípustkového vztahu jsou v češtině i francouzštině považovány spojky, zejm. podřadicí (Morel, 1996, str. 21nn). V rámci dalších kapitol budeme upozorňovat na slovnědruhovou příslušnost jednotlivých konektorů, nepůjde však o hlavní klasifikační kritérium.

Konektory lze třídit rovněž podle jejich sémantiky (resp. stupně „přípustkovosti“). V rámci práce budeme rozlišovat tři třídy: první třídou jsou konektory ryze přípustkové. Tyto konektory neumožňují jiné než koncesivní čtení. Jde např. o konektory *ačkoli*, *navzdory tomu*, *že*, *bien que*, *cependant*. Druhou skupinou jsou konektory smíšené, částečně přípustkové. Tyto mohou být konstituenty přípustkového vztahu, zpravidla však primárně konstituují vztahy jiné. Do této třídy řadíme veškeré v rámci této práce pojednané konektory, které nejsou ryze přípustkové (*mais*, *ale* ad.). Po úplnost uvádíme třetí: konektory nepřípustkové, které nevykazují schopnost přípustkový vztah vyjádřit (např. *parce que*, *proto*). Skupina nepřípustkových konektorů představuje doplněk sjednocení prvních dvou tříd na množině všech konektorů.

Vývojovou klasifikaci přípustkových konektorů nabízejí E. König a P. Eisenberg (1984, str. 322–325). Konektory (na mnohojazyčných datech) třídí do čtyř skupin, vždy podle

⁴⁰ Mimo češtinu a francouzštinu např. angličtina (*although*, *in spite of* ad.), němčina (*obwohl*, *trotz* ad.), italština (*anche se*, *malgrado* ad.), ruština (*хотя*, *вопреки* ad.) a latina (*quamquam*, *adversus* *alciis voluntatem* ad.).

původního významu jednotlivých částí konektoru. Jednotlivé třídy představíme s francouzskými, německými⁴¹ a českými příklady formou tabulky:

Typ konektoru	FR	DE	CS
Univerzální kvantifikátor	<i>toutefois, tout ... que, QUOIQUE</i>	<i>allerdings, bei all-</i>	<i>kdykoli, kamkoli</i>
Podmínková/časová spojka a/nebo částice	<i>quand même, si même, lorsque même, ENCORE QUE</i>	<i>obgleich, obschon, wenngleich</i>	<i>i když, ačkoli</i>
Nezvyklá koexistence dvou jevů ⁴²	<i>néanmoins, tout de même, cependant</i>	<i>nichtsdestoweniger, ungeachtet, dennoch</i>	<i>nicméně, třebaže</i>
Rozpor	<i>en dépit de, au mépris de</i>	<i>trotz, trotzdem</i>	<i>vzdor, navzdory</i>

Tabulka 2: Vývojové typy přípustkových konektorů ve francouzštině, němčině a češtině (v rámci této práce analyzované konektory jsou vyznačeny verzálkami)

Z analyzovaných konektorů jsme do tabulky nezařadili *bien que*, *malgré que* a *certes–mais*. Domníváme se, že představují zvláštní skupiny: *bien que* a *certes–mais* jsou si podobné v tom ohledu, že segment *concedé* „potvrzují“ afirmativními výrazy *bien* a *certes*. V češtině bychom k této sémantické skupině konektorů mohli připočítat např. *jistěže*, v němčině *sicher*, *obwohl*.

Malgré que platí za konektor s původním významovým odstínem „vůle“ – až do 16. století byla tato spojka (resp. původně předložka, viz kap. 3.4) omezena na životné subjekty (Bertin-Delbey, 1992, str. 50). Podle Königa a Eisenberga (1984, str. 326) svědčí existence těchto předložek o faktu, že se přípustkové konektory částečně vyvinuly z nereálně podmínkových vět. V jiných jazycích nejsou konektory tohoto sémantického typu příliš běžné, nicméně se s nimi lze setkat (např. ruské *хотя*).⁴³

Na závěr pojednání o konektorech poznamenejme, že je možné (a celkem běžné)⁴⁴ každé třídě konektorů, jež konkrétní klasifikací vznikla, přiřadit reprezentativní element, který je prvkem dané třídy, tzv. modelový konektor (Sokolová, 2016, str. 55). V naší práci sice modelové konektory definovat nebudeme, upozorňujeme však na možnost tak činit – z každé

⁴¹ Německé příklady uvedeme pro ilustraci jisté „univerzálnosti“ této klasifikace – s němčinou budou v tabulce zastoupeny tři velké jazykové rodiny: románská, germánská a slovanská.

⁴² V originále „bemerkenswerte Koexistenz“ (König & Eisenberg, 1984, str. 324).

⁴³ V češtině je této skupině blízko např. nereálně podmínková věta „Člověk si totiž *chtě nechtě* nemůže nevzpomenout na doby před listopadem 1989 [...]“ (SYN2015).

⁴⁴ Používají je např. Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 861n.

třídy lze zvolit *de facto* jakýkoli zástupný element (zpravidla se však volí konektor nějakým způsobem charakteristický, např. nejfrekventovanější).

3 Vyjádření přípustky ve francouzštině

V této části práce budou představeny možnosti vyjádření přípustkového vztahu ve francouzštině. Kapitola se zaměří na obecnější popis a klasifikaci výraziva, následující podkapitoly pojednají jednotlivé konektory, které jsou výzkumným předmětem této práce.

Na následujících řádcích vyjdeme z klasifikace vyjádření přípustky ve francouzštině, kterou navrhli H. Gettrup a H. Nølke (1984). Doslova píší, že „il existe *au moins* quatre classes syntaxiques permettant de réaliser la relation concessive“ (str. 10; kurzívou vyznačil autor práce). Jak se pokusíme dále alespoň náznakem ukázat, způsobů, jimiž lze (nejen) ve francouzštině vyjádřit přípustku, je celá řada – v obecnostech budeme za relevantní považovat zejm. dva „postuláty“, se kterými ve své studii (2009) pracuje S. Rezat:⁴⁵

Zaprvé Rezat o množině způsobů vyjádření přípustky uvádí, „dass es sich um keine klar umrissene und geschlossene Klasse handelt.“ (str. 469; „že se nejedná o jasně vymezenou ani uzavřenou skupinu“ – přeložil autor práce). Toto tvrzení považujeme za zásadní; přípustka je totiž významem abstraktním, který mluvčí vyjadřují (doslova „zvnějšňují“) nejrozličnějšími způsoby. Ať jde o vyjádření gramatické (spojky), lexikální (např. *avoir beau*) nebo implicitní (přípustkový význam vyplyne z kontextu,⁴⁶ v němž je promluva pronesena), vždy bude dost místa pro případnou jazykovou inovaci.⁴⁷ S tím úzce souvisí skutečnost, že je nezdárcí kdy toto výrazivo polyfunkční (*ibidem*; Bat-Zeev Shyldkrot, 1995, str. 146–147).⁴⁸

Zadruhé zmíníme důležitý výsledek, k němuž Rezat dochází. V němčině platí, že přípustka preferuje vyjádření hypotaktické, mezi méně časté se naopak řadí vyjádření parataktické a prepozicionální. Z odborné literatury vyplývá, že zejm. prominence podřadicích spojek platí i ve francouzštině⁴⁹ a češtině.⁵⁰

⁴⁵ Tato studie sice popisuje přípustku v němčině, nicméně na následujících řádcích z ní vybíráme údaje, které lze stejně dobře vztáhnout k popisu francouzského i českého jazyka; s nadsázkou je možné říci, že jde o jakési „univerzálie“.

⁴⁶ Kontextem zde míníme nejen kontext jazykový (kotext), ale i kontext komunikační, situační (kosituace), jenž je mnohdy – především v diskurzu blížícím se pólu konceptuální mluvenosti – pro samotnou identifikaci koncesivního vztahu nezbytný.

⁴⁷ O tom též píše Morel (1996, str. 21).

⁴⁸ Nutno podotknout, že existuje i opačný pól, tedy konektory, „die eine konzessive Lesart *erzwingen*“ (Rezat, 2009, str. 475; „které si *vynucují* koncesivní čtení“, přeložil a kurzívou zvýraznil autor). V němčině k tomuto druhu konektorů Rezat řadí např. *obwohl, obzwar*. Podobně ve francouzštině bychom takto mohli klasifikovat kupř. *bien que, malgré que*, v češtině *ačkoli, i když* ad. – Ve výše představeném pojetí jde o konektory ryze přípustkové (viz kap. 2.5).

⁴⁹ Viz např. Chevalier (1980, str. 67).

⁵⁰ Viz např. Štícha (2015, str. 699).

Dvou výše uvedených zjištění se budeme držet v celé této kapitole, potažmo v celé práci. Znamená to, že zde jednak způsoby vyjádření přípustky spíše typologicky načrtne, než abychom se snažili o „vyčerpávající“ popis konkrétních možností, kterých je *de facto* neomezeně mnoho, jednak se zaměříme na popis „přípustkových spojek“, které jsou v kontextu zkoumaných jazyků nejčastější.

Nyní představíme samotnou klasifikaci. Již zmíněnými třídami, které Gettrup a Nølke ve své studii navrhuji (viz citát výše), jsou:

1. podřadicí spojky,
2. souřadicí spojky,
3. *tout* + přechodník⁵¹ a
4. příslovce.

Podřadicí spojky uvádějí podřízený argument, který je odmítnut v řídicí výpovědi (Pešek, 2011, str. 204). Vedlejší věta tedy obsahuje segment *concedé* – v přípustkovém trojúhelníku, který jsme představili výše (kap. 2.1), mu odpovídá argument *p*. Více se na tomto místě podřadicími spojkami zabírat nebudeme, neboť představují náplň samostatných kapitol (kap. 3.1, 3.2, 3.3 a 3.4).

Typickou a nejzmiňovanější přípustkovou souřadicí spojkou je jednoznačně *mais*. Spojka *mais* vykazuje ve francouzštině dvě možná čtení, která s přípustkou souvisí. Prvním je čtení koncesivní (odpovídá něm. *aber*) – v případě, že je argument uvedený *mais* silnější; druhé čtení – reformulační – „[légitime] la négation de la proposition précédente“ (Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 1053) a odpovídá německému *sondern*.

Třetí možností je spojení *tout* a přechodníku:

EXEMPLUM 3.1 Peut-on lire tout en écoutant des chansons populaires ? (Hendrich, Radina, & Tláškal, 2001, str. 653)

Toto spojení je zcela běžné (*ibidem*), navíc po *tout* nemusí nutně následovat přechodník, obvyklé je také spojení *tout* + ADJ/ADV + *que*:

EXEMPLUM 3.2 Et qu'elle a, en plus, une langue de vipère, toute jeune qu'elle est ! (Merle, *Malevil*)

⁵¹ Ve snaze držet se české lingvistické terminologie volíme po vzoru *Francoúzké mluvnice* (Hendrich, Radina, & Tláškal, 2001, str. 653) termín „přechodník“. V odpovídajících kontextech jej užíváme jako synonymum francouzského „gérondif“.

Posledním způsobem v klasifikaci Gettrupa a Nølkeho jsou adverbia (fr. *adverbes de phrase*). Jde např. o příslovce *pourtant*, *cependant*, *néanmoins*, *toutefois*. Některá adverbia jsou polyfunkční – kupř. *quand même* se používá koncesivně a adverzativně (Moeschler & de Spengler, 1981, str. 98), jindy vykazují další zajímavé vlastnosti – např. příslovce *pourtant* a *cependant* umožňují přemístění v rámci věty, a to bez změny významu (Le Pesant, 2006, str. 62). Taková symetrie je u přípustkových konektorů vzácná, neboť dochází ke spojení argumentů různého druhu (někteří lingvisté hovoří o argumentu *p* jako o „slabším“, o argumentu $\sim q$ jako o „silnějším“; srov. např. Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 1053).

Výše uvedenou klasifikaci obohatíme o další možnosti vyjádření přípustky tak, jak jsou uváděny v mluvnicích francouzštiny.

Grammaire méthodique du français (Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 821–822) se zmiňuje o vztažných vedlejších větách,⁵² které konstituují koncesivní význam. Jedná se o následující konstrukce: *quelque* + substantivum + *que* + subjunktiv, *quel* + *que* + subjunktiv *être*, *quoi que* + subjunktiv ad. Typickým příkladem je věta

EXEMPLUM 3.3 *Quoi que je fasse, quoi que je dise, je ne ressusciterai pas Jan Kubiš le brave, l'héroïque Jan Kubiš, l'homme qui a tué Heydrich.* (Binet, *HHhH*)

Dalším, domníváme se, že formálně nejpestřejším způsobem vyjádření přípustky ve francouzštině, je výrazivo lexikální. V případě lexikálních vyjádření přípustky se v drtivé většině případů jedná o výrazy velice rozmanité, tudíž nepříliš frekventované, a proto neustálené (tzn. nesystémové). Jednou z mála výjimek⁵³ je konstrukce *avoir beau* + infinitiv (dále jen *avoir beau*), jež je označována za prototypický lexikální koncesivní výraz (Conti & Béguelin, 2010, str. 273). Sice by bylo možné tuto konstrukci zařadit mezi souřadící výrazivo (*ibidem*), nicméně, jelikož *avoir beau* vykazuje i známky tzv. implicitní subordinace (Morel, 1996, str. 72–74), je takové přiřazení problematické. Z hlediska zaměření této práce jsou pro *avoir beau* typické dvě vlastnosti: 1. *Avoir beau* netvoří samostatnou („nezávislou“) výpověď⁵⁴ a 2. stojí vždy na prvním místě (tj. vždy jde o následující lineární konstelaci: [*avoir beau* + *concédé*] + *asserté*). Zejm. svou druhou vlastností se *avoir beau* blíží konektoru *certes*–

⁵² *Francouzská mluvnice* (Hendrich, Radina, & Tláškal, 2001) tento jev nazývá „vedlejší věty uvozené determinacním souslovím“ (str. 652).

⁵³ Vzhledem k relativně vysoké frekvenci užití je konstrukce *avoir beau* celkem ustálená. Natolik, že ji někteří lingvisté považují za konstrukci polopomocnou (srov. Grevisse & Goosse, 2016, str. 461n).

⁵⁴ Pro nezávislé *avoir beau* sice doklady existují, nicméně jde vždy o elipsu, *asserté* je ve výpovědi vždy implicitně přítomno. Více o takových dokladech píše Conti a Béguelin (2010, str. 274).

mais (viz kap. 3.5). Dalším ustálenějším vyjádřením přípustky, které pojednává V. Lenepveu (2010), je *à première vue*. Tento konektor vyjadřuje i další vztahy – přípustkového významu nabývá typicky ve vztahu s koncesivními adverbii (o nich se zmiňujeme výše). Zde pozorujeme, že lexikální výrazivo má leckdy tendenci být kombinováno s jinými konektory, opět obvykle s přípustkovými příslovci. Takovou kombinatoriku vykazuje i spojení *certes–mais*, které – ač tematicky patří částečně k tomuto odstavci – vzhledem k zaměření práce pojednáme samostatně a podrobněji v kap. 3.5.

Lexikální způsoby vyjádření přípustky, jak jsme je představili v předešlém odstavci, by bylo možné podle klasifikace naznačené ve článku Conti & Béguelin (2010, str. 273) šířeji označit za struktury „textové“ (*avoir beau, certes–mais* atd.). V opozici k nim stojí struktury „mikrosyntaktické“, k nimž autoři řadí souřadící spojky (*bien que, quoique* ad.).

V následujících kapitolách pojednáme vybrané konektory. Budeme je komentovat z různých hledisek (etymologie, stylistika, morfosyntax, kontrastivní srovnání s češtinou aj.). Pokud jde o etymologii, je nutné na závěr této kapitoly zmínit obecné vývojové tendence francouzských přípustkových konektorů, které se týkají většiny zde i v dalších kapitolách představených konektorů. Zpravidla platí, že koncesivní konektory jsou výsledkem delšího, „několikastupňového“ vývoje. Obvyklým sémantickým předstupněm gramatikalizovaných přípustkových konektorů jsou konektory kauzální, kterým diachronně předchází spaciotemporální určení (Bat-Zeev Shyldkrot, 1995, str. 149). Spolu s posloupností místo–čas–příčina–přípustka roste míra subjektivity: místo je mluvčími vnímáno „nejobektivněji“, přípustka naopak „nejsubjektivněji“ z uvedených významů/vztahů (*ibidem*). Tato subjektivita plyne především z přítomnosti implikace v koncesivním trojúhelníku – jeden argument *p* může implikovat teoreticky nekonečně mnoho argumentů *q*, a to v závislosti na mluvčím, na jeho zvl. extralingvistické zkušenosti. Takové obecnější diachronní vysvětlení může rovněž pomoci při popisu přípustky, doplňuje tak obecné pojednání v kap. 2.1.

3.1 Bien que

Podřadící spojka *bien que* bývá uváděna v gramatikografických (např. Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 861) i didaktických (např. Chevalier, Garcia, & Leclaire, 1980, str. 67) dílech jako prototypický způsob vyjádření přípustky.

V moderní francouzštině reguje *bien que* (jako většina přípustkových spojek) subjunktiv. Užití tohoto slovesného způsobu se vysvětluje potenciálností, ale nerealizováním implikačního vztahu $p \rightarrow q$. V případě užití subjunktivu je tedy volba modu vztažena

k argumentům p i q a jejich vztahu. Mluvnice francouzštiny – např. *Grammaire méthodique du français* (Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 861) – uvádějí, že u „dobrých autorů“ se objevuje po *bien que* i indikativ. Volbu tohoto modu lze vysvětlit jeho vztahem pouze k argumentu p , který je realizován, nikoli k nerealizované implikaci $p \rightarrow q$. Doložené jsou i případy, kdy vedlejší věta uvozená spojkou *bien que* obsahuje sloveso v indikativu nebo kondicionálu (TLFi uvádí, že takové užití se týká hovorového a literárního jazyka). *Bien que* nicméně nemusí uvádět výhradně větu finitní; možné a kodifikované jsou i věty nefinitní. *Le Petit Robert* píše o dvou takových případech.⁵⁵ Prvním je spojení s přídělným prítomným:

EXEMPLUM 3.4 „Mais cette notation, *bien que reposant* sur le témoignage de l'oreille, est au rebours du bon sens et efface justement la distinction qu'il importerait de faire.“ (Saussure, *Cours de linguistique générale*)

Druhou možností je věta averbální („ellipse du verbe“) – po spojce následuje typicky substantivum:

EXEMPLUM 3.5 „Eh bien pour une fois le gouvernement républicain s'était conduit convenablement, elle ne craignait pas de le dire, bien que fille, épouse et mère d'officiers !“ (Cohen, *Belle du Seigneur*)

Veškeré vybrané slovníky frankofonní provenience o *bien que* hovoří jako o *locution conjonctive de concession*. Samotná sémantika připustky většinou vysvětlená není, výjimkou je jen slovník *Usito*, který o *bien que* píše, že „[bien que] sert à indiquer que tel fait n'empêche pas tel autre fait“. Slovníky, včetně *Dictionnaire de l'Académie française* (4. vydání), se shodují, že za výrazy synonymní lze považovat *quoique* a *encore que* (TLFi přidává ještě předložku *malgré*).

Slovníky překladové nabízejí velice omezenou skupinu ekvivalentů. Jako hlavní protějšek se zdá spojka *ačkoli*.⁵⁶ Další překladová řešení jsou *ač*, *i když* a *třebaže*. Tyto údaje pocházejí ze všech vybraných francouzsko-českých slovníků⁵⁷ kromě slovníku Vlasákova (2002), jenž ve francouzsko-české části slovníku spojkou *bien que* co samostatné,

⁵⁵ Stejně budeme doklady klasifikovat v empirické části (kap. 6.2.1).

⁵⁶ Slovníky zmiňují obě rovnocenné pravopisné varianty (*ačkoli* i *ačkoliv*).

⁵⁷ Pro lexikografickou sondu vybíráme následující slovníky: *Dictionnaire de l'Académie française* 4e édition (1762), *Dictionnaire de l'Académie française* 9e édition (1990), *Larousse*, *Le Petit Robert*, *Lingea*, *Littre* (1874), *Slovník.cz*, *Sobek* (2012), *TLFi*, *Vlasák* (2002).

příp. přidružené heslo vůbec neuvádí (viz str. 54 a 458).⁵⁸ Zmiňují-li slovníky morfosyntaktické charakteristiky této spojky, jako jedinou možnost uvádějí spojení se slovesem v subjunktivu.

3.2 Quoique

Druhou přípustkovou spojkou, která bude v rámci této práce analyzována, je *quoique*. Tato přípustková podřadicí spojka vykazuje stejné syntaktické vlastnosti jako *bien que*, tj. uvádí akt podřízený, stojí mimo dosah slovní negace a vyjadřuje argument, jenž je řídicí výpovědí odmítnut (Pešek, 2011, str. 204). Se svým synonymem *bien que* bývá považována za „prototypický“ způsob vyjádření přípustkového vztahu (Chevalier, 1980, str. 67).

Z hlediska pozice argumentů *concedé* a *asserté* se odborná literatura shoduje na tom, že má vedlejší věta uvozená výrazem *quoique* tendenci stát v postpozici (Morel, 1996, str. 27; Pešek, 2011, str. 206). Pešek (*ibidem*) navíc uvádí, že tato konstelace má restriktivní význam. Naopak v antepozici, která tudíž není tak častá, se význam blíží anteponovanému *bien que*.⁵⁹ Tyto komutace jsou zajímavé i morfosyntakticky: v prvním případě (postpozice *quoique*) má mluvčí možnost volby mezi indikativem⁶⁰ a subjunktivem, zatímco v antepozici *quoique* je možný jen subjunktiv (*ibidem*). K této problematice ještě poznamenáme, že I. Chanteloube ve svém článku (2006) píše, že *quoique* vyjadřuje „opposition plus forte que ‚bien que‘“ (str. 35). Přestože autorka nijak blíže nespecifikuje, co „opposition plus forte“ znamená, domníváme se, že upozorňuje na fakt, že *quoique* – jakožto spojka převážně restriktivní – zdůrazňuje především platnost logického vztahu $p \wedge \sim q$, ačkoli vztah přípustkové implikace je implicitně přítomný (viz např. kap. 6.2.1.1.1, jež tuto problematiku přibližuje).

Frankofonní slovníky se obecně shodují, že *quoique* je podřadicí spojka vyjadřující přípustkový vztah. Jako synonymní se uvádějí spojky *bien que* a *encore que* (*Le Petit Robert* přidává „malgré que (familier)“). *Quoique*, podobně jako *bien que*, je možné i ve spojení s nefinitním slovesem:

⁵⁸ *Bien que* ve slovníku není uvedeno ani jako přidružené heslo pod hesly „bien“ a „que“. V česko-francouzské části slovníku se lexém vyskytuje alespoň dvakrát – jako ekvivalent „ač, ačkoli(v)“ (str. 607) a „třebaže“ (str. 1194).

⁵⁹ O. Pešek (2011) na str. 207 v případě postpozice argumentu *concedé* hovoří „diskurzu relativizujícím“, antepozici *concedé* nazývá „čistě koncesivní diskurz“.

⁶⁰ Který se v tomto případě zdá být hlavním modem (Pešek, 2011, str. 208).

EXEMPLUM 3.6 L'ample préface de D. N. Vvedenskij, *quoique insistant* sur le caractère ‚bourgeois‘ de l'idéologie [...] (Saussure, *Cours de linguistique générale*)

Možné je rovněž jako spojka uvozující averbální větu:

EXEMPLUM 3.7 *Quoique documentaliste*, elle s'était pas assez renseignée sur le prétendant. (Pennac, *Aux fruits de la passion*)

Pokud jde o volbu slovesného způsobu vedlejší věty, slovníky se rozcházejí s výše citovanými pracemi: všechny se drží „tradičního“⁶¹ subjunktivu (více informací k volbě modu vč. stylistických komentářů lze najít v internetovém slovníku *TLFi*).

Slovníky překladové se shodují na ekvivalentech *ač*, *ačkoli*, *třebaže* a *i když*. Ke gramatickým vlastnostem se nevyjadřují; jedinou výjimku představuje *Francouzsko-český obecně vědní slovník* (Sobek, 2012, str. 313), který uvádí rekci slovesa v subjunktivu.

3.3 Encore que

Spojka *encore que* je méně frekventovaná než spojky synonymní (pojednané v předchozích kapitolách). Vykazuje stejné gramatické vlastnosti, tj. uvádí akt podřízený, stojí mimo dosah slovní negace a připojuje argument odmítnutý větou řídící (Pešek, 2011, str. 204). Na rozdíl od předešlých dvou spojek není „univerzální“, omezuje se na „registre châtié“ (Weinrich, 1989, str. 463) a na psané texty (Grevisse & Goosse, 2016, str. 1500), resp. na texty vykazující vysoký podíl konceptuální psanosti.⁶²

Encore que se objevuje zejm. v „diskurzu opravujícím platnost [předcházející propozice]“, jak uvádí O. Pešek (2011, str. 207). Tato přípustková spojka preferuje postpozici, anteponované *encore que* je velice vzácné (Morel, 1996, str. 25; Pešek, 2011, str. 206; na tento fakt upozorňují i mluvnice, kupř. Grevisse & Goosse, 2016, str. 1500).⁶³

⁶¹ Např. ve 4. vydání slovníku Francouzské akademie (1762) se u hesla „quoique“ píše: „Conjonction qui régit toujours le subjonctif.“ (kurzívou zvýraznil autor práce); dnešní slovníky tak radikální (ve smyslu slůvka „toujours“) nejsou – některé dokonce uvádějí příkladové věty v jiných modech, nicméně takové užití zprav. explicitně nepopisují (např. dnešní, 9. vydání slovníku Francouzské akademie poukazuje na věty participiální, „nejčastější“ indikativ (viz výše) však stále uveden není).

⁶² V tomto bodě si zdroje odporují: proti zmiňovanému *Le Bon usage* stojí např. monografie M.-A. Morelové, která tvrdí, že „[l]a postposition de ‚encore que‘ est [...] bien vivante, tant à l'écrit qu'à l'oral“ (1996, str. 25, kurzívou zvýraznil autor).

⁶³ Tuto vlastnost konektoru potvrdí na reálných jazykových datech i naše rešerše (viz kap. 6.2.3.1).

Hlavním slovesným způsobem ve vedlejší větě uvedené spojkou *encore que* je podle O. Peška (2011, str. 208) opět indikativ (srov. kap. 3.2). Gramatiky a slovníky naopak i v případě *encore que* uvádějí jako hlavní – a mnohdy jediný možný – způsob subjunktiv (např. Wilmet, 2007, str. 603).

Frankofonní lexikografická díla pojednávají *encore que* jako spojkou koncesivní, resp. restriktivní.⁶⁴ Jako synonymní jsou uváděny další spojky (*bien que, quoique*) nebo přípustková příslovce (*toutefois, cependant*). Jak zmíněno již výše, slovníky uvádějí subjunktiv ve vedlejší větě, příp. eliptické (averbální) užití:

EXEMPLUM 3.8 Ce sont les impressions extrêmement fortes, inoubliables, *encore que* *vagues et fuyantes*, provoquées par l'adjectivité poisseuse [...] (Viart, *La Littérature française au présent*).

Jako možné překlady nacházíme ve dvojazyčných slovnících *ačkoli, třebaže a přesto, že*. Ohledně slovesného způsobu se francouzsko-české slovníky omezují rovněž jenom na subjunktiv.

3.4 Malgré que

Poslední přípustkovou spojkou, kterou zde podrobněji zmíníme, je *malgré que*. Svými vlastnostmi je velice blízká předešlým třem podřadícím spojkám. Sdílí s nimi většinu textových i morfosyntaktických vlastností (uvádí akt podřízený, mimo dosah negace, připojuje slabší argument). Jazykovými puristy je tato podřadící spojka zpravidla odmítána; z důvodů, které představíme v následujícím odstavci:

„Dnešní“ spojka *malgré que* vznikla složením dvou slov: předložky *malgré* a „univerzální“ spojky *que*. Samotná předložka *malgré* se ve francouzštině objevuje kolem roku 1350 (Bertin-Delbey, 1992, str. 50); na tomto místě nutno podotknout, že předložka – a následně i spojka *malgré que* – byla vzhledem ke své etymologii až do 16. století omezena výlučně na životné činitele (*ibidem*).⁶⁵ Kdy se začíná používat *malgré s que* jako spojka, je

⁶⁴ Skutečnost, že *encore que* preferuje postpozici, implikuje důraz na přípustkovou konjunkci, a tudíž „komentářovou“ povahu *concedé*. Srov. kap. 6.2.1.1.1 a 6.2.3.

⁶⁵ Poukazujeme na původní kompozicionální význam: *gré* (subst. muž. rodu) vzniklo ze starofrancouzského *gred* (10. stol.), jež pochází z latinského *gratum*, tedy tvaru stf. rodu adjektiva *gratus* („vítaný“). Význam lexému *gré* slovníky popisují jako „consentement, accord donné à ce qui plaît, convient, agréé“. Do češtiny by bylo jej přeložit jako „vůle, souhlas“. Synonyma i navržený překlad jsou „volního“ charakteru – ze své podstaty se tak vztahují na subjekty životné. (*Slovník Francouzské akademie*, 9. vydání)

nejasné. Původně se používala jen v sousloví *malgré qu'il en ait*,⁶⁶ posléze se nicméně její užití rozšířilo (gramatikalizací) i na jiná určitá slovesa, a to analogií s jinými, již etablovanými přípustkovými spojkami (Grevisse & Goosse, 2016, str. 1500; Morel, 1996, str. 28). Jako jeden z důvodů této slovnědruhové transformace se uvádí neschopnost předložky *malgré* vázat sloveso⁶⁷ v neurčitku (Morel, *ibidem*).⁶⁸ Ač byla původně spjata výhradně s lidovým mluveným jazykem, postupně se spojka etablovala a rozšířila i do dalších diskurzů, takže ji dnes odmítají jenom jazykoví puristé (Grevisse & Goosse, 2016, str. 1500). Ke kodifikaci spojky je třeba dodat, že poprvé se *malgré que* dostává do slovníku Francouzské akademie v r. 1835 (6. vydání), a to pouze ve spojení se slovesem *avoir* (viz výše). Takto je výklad pojat i v následujících dvou edicích, teprve 9. (aktuálně platné) vydání slovníku pojednává *malgré que* i jako ekvivalent spojek *bien que* a *quoique*. Společným jmenovatelem však nadále zůstává skutečnost, že slovník toto užití nedoporučuje.

Užití *malgré que* co přípustkové spojky nedoporučují ani jiná lexikografická díla. Přesněji řečeno, slovníky rozlišují zprav. dvě užití: první, označené jako „knižní“,⁶⁹ se týče vazby se slovesem *avoir*, kterou jsme zmiňovali výše – toto užití „nedoporučené“ není. Druhé užití představuje *malgré que* jako přípustková podřadicí spojka s jinými slovesy (odpovídá synonymním *bien que*, *quoique* a *encore que*), která bývá označena jako nedoporučená. Posledním významným rysem, na němž se slovníky i gramatiky jednohlasně shodují, je rekce subjunktivu (např. Wilmet, 2007, str. 603). M.-A. Morelová (1996, str. 28) toto tvrzení doplňuje zmínkou o možnosti užití indikativu.

Překladové slovníky nabízejí následující ekvivalenty: *přestože*, *ačkoli*, *třebaže* a *přesto*. Pouze jeden ze slovníků (Vlasák, 2002, str. 335) uživatele upozorňuje na „nutnost“ ve vedlejší větě použít sloveso v subjunktivu. Naopak *Francouzsko-český obecně vědní slovník* (Sobek, 2012) spojku *malgré que* neuvádí vůbec, což je zřejmě dáno především povahou slovníku (jde o slovník specializovaný, „obecně vědní“), nikoli o slovník obecný.

⁶⁶ Toto je jediné užití spojky *malgré que*, které puristé uznávají (Morel, 1996, str. 28).

⁶⁷ Jelikož předložka *malgré* váže typicky podstatná jména, objevuje se v konjunkčním užití i v „opisném“ tvaru *malgré le fait que*. Na celku aktuální verze francouzského InterCorpu (v12) se tato spojka objevuje 181krát, de facto výlučně v subkorpusech Europarl, Syndicate a Presseurop. Toto zjištění naznačuje, že by mohla preferovat spíš publicistický a administrativní než např. literární jazyk. Jediný z citovaných zdrojů, jenž se o této variantě spojky *malgré que* zmiňuje, je Weinrichova *Grammaire textuelle du français* (1989, str. 463).

⁶⁸ Vzniká tím potřeba zacházet s deverbálními nominalizacemi, což je mnohdy jazykově náročné – vyjádření formou vedlejší věty se slovesem v určitém tvaru je pro mluvčího zpravidla jednodušší. Vznik spojky *malgré que* by tak mohl být nazírán i prizmatem jazykové ekonomie.

⁶⁹ Nesou markery „littéraire“ nebo „langue soutenue“.

3.5 Certes–mais

Všechny dosud popisované spojky (*bien que, quoique, encore que a malgré que*) vykazují v mnoha ohledech významné podobnosti, jak jsme ukázali v předchozích kapitolách. *Certes–mais* představuje jediný konektor, který se od ostatních konektorů popisovaných v naší práci značně liší. V této kapitole ho představíme a budeme se snažit poukázat i na odlišnosti od již zmíněných konektorů.

Konektor *certes–mais* se od předešlých přípustkových spojek formálně liší zejm. tím, že se nejedná o jedno slovo, příp. sousloví. Před vlastním popisem považujeme za nezbytné jej nejprve blíže vymezit. Za konektor budeme *certes–mais* považovat v případech, kdy jsou přípustkovým vztahem (viz kap. 2.1) spojeny dvě propozice, z nichž první je uvedena příslovcem *certes*, druhá souřadící spojkou *mais*. Hlavní rozdíl oproti výše pojednaným spojkám je diskontinuální povaha jednotlivých částí konektoru. Za kanonickou formu budeme – po vzoru článku A. M. Silletti (2010, str. 13) – považovat *certes* [*concedé*], *mais* [*asserté*].⁷⁰ Za prototyp považujeme následující větu

EXEMPLUM 3.9 Et *certes*, il était sincère, *mais* son amour s'étendait bien au delà des régions du désir physique. (Proust, *À la recherche du temps perdu*)

Propozice uvedená adverbium *certes* tedy vyjadřuje slabší argument, spojka *mais* uvádí naopak argument silnější (Moeschler & de Spengler, 1982, str. 27).⁷¹ K takovému vymezení je nutné dodat, že jak element *certes*, tak *mais* mohou být nahrazeny jinými výrazy, v případě *certes* nemusí být dokonce vyjádřeny vůbec, jak popíšeme níže v této kapitole (této problematice na analyzovaných jazykových datech se věnujeme v kap. 6.2.5).

S *certes* se lze ve francouzštině setkat v celkem třech užitích, která zde, opírajíc se o článek J.-M. Adama (1997), představíme. Všechna užití budeme ilustrovat na autentickém jazykovém materiálu.

Prvním je užití absolutní. V tomto případě *certes* uvádí asertivní propozici, která není v přímé logické (a argumentační) relaci s jinou výpovědí, je nezávislá. Za (běžnější)

⁷⁰ Podobnou „kanonickou“ formu zmiňuje i *Grammaire méthodique du français* (Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 1054), která ji představuje jako figuru „distinguo“, jež sestává ze dvou segmentů – „concedo“ (zde *concedé*; totožný význam) a „nego“ (zde *asserté*). *Grammaire méthodique* zdůrazňuje svým pojetím negaci, resp. vnitřní rozpor, na němž se koncesivní vztah zakládá, zatímco naše pojetí (spíše faktuální v tomto ohledu) vyzdvihuje argumentační sílu druhého segmentu.

⁷¹ T. Herman (2018, str. 1) píše, že „certes“ introduit un argument ciblant une thèse antérieure contraire à la thèse défendue par le locuteur“.

synonymum absolutního *certes* lze považovat příslovečné sousloví *en vérité*. Slovníky (např. *Larousse*) toto užití uvádějí jako knižní; za knižní pravopisnou variantu *certes* bývá označováno *certe*. Jako příklad uvádíme citát z Bible:

EXEMPLUM 3.10 Mais si, en cherchant à être justifiés en Christ, nous avons été trouvés pécheurs nous aussi, Christ serait-il ministre du péché ? *Certes* non. (*Épître aux Galates*, 2:17)⁷²

Druhým možným užitím je užití rektifikační (v originále „emploi rectificatif“). Typicky se objevuje v monolozích, navíc jako součást uvozující věty. Významem celé propozice uvozené *certes* je „rectification d’une assertion, d’un mouvement correctif“ (Adam, 1997, str. 6). Že jde při rektifikačním užití *de facto* o „komentář“, dokládají i závorky užitě v následující větě:

EXEMPLUM 3.11 Merton ne se contentait pas d’en avoir seulement le désir mais il essayait de concrétiser le lien entre la contemplation et l’action, d’introduire dans la spiritualité certaines des impulsions de la théologie de la libération et de proposer un chemin de vie spirituelle qui soit à la fois l’expression de la responsabilité vis-à-vis du monde actuel et une démarche d’ouverture vers les « autres » (*certes* dans l’esprit et le style des années 1960 avec toutes leurs illusions politiques que nous ne partageons pas et que nous n’aurons pas besoin de partager). (Halík, *Vzdáleným nablízku*, přel. A.-M. Ducreux)⁷³

Třetí, koncesivní užití odpovídá konektoru *certes–mais*, jak jsme jej definovali na počátku této kapitoly. J.-M. Adam (1997, str. 7) zdůrazňuje, že koncesivní užití je možné jenom tehdy, je-li druhá propozice uvedena spojkou *mais* nebo výrazem zástupným (viz níže). Právě toto užití, o němž se domníváme, že je z uvedených třech možností v dnešní francouzštině nejčastější, je dílčím tématem této práce.⁷⁴ Jako ilustraci uvádíme následující příklad:

⁷² Vzhledem ke skutečnosti, že jde o užití převážně knižní (viz výše), se nepodařilo dohledat absolutní užití v textech publicistických, odborných aj. – tedy typu textů, které by lépe odpovídaly zaměření práce.

⁷³ Rektifikační užití *certes* je velmi vzácné (zde se nejedná o rektifikační užití konektoru *certes–mais*, které popisujeme v kap. 6.2.5). Proto, byť v celé teoretické části preferujeme práci s originálními doklady, jsme zde *par défaut* nuceni použít doklad překladový.

⁷⁴ V rámci vyhledávání dokladů absolutního a rektifikačního užití jsme provedli na náhodném vzorku na celku francouzské části korpusu InterCorp (v12) kolokační test: zadání prostého lemmatu „certes“ generuje 4691 výskytů. Provedeme-li kolokační analýzu pravého kontextu (0–25R; toto rozmezí volíme v souladu s dotazem, na jehož základě vyhledáváme materiál pro tuto práci – viz kap. 5.3.1) těchto výsledků, jako nejstabilnější kolokát se podle míry logDice ukazuje být „mais“ s celkem 2595 výskytů (tedy 55 %). Na

EXEMPLUM 3.12 „*Certes*, il serait intéressant de faire le décompte exact des opinions et de déterminer comment elles se sont distribuées dans les différents groupes sociaux. *Mais* si on interroge le savoir qui les a, les unes et les autres, rendues possibles en même temps, on s’aperçoit [...]“ (Foucault, *Les mots et les choses*)

Záměrně uvádíme delší příkladovou větu, abychom ilustrovali, že segmenty *concedé* a *asserté* nemusí být součástí tytéž věty (srov. EXEMPLUM 2.1). Navíc je v koncesivním užití možná sekvence více segmentů *concedé*, jak dokládá tato věta:

EXEMPLUM 3.13 „*Certes*, nous avons déjà parcouru beaucoup de chemin ces derniers mois. *Certes*, nous allons encore faire avancer certains éléments avant la fin de l’année, *mais* il nous restera beaucoup de choses à faire aussi l’année prochaine.“ (Europarl)

V ilustrační větě pozorujeme, že duplikace⁷⁵ uvádí dva vzájemně různé „slabší“ argumenty, které přesto nebrání realizaci argumentu „silnějšího“. Takový *n*-násobný výskyt argumentu *concedé* vnímáme jako zesílení rozporu mezi *concedé* a *asserté*, čímž se výrazně podporuje argumentační síla argumentu *asserté*. „Limitním stavem“ nárůstu počtu různých argumentů *concedé* je tzv. hypotetické připouštění, jak je popisuje např. F. Štícha (2015, str. 824). Jinými slovy, struktura [*certes*₁, *certes*₂, ..., *certes*_n, *mais*] se svým významem blíží např. české struktuře *at’ ... sebe*-(ADJ/ADV).⁷⁶

Jak jsme naznačili již v definici konektoru *certes–mais*, lze obě složky nahradit alternativními výrazy. Komutační paradigmata *certes* i *mais* uvedeme formou tabulky (jedná se o syntézu údajů z následujících zdrojů: Adam, 1997; Morel, 1996; Silletti, 2010):

následujících pozicích se objevují přípustková adverbia „néanmoins“, „cependant“ a „pourtant“. Dohromady se tyto kolokáty objevují v 2774 okurencích, tedy v 59 % všech případů. Při tomto vyhodnocení je sice možné, že se jsou dva kolokáty doloženy v rámci jedné okurence, nicméně – vzhledem k jejich povaze – tuto možnost nepředpokládáme. Navíc je pravděpodobné, že by při rozšíření pravého kontextu pro kolokační analýzu především podíl kolokátu „mais“ dále narůstal. Tato ryze kvantitativní sonda chce ukázat, že i chování dat naznačuje pravdivost vznesené domněnky.

⁷⁵ Teoreticky se *concedé* může ve větě objevit libovolněkrát. Za hlavní restrikcí počtu segmentů *concedé* považujeme omezenou diskurzivní paměť obou stran komunikační situace. Navíc zde do hry vstupuje úroveň osvojení jazyka – *certes–mais* totiž vytváří relativně složité argumentační struktury – koncesivní užití (i samotného *mais*) je kognitivně poměrně náročné (Chevalier, Garcia, & Leclaire, 1980, str. 65).

⁷⁶ Ostatně celou strukturu s multiplikovaným *certes* lze opsat právě touto českou vazbou: „*At’* má výše uvedená struktura *sebevíc* argumentů *concedé*, stejně platí *asserté*.“

CERTES	MAIS
<i>bien, bien sûr, effectivement, oui, peut-être, soit</i>	<i>au moins, cependant, du moins, en revanche, néanmoins, pas moins, pourtant, toutefois</i>
nulový element možný	nulový element není možný

Tabulka 3: Paradigma variant jednotlivých složek konektoru *certes–mais*

První řádek tabulky (Tabulka 3) uvádí výrazy, jimiž lze uvést slabší (*certes*) a silnější (*mais*) argument. *Certes* je zpravidla nahrazováno jinými afirmativními výrazy (typicky příslovce), jako ekvivalenty *mais* jsou v odborné literatuře uváděna výhradně přípustková adverbia.⁷⁷ Druhý řádek tabulky uvádí, zda je možné příslušný výraz nahradit „nulovým elementem“, tj. nevyjádřit ho. V případě *certes* to možné je, v případě *mais* nikoli (Gettrup & Nølke, 1984, str. 6). Nutnost explicitovat *asserté* je zřejmě dána povahou přípustky (v souladu s tím, jak ji definujeme v kap. 2.1) – zakládá se na vztahu (implicitní) opozice, která musí být v tomto případě explicitně vyjádřena.

Konektor *certes–mais* připouští dvě lineární konstelace. Vždy platí, že *concéde* v lineárním uspořádání promluvy předchází *asserté* (viz definici výše nebo Adam, 1997, str. 3). Zmíněná poziční variabilita se týká výhradně argumentu *concéde*: *certes* je obecně možné klást před propozici vyjadřující slabší argument i za ni.⁷⁸ Pro případ, že *certes* propozici předchází, zavádíme termín „antepozice“ (viz EXEMPLUM 3.9). V opačném případě budeme dále hovořit o „postpozici“:

EXEMPLUM 3.14 Ce n'était pas la version officielle, *certes*, *mais* David savait que Mick Jagger avait poussé Brian Jones dans la piscine [...] (Houellebecq, *Les Particules élémentaires*)

Jak dokládá i příkladová věta, typickým znakem postpozice *certes* je (odhlédneme-li od interpunkce) bezprostřední blízkost obou elementů. Citovaná odborná literatura do větších konstelačních detailů věty s konektorem *certes–mais* nerozvádí.⁷⁹ Dílčím cílem práce je tak navrhnout klasifikaci, a především popis různých pozičních variant konektoru *certes–mais*.

⁷⁷ Viz studii H. Gettrupa a H. Nølkeho (1984).

⁷⁸ M.-A. Morelová o propozici vyjadřující *concéde* hovoří jako o „implicitní subordinaci“ (1997, str. 78). Zmiňuje rovněž, že *certes* může stát v antepozici i postpozici (ve smyslu, jak pojmy dále zavádíme). Případné sémantické nuance nicméně nekommentuje.

⁷⁹ Jedinou výjimku představuje článek A.-M. Silletti *Mais et la rectification atténuative* (2010). Silletti sice nezkoumá *certes–mais* podle pozice segmentů, nicméně v závislosti na hodnotě jednotlivých propozic („sens négatif“/„sens positif“) rozlišuje různé sémantické nuance, např. „péjoratif ou mélioratif“ (str. 15nn), což je tematicky celkem blízké naší práci.

Z diachronního hlediska je důležité zmínit, že *certes* (vyvinulo se z lidově latinského *certas*)⁸⁰ ve středověké francouzštině nikdy nebylo užíváno samostatně, pojilo se s jinými výrazy (např. adverbiem *oïl*). *Certes* mělo výhradně afirmativní (tedy absolutní, viz výše) modální platnost, ve staré francouzštině (*ancien français*) není jiné užití doložené. Koncesivní užití se objevuje až v 16. století, tedy v období přerodu střední francouzštiny (*moyen français*) ve francouzštinu klasickou (*français classique*) (Adam, 1997, str. 5).

Slovníky zpravidla zmiňují dvojí užití *certes*. Jako první uvádějí užití absolutní (podle slovníkových hesel se zdá, že je k němu počítáno i užití rektifikační), jako druhé – ne vždy⁸¹ – zmiňují užití koncesivní či adverbativní. Absolutní užití je uváděno jako knižní nebo zastaralé.⁸² Koncesivní užití je uváděno ve všech případech bez stylistických markerů. Starší lexikografická díla (ještě např. Littré, 1874, str. 532) se omezují jenom na absolutní *certes* a koncesivní užití vůbec nezmiňují. To stejné platí v případě *Slovníku Francouzské akademie*: přípustkové *certes* je poprvé zaznamenáno v 8. edici (1935).

Francouzsko-české slovníky uvádějí jako protějšky *certes* výrazy *zajisté*, *jistě*, *ovšem* a *skutečně*. Explicitně není na přípustkový konektor *certes–mais* poukázáno v žádném ze slovníků, nicméně *Francouzsko-český obecně vědní slovník* jej připomíná alespoň formou příkladové věty (Sobek, 2012, str. 64). Na druhou stranu je nutné připustit, že při použití těchto ekvivalentů lze koncesivní význam rekonstituovat.⁸³

Na závěr kapitoly o *certes–mais* považujeme za důležité upozornit na terminologickou nejednotnost pojmenování přípustkového vztahu, který konektor vyjadřuje (k tomu viz i kapitolu 2.4). Pro I. Chanteloube (2006, str. 36) jde o vztah logický, M.-A. Morelová (1996, str. 78) hovoří o vztahu argumentačním, zatímco A. M. Silletti (2010, str. 19) zmiňuje vztah rektifikační. Tato zdánlivá nejednotnost je dána především smyslem, ve kterém jsou termíny použity: „logický“ se vztahuje k obecnému konceptu přípustky (viz přípustkový trojúhelník v kap. 2.1), termín „argumentační“ poukazuje na to, že je „přejímána“ část výpovědi

⁸⁰ Jedná se o tvar akuzativu plurálu feminina přídavného jména *certus* (*Slovník Francouzské akademie*, 9. vyd.).

⁸¹ Nečiní tak např. slovník *Larousse*.

⁸² Nese markery „littéraire“, „soutenu“, „vieilli“.

⁸³ Např. větu „Chacko a donc voulu faire avant tout un roman, *certes* très bien documenté, *mais* sans être esclave de sa documentation.“ (Binet, *HHhH*) je možné přeložit (co nejdoslovněji pomocí slovníků) takto: „[...] *jistě/zajisté/ovšem* velmi dobře zdokumentovaný, *ale* bez toho, aby byl otrokem své dokumentace.“ V této poznámce nejde o stylistickou kvalitu překladu (která je jeho doslovností záměrně deformována), ale spíš o názorné představení toho, že uvedené ekvivalenty *certes* vykazují schopnost dát uživateli cizího jazyka informaci o přípustkovém vztahu, s čímž lze dále pracovat – překlad M. Markové (InterCorp, v12) zní „Chacko chtěl tedy v první řadě vytvořit román a hodlal *sice* bohatě čerpat z různých pramenů, *ale* nechtěl se stát jejich otrokem.“.

komunikačního partnera,⁸⁴ vůči níž se mluvčí nějakým způsobem distancuje („rektifikace“). V této práci jsme za primární faktor klasifikace konektorů zvolili pořadí segmentů *concedé* a *asserté* – *certes–mais* tak budeme v první řadě považovat typu CA (což plyne mj. z definice na počátku této kapitoly).

3.6 Shrnutí a přehled ekvivalentů

V této kapitole shrneme poznatky z kapitol 3.1 až 3.5. Zaměříme se především na zásadní odlišnosti vybraných konektorů a přehledně zrekapitulujeme ve slovnících uváděné ekvivalenty popisovaných pěti konektorů.

Přípustkové podřadicí spojky *bien que*, *quoique*, *encore que* a *malgré que* se vyznačují mnoha společnými vlastnostmi: uvádějí podřízený akt, stojí mimo dosah slovní negace a připojují slabší argument, jenž je popřen argumentem silnějším uvedeným ve větě hlavní. Regují zpravidla sloveso v subjunktivu.

Zásadní odlišností *certes–mais* od přípustkových spojek je jeho diskontinuitní povaha. Adverbium *certes* se blíží v několika faktorech podřadicím spojkám: uvádí slabší argument a *de facto* podřízený akt (lze tedy hovořit o implicitní subordinaci). Propozice uvedená výrazem *mais* uvádí argument silnější, *asserté*. O slovesném způsobu *concedé* se slovníky ani gramatiky explicitně nezmiňují; všechny příkladové věty v citovaných slovnících i gramatikách jsou však v indikativu.

Vzhledem k tématu práce prostřednictvím tabulky shrneme konstelační vlastnosti jednotlivých konektorů. „CA“ znamená pořadí *concedé–asserté*, „AC“ značí opak. V případě, že ten který konektor preferuje určité postavení, píšeme „++“; je-li nějaká konstelace možná, ale není preferovaná, značíme „+“. Není-li možná, vkládáme „!“.

	Bien que	Quoique	Encore que	Malgré que	Certes–mais
CA	++	+	+	není známo	++
AC	+	++	++	není známo	!

Tabulka 4: Poziční preference konektorů (podle slovníků a gramatik)

Podle odborné literatury je tedy *bien que* převážně konektorem typu CA. *Quoique* a *encore que* k sobě mají blízko preferencí konstelace AC. *Certes–mais* je výlučně typu CA. Jelikož o spojení *malgré que* literatura obecně pojednává méně než o ostatních konektorech,

⁸⁴ Srov. Adam, 1997, str. 3; Silletti, 2010, str. 13.

nepodařilo se najít údaje o jejím pozičním chování. Tendenci *malgré que* se pokusíme naznačit v rámci výzkumné části.

Na závěr uvedeme veškeré ve slovnících nalezené české ekvivalenty zkoumaných francouzských konektorů. Horizontální záhlaví obsahuje vybrané čtyři spojky,⁸⁵ ve vertikálním jsou uvedeny veškeré zjištěné ekvivalenty; je-li český výraz v nějakém slovníku (a v kapitolách výše) uveden jako ekvivalent nějakého konektoru, je do příslušné buňky vložen znak „=“. V opačném případě ponecháváme buňku prázdnou.

	Bien que	Quoique	Encore que	Malgré que
<i>Ač</i>	=	=		
<i>Ačkoli</i>	=	=	=	=
<i>I když</i>	=	=		
<i>Přesto</i>				=
<i>Přestože</i> ⁸⁶			=	=
<i>Třebaže</i>	=	=	=	=

Tabulka 5: Přehled českých ekvivalentů vybraných francouzských přípustkových spojek

Z tabulky na první pohled vyplývá, že „univerzálními“ protějšky jsou spojky *ačkoli* a *třebaže*. U zbylých ekvivalentů lze pozorovat následující tendence: *bien que* a *quoique* podle slovníků navíc odpovídají spíše výrazům *ač* a *i když*, zatímco *encore que* a *malgré que* podle lexikografických údajů preferují spojku *přestože*. Příslovce *přesto* je jako ekvivalent uvedeno jenom u spojky *malgré que*.

Domníváme se, že tato lexikografická sonda přinesla inspirující zjištění: spojky nejsou při překladu mezi francouzštinou a češtinou vzájemně jednoznačné. To znamená, že se jejich užití různými způsoby prolínají. S korpusovými daty výsledky lexikografické sondy porovnáme v kap. 6.3.

⁸⁵ Připomínáme, že pro konektor *certes–mais* (konkrétně pro jeho koncesivní užití) nebyly ve slovnících ekvivalenty nalezeny.

⁸⁶ S alternativním zápisem *přesto, že*, nebo dokonce *přes to, že*. Poslední užití je záležitostí jazyka spíše staršího, typicky se vyskytuje v literatuře 19. století (Svoboda, 1974, str. 71). Tato varianta se posléze ustálila jako *přesto, že* a následně definitivně gramatikalizovala jako *přestože*. Podle K. Svobody jde o zdaleka nejmladší (explicitně) přípustkovou spojku v češtině.

4 Vyjádření přípustky v češtině

V této kapitole pojednáme o možnostech vyjádření koncesivního vztahu v češtině. Jako základní zdroje použijeme encyklopedický článek P. Karlíka (2017) a příslušné pasáže z *Česko-německé srovnávací gramatiky* (Štícha, 2015, str. 699–701 a 808–827).⁸⁷ V kapitole se budeme zabývat především „přípustkovými“ předločkami a spojkami, okrajově poukážeme i na jiné způsoby, zvl. lexikální.

Jelikož je v češtině „základním způsobem vyjadřování přípustky [...] vztah souvětný“ (Štícha, 2015, str. 699), začneme přehled pojednáním o přípustkových spojkách. Spojky zde budeme dělit podle následujících dvou kritérií:

1. významový vztah a
2. pozice.

Významovými vztahy, které v následujícím textu rozlišíme, jsou vztahy prostě přípustkové a podmínkově přípustkové (srov. kap. 2.2). Z hlediska pozice budeme uvažovat dva případy: buď je možné postavení vedlejší věty s přípustkovou spojkou v antepozici i postpozici, nebo je možné pouze jedno postavení (tj. antepozice, nebo postpozice).

Pomocí spojek *ačkoli*,⁸⁸ *přestože*, *i když*, *byť*, *ač*, *třebaže*, *jakkoli* a *třeba(s)* se v češtině spojují v libovolném pořadí věty, které konstituují prostě přípustkový význam. První tři z nich jsou v dnešní češtině velmi časté, stylově neutrální. Jako výrazně knižní F. Štícha (2015, str. 810) uvádí *byť*, *ač* a *jakkoli*; spojku *třeba* a její variantu *třebas* označuje za extrémně vzácnou (srov. Svoboda, 1974, str. 69n). Podobně jako ve francouzštině (viz kap. 3) je i v češtině možná po přípustkových spojkách averbální věta:

EXEMPLUM 4.1 V Rusku, *ač veteráni*, stále patří k pilířům motorizace. (SYN2015)

Za prototypický příklad této skupiny spojek lze v soudobé češtině považovat větu:

⁸⁷ Vedlejšími zdroji této kapitoly jsou následující mluvnice českého jazyka: Havránek & Jedlička, 1963, str. 251, 369, 385n; Komárek, Kořenský, Petr, & Veselková, 1986, str. 64, 213, 217n; Štícha, 2011, str. 1056; Karlík, Nekula, Rusínová, & Grepl, 2012; Štícha, 2013, str. 717nn, 858nn; Panevová, 2014.

⁸⁸ Spojka „ačkoli“ má v češtině dvě – zcela rovnocenné – varianty: *ačkoli* a *ačkoliv* (Pravdová & Svobodová, 2014, str. 233). V teoretické části práce uvádíme spojku pouze ve tvaru *ačkoli*, budou tím na mysli obě její varianty. Při korpusovém výzkumu se ovšem rozdílnosti variant přidržíme.

N. B. Reálné rozdíly v užívání obou variant může nastínit aplikace SyD (Synchronní a diachronní analýza variant, ČNK). SyD uvádí (na datech z korpusů SYN2010, Oral2006, Oral2008 a Oral2013), že v psaném jazyce jsou si varianty víceméně rovny (v poměru 57:43 mírně převažuje *ačkoli*), zatímco v mluveném jazyce v poměru 71:29 dominuje *ačkoliv*. Diachronní analýza těchto variant ukazuje, že zhruba do 19. století významně převažovalo *ačkoli*, kterému ve 20. století začalo konkurovat *ačkoliv*.

EXEMPLUM 4.2 *Ačkoliv byla sobota, v kanceláři panoval ruch, sekretáři a úředníci jen kmitali.* (SYN2015)

Prostě přípustkový význam zůstane zachován při záměně *ačkoli* za jiné uvedené spojky,⁸⁹ navíc je ve všech případech možná komutace:

TRANSFORMACE 4.1 *V kanceláři panoval ruch, i když / ačkoli / přestože byla sobota.*

Vedlejší věty prostě přípustkové, v nichž stojí segment *concedé* v antepozici⁹⁰ uvádějí jak ryze přípustkové konektory (*přesto, a přesto, ale přesto, přesto však, a přece, přece však*), tak konektory částečně koncesivní – jde o spojky odporovací (*ale, avšak, však* – tyto jsou často posíleny partikulí *sice* v hlavní větě), spojku *nicméně*, spojovací výrazy *ale stejně, přitom, a přitom a když přece*. Možným způsobem (užívaným zejm. v knižním jazyce) je i vyjádření implicitní, jež je však poměrně řídké.⁹¹

Hlavním konektorem podmínkově přípustkového vztahu jsou v češtině spojky *i když* (reálný) a *i kdyby* (hypotetický). Pro zdůraznění irelevance segmentu *concedé* lze použít kombinaci spojek *ať* nebo *i kdyby* s adjektivem nebo adverbium s předponou *sebe-*:

EXEMPLUM 4.3 *Ať je sebevětší podivín, myslím, že tě neléčí špatně.* (Kundera, *Valčík na rozloučenou*)

Všechny tři uvedené konektory mohou stát jak v antepozici, tak v postpozici.

Vedle výše popsaných přípustkových spojek je možné přípustkový vztah vyjádřit pomocí předložky (tj. prepozicionálního syntagmatu). Odborná literatura pojednává tento způsob vzhledem ke vztahu souvětnému jako méně častý. Předložky ryze přípustkové jsou z etymologického hlediska sekundární (Karlík, 2017). Řadíme k nim knižní a na psané texty

⁸⁹ Jediná kombinace, která by mohla být označena za spornou, příp. agramatickou, je transformovaná věta *?Jakkoli byla sobota, v kanceláři panoval ruch*. Domníváme se, že tato spojka ve svém pravém kolokačním paradigmatu připouští pouze výrazy (zejm. adjektiva) gradabilní. O tom svědčí také výsledky získané v referenčním korpusu SYN2015: Vyhledali jsme prosté lemma „jakkoli“ a zjistili nejčastější pravé kolokáty v kontextu 1R–3R. Po seřazení podle statistické míry logDice se nejčastějšími (relevantními) kolokáty ukázaly být *lákavý, paradoxně, neuvěřitelný, nepatrný, rozdílný* atd. I na následujících rancích se objevují adjektiva/adverbia vykazující tutéž vlastnost. Za prototypickou větu ilustrující spojku *jakkoli* lze podle korpusových dat považovat např. „Poslyš, chlapče, ať se ti to zdá *jakkoli neuvěřitelné*, já jsem skutečně našel způsob [...]“ (SYN2015).

⁹⁰ F. Štícha (2015, str. 814nn) hovoří v těchto případech o postpozici (míní syntaktickou postpozici vedlejší věty – přípustkový vztah je v těchto případech explicitován na segmentu *asserté*). Při dalším výkladu se v zájmu celistvosti přidržíme zavedeného logicko-sémantického určování jednotlivých segmentů.

⁹¹ Např. ve větě „Jindy tak ohleduplný a jemnocitný, přehlíží teď mé váhání.“ (Štícha, 2015, str. 820).

omezenou předložku *navzdory*, silně knižní (archaizující) *vzdor* a relativně neutrální *nehledě na*. Předložky, které vyjadřují připustku částečně, jsou *přes* a *při*. Obě umožňují zesílení připustky výrazy *všechen*, *všem*, *vší* atd.

EXEMPLUM 4.4 A tohle mě, *při vší toleranci*, Danielku, a *při všem smyslu pro legraci*, jako socialistku uráží! (Škvorecký, *Mirákl*)

O pozici prepozicionálních syntagmat v rámci věty se odborná literatura nezmiňuje.

Francouzština vedle spojek a předložek umožňuje vyjadřovat koncesivní vztah pomocí několika „adverbes concessifs“ – zpravidla se jich uvádí šest, mezi nimi např. *cependant*, *néanmoins* (srov. kap. 3 nebo studii Gettrup & Nølke, 1984). Český jazyk se v některých pojetích zdá se být v tomto ohledu chudší, žádná připustková adverbia v něm podle některých zdrojů zjištěna nebyla (např. Karlík, 2017). Ve slovnících se však údaje různí, např. *Slovník spisovného jazyka českého* (1989) výrazu *nicméně* přiřazuje morfologický marker „přísl. kniž.“. V rámci této práce vycházíme z předpokladu, že český jazyk připustková adverbia systematicky neužívá (alespoň ve srovnání s francouzštinou), nicméně po vzoru slovníků existenci připustkových příslovcí uznáváme.⁹²

⁹² Důvodem pro toto rozhodnutí je skutečnost, že *nicméně* ne vždy plně odpovídá spojkovému užití. Např. ve větě „Když Hilary Lambertová zaslechla oslovení ‚mé dámy‘, celá se rozzářila, *nicméně* dál vesele tlachala s Mary.“ (SYN2015) považujeme *nicméně* za spojku. To lze dokázat substitucí kupř. výrazy *ačkoli*, *třebaže*. Jiná je situace ve větě „Zjistil to průzkum pro deník The New York Times a televizní stanici CBS News. Deník *nicméně* upozornil, že se to může změnit [...]“ (SYN2015). Na této pozici substituce spojkou (*ačkoli*, *i když*, ...) možná není, naopak je možné *nicméně* nahradit např. výrazem *ovšem*, které slovníky za příslovce (nebo dokonce částici, viz SSC) považují.

5 Data a metodologie

5.1 Český národní korpus, InterCorp, Europarl

V rámci této práce – nebude-li řečeno jinak – pracujeme s korpusem Europarl, k němuž přistupujeme přes rozhraní paralelního korpusu InterCorp, který je jedním z projektů Českého národního korpusu. V této kapitole zmíněné projekty stručně představíme.

Český národní korpus (dále také ČNK) je nekomerční akademický projekt, jehož historie se začíná psát v 80. letech minulého století. Prvním krokem k vytvoření korpusu byly práce na *Retrográdním slovníku současné češtiny* (Těšitelová, Petr, & Králík, 1986), o dva roky později vzniká iniciativa za vznik korpusu (Šulc, 1999). Do té doby lingvisté sestavovali korpusy zpravidla nekoordinovaně, tato iniciativa měla jejich snažení propojit a organizovat. Důsledkem bylo založení Ústavu Českého národního korpusu (1994) při FF UK, o které se zasloužil především prof. PhDr. František Čermák, DrSc. Pod rukama prof. Čermáka a dalších korpusových lingvistů se postupně ČNK rozrůstal a postupně se etabloval na mezinárodní úrovni. Dnes představuje ČNK celosvětově unikátní lingvistický projekt, který sestává z mnoha korpusů⁹³ nejrůznějších typů a velikostí: řada SYN (referenční korpusy současné psané češtiny), PMK, BMK (mluvené korpusy současné češtiny), DIAKORP (diachronní korpus), InterCorp (paralelní korpus), jednojazyčné psané korpusy, specializované korpusy (např. JEROME, ORWELL, Koditex,⁹⁴ LINK) a další.⁹⁵

InterCorp (dále IC) je jedním z projektů ČNK. Jedná se o paralelní korpus vznikající na Ústavu českého národního korpusu od roku 2005. Ač byl původně plánován jako korpus malý a spíše doplňkový (Čermák, 2011, str. 105n) – verze 0 obsahovala nicméně 19 jazyků –, postupem času se rozrostl tak, že se dnes (verze 12) může pochlubit 40 jazyky. Současná verze (verze 12, vydána r. 2019) má celkem $1,5 \cdot 10^9$ slov, přičemž ze 40 dostupných korpusů je 26 označovaných a 25 lemmatizovaných (Rosen, 2020). Pivotním („centrálním“) jazykem je čeština, tzn., že každý cizojazyčný text, který se v korpusu vyskytuje, k sobě má zarovnanou českou verzi. Úroveň zarovnání se v závislosti na jazycích liší, nicméně platí podmínka, že všechny texty jsou zarovnané alespoň na úrovni odstavců. InterCorp sestává z ručně zarovnaného jádra, které tvoří beletristické texty a okrajově populárně naučná literatura, a tzv.

⁹³ Některé z korpusů ovšem nejsou projekty ČNK – přes rozhraní ČNK je k nim však umožněn přístup, což je mj. i případ korpusu Europarl (viz níže).

⁹⁴ Srov. Cvrček et al. (2018).

⁹⁵ Aktuální přehled korpusů dostupných prostřednictvím ČNK poskytuje webový portál www.korpus.cz.

kolekcí. Ty tvoří automaticky zarovnané bitexty z různých, zvl. elektronických zdrojů; najdeme zde kolekci filmových titulků „Subtitles“, korpus právních textů EU „Acquis Communautaire“, kolekci publicistických textů, překlady Bible a korpus „Europarl“.

Právě korpus Europarl nás bude nadále zajímat podrobněji, neboť představuje hlavní zdroj jazykových dat této práce. Korpus je tvořen přepisy jednání na půdě Evropského parlamentu (Brusel, Štrasburk a Lucemburk) mezi roky 2007 a 2011. Povahu textů obsažených v korpusu Europarl přibližujeme v kapitole 5.2, v následujících odstavcích se budeme zajímat především o technické řešení celého projektu.

V současné verzi InterCorpu (v12) má Europarl celkem 276772 slov, přičemž vedle češtiny obsahuje dalších 20 oficiálních jazyků⁹⁶ Evropské unie (Rosen, 2020). Na jeden jazyk tak v průměru připadá 13177 slov, což je míra poměrně věrně vypovídající o velikostech jednotlivých jazykových subkorpusů, neboť drtivá většina z nich kolem této hodnoty osciluje. Z hlediska velikosti tak jde o korpusy srovnatelné. Konkrétně česká verze Europarl má 12908 slov, francouzská 17179.⁹⁷

Paralelní korpus Europarl vzniká od r. 1996 (Koehn, 2005, str. 1), tehdy byl omezen jen na několik málo jazyků (tehdy šlo o jazyky zakládajících členů Evropské unie). Nejvýznamnější dosavadní rozšíření Evropské unie proběhlo 1. května 2004, kdy k EU přistoupilo deset států (včetně České republiky). Tímto politickým krokem se také zásadně mění evropská jazyková politika – najednou vzniká potřeba texty produkovat i recipovat ve značném množství jazyků. S touto potřebou jde ruku v ruce automatický strojový překlad, který by pomohl (a dnes na půdě EU do značné míry pomáhá) s překladem do několika jazyků zároveň (Evropský parlament, 2020).

Z hlediska zpracování je Europarl výjimečný především v míře spolehlivosti zarovnání. Ta je velice vysoká (téměř 100%), což plyne z povahy textů. Jedná se mnohdy o texty právní povahy, texty nějakým způsobem závazné, u nichž je při překladu velice důležitá jednoznačná identifikovatelnost⁹⁸ jednotlivých pasáží, dokonce vět – nařízení překladatele při překladu právních textů dokonce zavazují k bezvýhradnému dodržování hranic vět, aby byla usnadněna

⁹⁶ Jedná se o tyto jazyky: bg, da, de, el, en, es, et, fi, fr, hu, it, lt, lv, nl, pl, pt, ro, sk, sl, sv + čeština. Pro více informací, vč. vysvětlivek ke značkám jazyků, viz Rosen (2020).

⁹⁷ Francouzský subkorpus je – zřejmě vzhledem k prominentnímu postavení francouzského jazyka v rámci Evropské unie – největší. Ve vypočteném aritmetickém průměru ho dorovnávají korpusy menší, např. bulharský nebo rumunský (viz Rosen, 2020). Čeština patří k průměrně zastoupeným jazykům, kterých je v rámci Europarlů většina.

⁹⁸ Každému projevu (z technického hlediska textového souboru) je určena jednoznačná metainformace o jazyce, datu a čísle projevu (Koehn, 2002, str. 2).

identifikace (Nováková, 2019, str. 29). Jak se ukáže i během našeho výzkumu, zarovnání odstavců chyby zpravidla nevykazuje, daleko větší překážkou je v některých případech korpusovým manažerem omezená možnost rozšíření kontextu.⁹⁹ Podrobněji technické řešení projektu popisuje Philipp Koehn (2002 a 2005).

Europarl vznikl primárně k testování automatického překladu v rámci institucí EU, nicméně nachází i další využití. Široce využíván je v NLP (automatické zpracování přirozeného jazyka), zejm. na poli statistického (stochastického) překladu, dále se používá či používal při řešení různých technických problémů při NLP: např. desambiguace, extrakce informace, výzkum koheze textu – zejm. pronominálních anafor (Koehn, 2005). V neposlední řadě je jistě korpus ideálním materiálem pro aplikované výzkumy srovnávací lingvistiky a translatologie (Nováková, 2019, str. 26).

5.2 Povaha textů vznikajících v rámci EU

Cílem následujících odstavců je obecnější specifikace použitého jazykového materiálu (korpus Europarl, viz kap. 5.1) a především jeho zasazení do kontextu, ze kterého vzešel. Tímto kontextem je proces evropské integrace, který zde nastíníme se zaměřením na zásadní údaje týkající se této práce.

Za počátek moderní evropské integrace bývá považován rok 1952, kdy podpisem¹⁰⁰ Pařížské smlouvy vzniká Evropské společenství uhlí a oceli. Toto společenství sdružující státy jihozápadní a západní Evropy se stalo předchůdcem Evropské unie, jež byla založena 1. listopadu 1993. Hned zpočátku vyvstala potřeba vzájemného dorozumění mezi členskými státy: v polovině minulého století se jednacími jazyky stala francouzština, italština, němčina a nizozemština. Postupem času přibývaly s přistoupeními členskými státy další jednací jazyky, zásadní jazyková rozšíření začínají až po vzniku Evropské unie. K největšímu z nich dochází v roce 2004: tehdy bylo přijato devět nových úředních jazyků (mezi nimi i čeština), což lze považovat za počátek evropského institucionálního plurilingvismu v dnešním slova smyslu.¹⁰¹ K letošnímu roku (2020) má Evropská unie 24 oficiálních/jednací jazyků.

⁹⁹ Toto omezení se dotkne zejm. možnosti rozlišit typ přípustky (viz kap. 5.3.2).

¹⁰⁰ Smlouva byla podepsána už v r. 1951, roku 1952 vešla v platnost.

¹⁰¹ Na tomto místě připomínáme, že korpus Europarl obsahuje texty z let 2007–2011. Jedná se tudíž o texty pocházející z doby rané fáze takto rozsáhlého evropského plurilingvismu. Některá doporučení, která jsou dále zmiňována, se sice přímo k Europarlu nevztahují (nejde např. o právně závazné texty), nicméně dobře ilustrují kontext, ve kterém debaty probíhají.

V těchto jazycích jsou vyhotovovány např. veškeré úřední dokumenty Evropského parlamentu. Podle Jednacího řádu Evropského parlamentu (2020) má navíc každý poslanec „právo hovořit v Parlamentu úředním jazykem dle svého výběru“ (hl. VII, kap. 3, čl. 167, § 2). Navíc Jednací řád EP (*ibem*) uvádí, že „projevy přednášené v jednom z úředních jazyků jsou simultánně tlumočeny do ostatních úředních jazyků a také do jakéhokoli jiného jazyka, který považuje předsednictvo za nezbytný“.

Cílem těchto stanov je maximální možná transparentnost veškerých jednání probíhajících na půdě Evropského parlamentu. Jde především o rovné postavení všech jazyků, tzn., že se každý člen Parlamentu může vyjádřit ve své mateřštině, což je postup vyplývající z demokratických principů Evropské unie (Evropský parlament, 2020). Druhým, neméně významným důvodem, proč vnímá Evropská unie jazykovou politiku prizmatem svého motta *In varietate concordia*, je podpora jednotlivých národních jazyků a národních kultur, a to i na té nejvyšší politické úrovni.

Za účelem mnohojazyčného zpracování textů instituce Evropské unie zaměstnávají tisíce překladatelů a tlumočnicků – jenom pro Evropský parlament jich momentálně pracuje kolem 1100 (Evropský parlament, 2020). Jedná se jak o úředníky–tlumočníky, tak o externí překladatele a/nebo tlumočníky. Jejich cílem je nejen překlad v rámci institucí Evropské unie, ale také prezentace a přiblížení Evropské unie občanům.

Zvláštní pozornost je věnována legislativním aktům, které aktuálně překládá tým 75 právníků–lingvistů, jenž dbá o maximální srozumitelnost, a především obsahovou ekvivalenci právně závazných dokumentů vydávaných Evropským parlamentem (Evropský parlament, 2020). Jelikož k vydání jakéhokoli závazného dokumentu vede série projednávání („čtení“), jsou na kvalitu překladu diskuzí na půdě Parlamentu kladeny velice vysoké nároky, neboť bez kvalitního projednání nelze schválit žádnou právně závaznou normu. Překlady a tlumočení zajišťuje soubor překladatelů/tlumočnicků, kteří garantují kvalitu a obsahovou identitu jednotlivých překladů (*ibidem*). Na překladatele jsou – zvl. v případě překladu právně závazných norem (srov. Nováková, 2019, str. 29) – kladeny specifické nároky: dokumenty musí být obsahově identické, větná segmentace musí odpovídat originálnímu textu, aby bylo možné se v případě nejasností zcela jednoznačně odkázat na příslušnou pasáž, dokumenty musí být terminologicky jednotné atd.

Právě výše uvedené skutečnosti jsou důvodem, proč jsou (nejen legislativní) texty EU velice oblíbené v kontrastivní lingvistice (Nováková, 2019, str. 26). Výhod je mnoho: texty jsou považovány za ekvivalentní, jsou technicky snadno zpracovatelné, vykazují velmi vysokou úspěšnost zrovnání (což je dáno povahou textů, viz výše; srov. též Koehn, 2002, str.

4) atd. Tyto zjevné výhody reflektuje také lingvistická praxe, ve které vznikají korpusy vycházející z textů EU: např. Europarl, Acquis Communautaire, EUR-Lex. Na druhou stranu mají tyto korpusy své „nevýhody“, které je třeba mít při lingvistických výzkumech na paměti. Jmenujeme alespoň dvě, které se nám zdají nejzávažnější: Korpusy reflektují především texty psané (resp. texty se značně převažujícím podílem konceptuální psanosti – např. korpus Europarl, kde jde sice o pronesené diskuzní příspěvky, nicméně mluvčí zpravidla nehovoří bez předchozí přípravy, texty navíc procházejí revizí překladatelů) a obsahují stylisticky velice úzce vymezený druh textů.

Pro nástin stylistických aspektů použijeme článek E. Novákové, který je sice vzhledem k časovému záběru Europarlů pozdějšího data (2019), nicméně velice dobře a obecně reflektuje povahu textů, s nimiž budeme dále pracovat. Nováková píše, že úřední dokumenty vznikající na půdě institucí Evropské unie představují „stylový útvar na pomezí právního, odborného a administrativního stylu“ (str. 28). Takové vymezení je celkem dobře uplatnitelné i při popisu obsahu korpusu Europarl. Dále uvádí, že texty vyznačují specifickým jazykem. Mezi nejnápadnější charakteristiky „evropštiny“ (*ibidem*, str. 29) se řadí kondenzace, nominální tendence, explicitnost, jednoznačnost, genderová neutrálnost, volba stylisticky neutrálního lexika atd. Tyto a mnohé další vlastnosti textů EU vyplývají z různých nařízení institucí EU,¹⁰² která styl a podobu jazyka výsledných dokumentů upravují.

V důsledku skutečností, které jsou popsány v této a předešlé (5.1) kapitole, lze Europarl považovat za spolehlivý paralelní korpus (zejm. z hlediska tzv. *precision and recall* – s tímto pojmem budeme dále pracovat, viz kap. 5.3.1), který se vyznačuje vysoce kvalitním zarovnáním, což implikuje velice spolehlivé paralelní vyhledávání (jak dokazují i výsledky sond prováděných v rámci této práce: šumy se sice objevují, ale v žádném z případů nejde o šumy způsobené defektním zarovnáním). Mezi zmíněné nevýhody patří velice úzce vymezený stylistický žánr. Pro tuto práci zabývající se přípustkovým vztahem je ovšem takto úzce vymezený styl spíše výhodou, neboť přepisy (nejen politických) debat vykazují obecně vysokou míru argumentačních postupů a vzrůstá tak pravděpodobnost, že bude přípustka vyjadřována ve zvýšené míře.

¹⁰² Např. Evropská komise (2011). *Základní pravidla pro překlad dokumentů EU do češtiny*.

5.3 Výzkumný postup

5.3.1 Extrakce a zpracování jazykových dat

Empirická část práce (kap. 6) analyzuje jazyková data vytěžená z jazykového korpusu Europarl, o němž se podrobněji zmiňujeme v kap. 5.1. Práce si za cíl stanovila popis vyjadřování přípustky pomocí pěti konektorů, hledání jejich ekvivalentů v češtině a následné srovnání obou jazyků. Po celou dobu výzkumů budeme pracovat s francouzsko-českým paralelním korpusem (kapitola č. 6.3.7 věnovaná zpětné analýze vyjde z korpusu česko-francouzského).

Korpus Europarl při provádění analýz nijak neomezujeme; nejčastější – a zpravidla nejzávažnější – omezení obsahu korpusů při podobných výzkumech jsou dvojího typu: obsahové a jazykové. Obsahově, a tudíž stylisticky, je zvolený korpus omezen defaultně – jedná se o přepisy debat Evropského parlamentu.¹⁰³ Připomínáme, že korpus byl pro zkoumání koncesivního vztahu zvolen především z důvodu častého výskytu argumentačních struktur v textech tohoto typu (srov. Štícha, 2011, str. 1056).

Základní jazykovou restrikcí je výběr francouzských a českých bitextů. Dále by bylo možné omezit subkorpus na základě zdrojového jazyka (*source language*). Vidět (resp. moci regulovat) směr překladu je při jeho posuzování jistě optimální, v rámci tohoto výzkumu to však není možné, neboť by takový postup omezil počet relevantních výsledků na nicnevypovídající minimum. Nejčastější zdrojové jazyky u výskytů jednotlivých konektorů uvedeme v kapitole 6.1.

Než představíme způsob kladení dotazů korpusovému manažeru, považujeme za přínosné naznačit, jakým směrem se bude dotazování ubírat. Celou filozofii hledání jednoduše ukážeme na modelu *precision and recall* (fr. *précision et rappel*), který po vzoru teoretické informatiky a teorie informace zavedla a dnes již zcela běžně korpusová lingvistika užívá. Při hledání nám půjde o co největší *recall* – jinými slovy, budeme klást co nejjednodušší dotazy, abychom získali co největší počet okurencí, a to i za cenu zvýšené procentuální hladiny šumů. Druhým krokem totiž bude manuální protřídění jazykového materiálu, což je krok, který by měl počet šumů minimalizovat¹⁰⁴ a zaručit tak vysokou míru přesnosti (*precision*). Těmito dvěma kroky bychom měli dosáhnout teoreticky nejlepších výsledků: jednoduchost dotazů

¹⁰³ O stylové charakteristice textů se blíže zmiňujeme v kap. 5.2.

¹⁰⁴ V ideálním případě odstranit všechny šumy.

zaručí to, že korpusový manažer najde veškeré výskyty¹⁰⁵ (kvantitativní hlediska), následně ruční třídění odstraní výskyty nechtěné (kvalitativní hledisko). Vzhledem k technickému řešení korpusového manažeru KonText (resp. celého Českého národního korpusu) budeme pro vyhledávání v korpusu používat dotazy ve formálním jazyce CQL. Nyní představíme dotazy pro jednotlivé zkoumané konektory:

Konektor	Dotaz v CQL
<i>bien que</i>	[lemma="bien"] [lemma="que"]
<i>quoique</i>	[lemma="quoique"]
<i>encore que</i>	[lemma="encore"] [lemma="que"]
<i>malgré que</i>	[lemma="malgré"] [lemma="que"]
<i>certes–mais</i>	[lemma="certes"] [] { 0, 25 } [lemma="mais"]

Tabulka 6: Dotazy v CQL k jednotlivým konektorům

V tabulce vidíme, že pro přípustkové spojky mají dotazy stejnou strukturu (až na *quoique*, které je spojkou jednoslovnou)¹⁰⁶.

Certes–mais má dotaz odlišný – připomínáme, že podle vymezení v kap. 3.5 má konektor následující vlastnosti, které je nutné při vytváření dotazu v CQL mít na paměti: a) je diskontinuitní a b) existuje jediná možná lineární konstelace: *certes–mais*. Víme, že elementy *certes* a *mais* můžou stát v bezprostřední blízkosti,¹⁰⁷ za maximální možnou vzdálenost volíme 25 pozic, neboť při takovém rozpětí začíná rapidně klesat nárůst okurencí.¹⁰⁸

Získané výsledky by bylo možné dále automaticky třídit. Šlo by např. o negativní filtr spojení typu *dire encore que* ve větě „et il dit encore qu’il faut faire dépendre“, kterou považujeme za okurenci šumovou, neboť neobsahuje hledaný přípustkový konektor (shoda je pouze formální; *encore* je doplněním slovesa *dire*, *que* je samostatná spojka). K následnému automatickému zpracování dat zpravidla nepřistupujeme¹⁰⁹ z důvodu výše představeného pojetí kvalitativní analýzy (manuální maximalizace *precision*). Veškeré šumy

¹⁰⁵ Korpusový manažer najde vždy „veškeré výskyty“ – záleží jen na tom, jak „široký“ dotaz je mu položen. Představíme-li tuto myšlenku na konkrétním případě týkajícím se tématu této práce, můžeme modelovat hledání výskytů spojky *bien que*. Budeme-li spojku hledat jako dvě lemmata [lemma="bien"] [lemma="que"], máme jistotu, že korpusový manažer „nepřehlédne“ žádné výskyty (naopak ještě „přidá“ některé šumové výskyty, jako např. *si bien que*). Jediné, co nevyhledá, budou např. překlady (**Boen qu’il soit à la maison...*). Takové případy jsou však velmi vzácné, proto je neuvažujeme.

¹⁰⁶ Přesněji řečeno je tvořena jedním textovým slovem.

¹⁰⁷ Většinou je mezi nimi interpunkce, typicky čárka, kterou korpusový manažer považuje za plnohodnotnou textovou pozici. Přestože ve většině výskytů interpunkci očekáváme, v duchu maximálního *recallu* uvažujeme i případ, kdy budou jednotlivé elementy stát ve větě v bezprostřední blízkosti.

¹⁰⁸ Údaj zjištěn při podpůrných analýzách.

¹⁰⁹ Výjimku představuje pouze konektor *bien que*, kde budou některé šumové výskyty odstraněny pomocí automatické kolokační analýzy.

tak budou odstraňovány manuálně a při dalších analýzách na ně nebude brán zřetel; na nejčastější z nich upozorníme v kap. 6.1.1.

Data budou stažena ve formátu „xlsx“. Jako referenční volíme náhodný vzorek obsahující 250 okurencí. Ten popisujeme u konektorů *bien que* a *certes–mais*, neboť to dovoluje celkový počet výskytů (viz kap. 6.1). V případě méně zastoupených konektorů pracujeme s celkem nalezených výskytů.

Jazykový materiál dále zpracováváme v aplikaci MO Excel, která umožňuje každé okurenci přiřadit potřebné atributy, jako např. informaci o pozici segmentů *concedé* a *asserté*, typu přípustky, ne/finitnosti regovaného větného členu, českém protějšku, vzájemných korespondencích mezi oběma jazyky atd. Program tak značně usnadňuje následné třídění jazykových dat, které je hlavním výstupem této práce.

5.3.2 Klasifikace jazykových dat a lingvistické testy

Klasifikovat budeme jednotlivá francouzská i paralelní česká data podle charakteristik, které budou dále vyhodnoceny v empirické části práce (kap. 6). Zde jednotlivé klasifikační třídy představíme:¹¹⁰

První vlastností je vzájemná pozice segmentů *concedé* a *asserté*. V tomto případě existují právě dvě možnosti: typ AC a typ CA. Při třídění vycházíme z poznatků představených v kap. 2.1.

Dalším klasifikačním rysem je určitost *concedé*. Budeme rozlišovat tři stupně finitnosti: prvním stupněm jsou struktury finitní, druhým stupněm větné členy infinitní slovesné a třetím stupněm větné členy averbální, tzn. konstituenty vykazující absenci slovesa v jakémkoli (i jmenném) tvaru. Jako infinitní tudíž označujeme např. větu:

EXEMPLUM 5.1 L'issue favorable est indubitablement due au fait que, *bien que privilégié* des approches différentes [...]

Jako averbální větu označujeme např. následující exemplum:

EXEMPLUM 5.2 Il admet par exemple, *quoique avec une grande élégance*, l'existence d'une réelle concurrence entre l'Union européenne et l'OTAN.

¹¹⁰ Není-li řečeno jinak, jsou následující vlastnosti popisovány jak u francouzských dokladů, tak u jejich českých protějšků.

Posledním společným rysem bude přiřazení k jednotlivým typům přípustky (viz kap. 2.4). V rámci naší práce není možné jednoznačně rozlišit objektivní a argumentační přípustku, což plyne z jejich povahy: za hlavní rozdíl mezi nimi jsme definovali „zdroj“ segmentu *concedé*. Je-li zdrojem výpovědi komunikační partner, jde o přípustku argumentační (přípustkový význam konstituuje sám mluvčí). V případě objektivní přípustky vše plyne z „obecného povědomí“ (*connaissance partagée*) – tzn. testem objektivní přípustky může být např. opis pomocí *Il est normal que...*, resp. *Je normální, že...* Vzhledem k omezené možnosti zobrazovat v korpusu Europarl jazykový kontext¹¹¹ nelze tuto dichotomii v drtivé většině případů jednoznačně vystihnout. Naopak je jednoznačně možné rozhodnout o rektifikační platnosti přípustkového vztahu, což je dáno jeho intrafrastickou povahou. Rektifikační přípustku identifikujeme pomocí dvou testů: a) transformaci na přísudek jmenný se sponou (srov. TRANSFORMACE 5.1), b) transformací na vedlejší větu vztažnou (srov. TRANSFORMACE 5.2). Testy názorně ukazují následující transformace EXEMPLUM 5.3:

EXEMPLUM 5.3 Pour les politiques des États membres, il s’agira d’assurer la durabilité du système de sécurité sociale, un facteur de coût qui, *bien qu’impopulaire*, pourrait rééquilibrer le changement démographique.

TRANSFORMACE 5.1 [EXEMPLUM 5.3] *le facteur de coût est impopulaire*

TRANSFORMACE 5.2 [EXEMPLUM 5.3] *le facteur de coût qui est impopulaire*

Cílem těchto testů je vysvětlit incidenční vztah *concedé* k jedinému větnému členu (zde: *facteur de coût*). Vztahuje-li se *concedé* co atribut k jedinému, typicky nominálnímu větnému členu, hovoříme o rektifikační přípustce (viz výše).¹¹² Ve větách tohoto typu nemá spojka primárně „spojující“ funkci, nýbrž sémantickou – poukazuje totiž na nesoulad, explicituje ho. Poznamenejme ještě, že sponové sloveso lze vložit přímo do EXEMPLUM 5.3, a to bez změny významu (i na tuto transformaci lze uplatnit testy představené výše):

¹¹¹ Korpus umožňuje zobrazit kontext v rozsahu max. 100 pozic, což je pro podobnou diskurzivní analýzu velice málo.

¹¹² Domníváme se, že by bylo přípustkové věty možné klasifikovat podle kritéria incidence: rektifikační přípustka by tak mohla být nazývána přípustkou „atributivní“, příp. „intrafrastickou“, objektivní by se stala přípustkou „interfrastickou“ a argumentační přípustku by šlo nazvat „dialogickou“ – poslední jmenovaný termín někteří lingvisté dokonce již zavedli, viz kap. 2.1.

TRANSFORMACE 5.3 [EXEMPLUM 5.3] *un facteur de coût qui, bien qu'il soit impopulaire, pourrait rééquilibrer le changement démographique*

Pro snazší nahlédnutí výše řečeného z jiného úhlu pohledu přidáváme podobnou větu:

EXEMPLUM 5.4 Ce rapport du Parlement européen introduit certains éléments qui pourraient être positifs, *bien qu'ils soient dans une certaine mesure contradictoires*.

Jak lze ukázat pomocí testů představených výše, *concedé* (vyznačené kurzívou) se nevztahuje k větnému členu „éléments“, ale k „pourraient être positifs“ (tj. k predikaci), což je vztah interfrastický, a tudíž přípustka objektivní.

Ve francouzských větách budeme dále pozorovat použitou interpunkci, která bude následně popsána.

V české části dokladů bude pozorovaným rysem rovněž ekvivalent francouzského přípustkového konektoru.

V případě konektoru *certes–mais* bude navíc u francouzských i českých dokladů sledována incidence výrazu *certes*, resp. jeho českých protějšků.

V rámci této práce budeme pracovat pouze s výskyty, které vykazují přípustkový význam (tento požadavek se týče ovšem jen francouzských vět, nikoli jejich českých variant¹¹³). „Přípustkovost“ bude testována dosazením do relace CONC (viz kap. 2.1) – předpokladem přípustkové povahy výpovědi je smysluplnost (resp. interpretovatelnost) takové operace.

¹¹³ Záměrně hovoříme v tomto kontextu o variantách – jak jsme ukázali výše (kap. 5.2), texty obsažené v korpusu Europarl jsou považovány za ekvivalentní. Navíc se nám jeví jako problematické mluvit o „překladech“ (mezi francouzštinou a češtinou, příp. *vice versa*), když je většina textů přeložena ze třetího jazyka (viz kap. 6.1).

6 Empirická část

Tato část práce představí výsledky vlastního výzkumu. Nejprve bude povaha analyzovaných dat dokreslena z globálního hlediska (kap. 6.1 a 6.1.1). Následující kapitola představí výsledky analýz jednotlivých konektorů (kap. 6.2). Kapitola 6.3 shrne nejčastější české ekvivalentní konektory; součástí je podkapitola věnovaná doplňkové zpětné analýze (kap. 6.3.7). Poslední podkapitola empirické části (kap. 6.4) shrne poznatky celé kapitoly 6 a výsledky představí formou prototypických (francouzských) vět a jejich českých protějšků. Tyto prototypy budou ilustrovat nejčastější chování konektorů na našich datech.

6.1 Popis analyzovaných dat

V metodologické části byly představeny postupy, jak budou příslušné výskyty nalezeny (kap. 5.3). Zde výsledky kvantitativně usouvztažíme. K porovnání použijeme čísla absolutní, všechna se totiž vztahují ke korpusu Europarl (viz kap. 5.1). Vzhledem ke skutečnosti, že byly analýzy prováděny v některých případech na vzorcích, dopočítáme na základě podílu chybových výskytů i předpokládaný celkový počet okurencí těchto konektorů na celku korpusu. Následující tabulka uvádí celkový počet výskytů nalezených zadáním příslušného dotazu, velikost analyzovaného vzorku, procento chybovosti a celkový (potenciální) počet výskytů v korpusu (jde o celkový počet výskytů ponížený o předpokládané šumové okurence).

	BQ	QQ	EQ	MQ	CM
Celkem výskytů	3303	84	268	18	613
Vzorek	227	81	16	18	250
Chybovost	9,2 %	2,4 %	94 %	0 %	0 %
Předpokládaný celkový počet	3000 (90,8 %)	81 (97,6 %)	16 (6 %)	18 (100 %)	610 (100 %)

Tabulka 7: Kvantifikace analyzovaných konektorů

Dominantním analyzovaným konektorem v Europarl je spojka *bien que* (doklady v tisících)¹¹⁴ následovaná diskontinuitním konektorem *certes–mais*, který vykazuje doklady ve stovkách. Zbylé konektory – spojky *quoique*, *encore que* a *malgré que* – jsou doloženy pouze v řádu několika desítek.

¹¹⁴ Zde připomínáme jistou „univerzálnost“ konektoru *bien que* (viz kap. 3.1). Vzhledem ke skutečnosti, že textu tohoto typu (srov. kap. 5.2) preferují stylistickou neutrálnost použitého výraziva, je podobná nivelizace možným vysvětlením jednoznačné frekvenční dominance tohoto konektoru.

Bylo již zmíněno, že během korpusových analýz nebudou rozlišovány zdrojové jazyky (*source language*; viz kap. 5.3.1). Zde se o nich jen krátce zmíníme, neboť tento údaj považujeme za důležitý při dokreslení podoby popisovaného jazykového materiálu. V tabulce uvádíme tři nejčastější zdrojové jazyky dokladů jednotlivých konektorů (otazník zastupuje případy, kdy není zdrojový jazyk známý):

	BQ	QQ	EQ	MQ	CM
Zdrojové jazyky	EN, PT, DE	EN, DE, PT	?, FR, EN	EN, PT, ES	?, EN, DE

Tabulka 8: Nejčastější zdrojové jazyky

Z tabulky lze snadno vyčíst, že nejzastoupenějším zdrojovým jazykem je angličtina, což není – vzhledem k její současné mezinárodní pozici – překvapující. Angličtinu následují němčina, portugalská, španělština a francouzština.

Více se o zdrojových jazycích zmiňovat nebudeme – texty obsažené v korpusu Europarl považujeme za ekvivalentní (více viz kap. 5.1 a 5.2). Navzdory tomu se zdá vhodné zmínit se o zdrojových jazycích v případě konektoru *malgré que*. Jak říká kap. 3.4, konektor je používán spíše v hovorovém, nepsaném jazyce – v kontextech vyžadujících užití standardního jazyka se ho spíše neužívá. Toto tvrzení odpovídá i výskytům v korpusu: *malgré que* je doloženo celkem 18krát ve 12 zdrojových jazycích, nicméně ani jednou ve francouzském originále. Otázkou na tomto místě zůstává, proč byly přípustkové věty překladateli přeloženy právě pomocí tohoto konektoru.

6.1.1 Chybovost

Nedílnou součástí práce s počítačově zpracovanými jazykovými daty představuje chybovost. Chybovost (tj. výskyt nerelevantních okurencí, tzv. šumů) se v korpusech vyskytuje ve více podobách, může být způsobena různými faktory, např. lidskou chybou (překlep, ortografické chyby ad.), technickým zpracováním dat (zarovnání, anotace ad.) nebo („)chybně(“) položeným dotazem.¹¹⁵ V této kapitole představíme zejm. rekurentní a systematické šumové výskyty, které se v rámci našich korpusových analýz objevovaly. Veškeré (nejenom zde popsané) šumové okurence nebudeme brát při dalším popisu a vyhodnocování dat v úvahu.

¹¹⁵ Tato chyba není apriorní, plyne teprve z užívání jazykových korpusů. Zde se o ní zmiňujeme, neboť právě s podobou „ideálního“ dotazu se mnoho lingvistů potýká.

Okurence při hledání konektoru *bien que* (podle CQL dotazu představeného výše) vykazovaly při přípravných sondách relativně vysokou míru chybovosti. Vzhledem k vyššímu počtu výsledků (3790 okurencí) jsme se rozhodli v případě těchto okurencí přistoupit k automatické selekci dat. Sondy naznačily, že se na pozici 1L (první pozici vlevo od klíčového slova) vyskytují systematicky určité výrazy, což následně potvrdila kolokační analýza této pozice na celku dat. Jedná se o výrazy *très* (129),¹¹⁶ *si* (91), *aussi* (85), *savoir* (81), *voir* (45), *montrer* (36) a *comprendre* (20). Tyto kolokáty byly pomocí negativního filtru z dalších analýz vyloučeny, neboť se jednalo o šumové výskyty.¹¹⁷ Tímto krokem se počet výskytů snížil na 3303. Z tohoto souboru dat byl vybrán náhodný vzorek 250 okurencí, který byl analyzován. Na vzorku bylo zjištěno dalších 23 šumových výskytů, které byly podobné povahy jako výše uvedené: na pozici 1L se vyskytovaly ve většině případů slovesa. *Bien* funguje v těchto okurencích jako příslovečné určení způsobu, zatímco *que* jako podřadící spojka uvozující vedlejší větu obsahovou:

EXEMPLUM 6.1 Je précise *bien* | *que* les instructions ont été données par l'Agence européenne de la sécurité aérienne. (svislítko vložil autor)

Takto zůstalo 227 relevantních okurencí, na nichž bude konektor *bien que* popsán.

Při analýzách konektoru *quoique* byla zjištěna jen velmi nízká chybovost (3 z 84 okurencí, tedy 3,6 %). Ve všech třech případech se jedná o pravopisnou chybu, jde totiž o vedlejší větu vztahnou (fr. *subordonnée relative concessive*, viz kupř. Riegel, Pellat, & Rioul, 2018, str. 821–822). Jako příklad uvedeme větu:

EXEMPLUM 6.2 Enfin, quatrièmement, n'oublions pas les agriculteurs qui se sont retrouvés lésés sans avoir fait *quoique* ce soit mais qui ont été suspectés à tort !

Správný zápis by vypadal: *sans avoir fait* quoi que *ce soit*. Jinak konektor *quoique* problémy nepředstavuje, což je dáno jeho povahou – sestává z jednoho textového slova.

U výše uvedeného dotazu v jazyce CQL (kap. 5.3.1) na konektor *encore que* bylo vyhledáno v Europarl 268 okurencí. Manuální třídění získaných dat ukázalo, že relevantní výskyty (tedy ty, které obsahují přípustkový konektor *encore que*) představují pouhých 6 % výsledků (16 okurencí). Takto vysoké procento nerelevantních dokladů způsobuje

¹¹⁶ V závorkách uvádíme absolutní frekvenci.

¹¹⁷ Pro ověření byly provedeny stochastické testy – z okurencí každého z kolokátů byl vybrán náhodný vzorek roven 50 % celkového počtu jeho výskytů, na němž byla hypotéza, že jde o šumy, potvrzena.

především schopnost příslovce *encore* stát na posledním místě v hlavní větě, která reguje větu vedlejší uvozenou spojkou *que*. Zde jde především o výskyty typu:

EXEMPLUM 6.3 Je souligne une fois *encore* | *que* j'appartiens au groupe politique du Parti populaire européen [...] (svislící vyznačil autor práce)

Toto je nejvýznamnější typ šumu (celkem 84 okurencí, tj. 31 % výskyků z celkových 227), typicky se jedná o kolokace *souligner/dire/monttrer/préciser une fois encore que*. Dalšími hlavními opakujícími se šumy jsou restriktivní negace (46 okurencí):

EXEMPLUM 6.4 Bien entendu, les négociations avec Tripoli *n'en sont encore qu'au* début et il nous faut un délai supplémentaire avant de conclure un accord [...]

Předcházející komparativ (29 okurencí):

EXEMPLUM 6.5 Tout bien considéré, il n'est peut-être pas mortel de se rejeter la responsabilité, mais ce petit jeu se répand *plus vite encore que* la grippe.

Časté je rovněž *plus* na 1. pozici vlevo od *encore que* coby klíčového slova v kontextu, „KWIC“ (21 okurencí):

EXEMPLUM 6.6 Il s'agit d'une société où, *plus encore que* les bâtiments, ce sont les citoyens qui ont été blessés et détruits.

Další šumové výskyty jsou spíše okazionální, vždy jde nicméně o chyby způsobené položením příliš „širokého“ dotazu, nikoli o chyby technického rázu.¹¹⁸

Při analýze *malgré que* nebyly zaznamenány žádné šumy. Dáno je to patrně skutečností, že komponent *malgré* je při samostatném fungování předložkou, z čehož plyne nutnost regovat nominální syntagma. Z „korpusového“ hlediska to znamená, že musí následovat alespoň jedno

¹¹⁸ Při analyzování jazykového materiálu bylo zjištěno, že konektor *encore que* preferuje v bezprostředním levém kontextu interpunkci (zejm. čárku, ale i vykřičník nebo tečku – viz kap. 6.2.3). Jako vhodnější by se jevílo položit dotaz, který by tento faktor zohledňoval, např. [word="[\\!\\., -]"] [lemma="encore"] [lemma="que"]. Tento dotaz skutečně vyhledá zjištěných 16 relevantních okurencí. Nehledě na to, že mohl být sestaven až *a posteriori*, tento dotaz přehlíží výskyty, kde by žádné interpunkční znaménko nepředcházelo. Takové doklady sice v použitém korpusu nalezeny nebyly, lze se nicméně domnívat, že jsou možné (i v porovnání s výsledky analýz konektoru *quoique*, kde je takový zápis relativně běžný) – korpus *Araneum Francogallicum Maius* (verze 15.03) na dotaz [tag="ADJ"] [lemma="encore"] [lemma="que"] [tag="ADJ"] odpovídá několika doklady, kde *encore que* interpunkce nepředchází, např. „la démocratie fait partie des valeurs *suprêmes encore que négatives*“.

textové slovo, aby byl syntaktický požadavek naplněn. S textovým slovem mezi jednotlivými komponenty konektoru však dotaz nepočítá.

Při popisu výskytů konektoru *certes–mais* nebyl v analyzovaném vzorku odhalen jediný šum, což naznačuje vysokou míru spolehlivosti výše popsaného dotazu.

6.2 Analýza jednotlivých konektorů

V této kapitole představíme hlavní výsledky této práce. Výstupy analýz budeme prezentovat následujícím způsobem:

Nejprve budou pro přehlednost a snazší uvedení do kontextu formou tabulky představeny preference každého konektoru. Jde o preference vzhledem k pozici *concédé* a jeho finitnosti. Dva sledované faktory určují binární strukturu vyhodnocování: pro každý konektor existují právě čtyři konstelační možnosti. V příslušných buňkách budou tendence představeny pomocí absolutních a relativních čísel. Následně bude ten který konektor stručně porovnán s konektory ostatními.

Podrobnější popis jednotlivých doložených konstelací poskytnou příslušné podkapitoly čtvrtého a pátého stupně. Tyto kapitoly nebudou řazeny jednotně, nýbrž podle frekvence jednotlivých konstelací, a to od nejčastějších po nejméně časté.

6.2.1 Bien que

Preference konektoru *bien que* na dvou základních osách (pozice *concédé* a finitnost) na popisovaných datech ukazuje následující přehledová tabulka:

BIEN QUE	Antepozice (CA)	Postpozice (AC)
Finitní	151 (67 %)	62 (27 %)
Nefinitní	9 (4 %)	5 (2 %)

Tabulka 9: Zastoupení jednotlivých konstelací konektoru *bien que*

Je na první pohled patrné, že *bien que* má horizontální preference – nejčastěji se pojí s finitními strukturami. Jednotlivé konstelace za pomoci konkrétních korpusových okurencí popíšeme v následujících kapitolách.

Z hlediska finitnosti a pozice *concédé* má *bien que* nejbližší ke konektoru *certes–mais* (srov. kap. 6.2.5 a 6.4) – sdílí s ním preference v obou kategoriích (rekce finitních struktur, antepozice *concédé*). Ke spojkám *encore que* a *malgré que* má blízko preferencí finitních struktur (dvě jmenované však preferují postpozici *concédé*). Konektor *quoique* je v jistém slova smyslu protikladný, neboť reguje převážně nefinitní struktury a *concédé* stojí v postpozici (tzn. s *bien que* nesdílí ani jeden z popisovaných rysů). Ze sémantického hlediska

převažuje prominence přípustkové implikace – je možné tvrdit, že jde o implikační přípustku (více o ní v kap. 6.4.6).

6.2.1.1 Pozice CA

6.2.1.1.1 Finitní struktury

Anteponované finitní struktury jsou pro konektor *bien que* na popisovaném materiálu typické – tato konstelace je doložena celkem 151krát. Za typický příklad lze považovat větu:

EXEMPLUM 6.7 *Bien que l'ARYM ait progressé, elle doit poursuivre la route de la réforme [...]*

Tato věta odpovídá „prototypické“ přípustkové větě, jak ji představují různá didaktická díla (k tomu viz kap. 3.1).

Na celém korpusu jsou doloženy pouze okurence obsahující *verbum finitum* v subjunktivu nebo homonymním tvaru (u něhož lze předpokládat spíše subjunktivní platnost). Tím se potvrzují údaje o rekci slovesného modu, jak je představujeme v kap. 3.1. O povaze našeho vzorku jazykového materiálu okurence vypovídají, že stylisticky přísluší standardu, tedy jazyku „neutrálnímu“. Totéž by se patrně nedalo tvrdit o (některých) okurencích konektoru *encore que* (kap. 6.2.3), jenž sám o sobě přísluší spíše stylisticky vyššímu jazyku (viz kap. 3.3), navíc je na našem vzorku doložen s tvarem subjunktivu *plusquamperfekta*, nebo o spojce *malgré que*, která vykazuje stylistické vlastnosti opačné (viz kap. 3.4).

Na vzorové větě (EXEMPLUM 6.7) provedeme dva testy: substituci a komutaci. Substitucí chceme ukázat vztah (a případnou možnost nahraditelnosti) s dalšími analyzovanými konektory:

TRANSFORMACE 6.1 [EXEMPLUM 6.7] *Quoique / (?) Encore que / Malgré que l'ARYM ait progressé, elle doit poursuivre la route de la réforme.*

Quoique a *malgré que*¹¹⁹ na tomto místě mají schopnost konektor *bien que* nahradit. Oba konektory jsou ve spojení s anteponovanými finitními strukturami doloženy (viz kap. 6.2.2.2.2 a 6.2.4.2.1). V případě *quoique* se odborná literatura o této možnosti konektoru

¹¹⁹ Při následujícím popisu nebereme v úvahu stylistické rozdíly mezi jednotlivými větami – o nich se zmiňujeme v příslušných podkapitolách teoretické části (kap. 3.2 a 3.3).

zmiňuje; navíc uvádí, že v této konstelaci jsou *quoique* a *bien que* funkčně ekvivalentní (kap. 3.2). *Malgré que* je na vzorku doloženo jak v antepozici, tak v postpozici – rozhodující je rekce finitních struktur, jak ukážeme v kap. 6.2.4. Tuto podmínku TRANSFORMACE 6.1 splňuje.

Jako sporná je naopak vyznačena substituce konektorem *encore que*. Takové výskyty jsou obecně velmi vzácné (viz kap. 3.3),¹²⁰ tudíž ani na našem nejsou registrovány (viz kap. 6.2.3). Soudit akceptovatelnost této věty analogií tedy nejde;¹²¹ proto odkazujeme na kap. 6.2.3, kde se pokoušíme antepozici *encore que* vysvětlit vyšším stupněm gramatikalizace.

Spojkové konektory je možné nahradit konektorem diskontinuitním:

TRANSFORMACE 6.2 [EXEMPLUM 6.7] Certes, *l'ARYM a progressé*, mais elle doit poursuivre la route de la réforme.¹²²

Substituce konektorem *certes–mais* je možná – je však nutné, po vzoru dokladů z kap. 6.2.5, nahradit sloveso v subjunktivu tvarem způsobu oznamovacího. Taková okurence vyjadřuje patrně přípustku argumentační (což je pro *certes–mais* typ defaultní, viz kap. 2.4 a 3.5) – tato skutečnost může vysvětlit výskyt indikativu: jde o segment přejatý, „citovaný“, a tudíž bez náležitých morfosyntaktických modifikací. Tyto by ostatně ani nebyly nutné, neboť připuštěním segmentu *concedé* dává mluvčí najevo svůj souhlas s jeho obsahem, nicméně jej vzápětí vyvrátí silnějším argumentem. Svůj souhlas mluvčí manifestuje tvarem indikativu, odkazuje k modalitě *realis*.¹²³

Druhým testem, jímž bychom chtěli zejm. rozvést myšlenku z pozn. č. 123, je komutace segmentů *concedé* a *asserté*:

¹²⁰ Možné vysvětlení tohoto jevu pomocí pojmu adice navrhuje kap. 6.2.3.

¹²¹ Na tomto místě by bylo možné provést podpůrné dotazníkové šetření u rodilých mluvčích. Takový výzkumný prostředek by mohl pozici konektoru *encore que* v současném francouzském jazyce ukázat z nového úhlu pohledu.

¹²² Jak ukáže kap. 6.2.5, konektor *certes–mais* umožňuje tři různé konstelace (což je dáno mobilitou afirmativního elementu *certes*). Každá z těchto konstelací vykazuje vlastní incidenční vlastnosti – zde proto volíme „neutrální“ *certes* v antepozici, které je jednak relativně časté, jednak se vztahuje k celé následující větě. ¹²³ Na základě této myšlenky lze popsat korelaci morfosyntaktických indikátorů (zde zejm. modu *verbi*) a sémantiky přípustky: jak se pokusíme ukázat následujícím testem komutací, spojovací způsob je úzce vázán na vyjadřování přípustky co narušeného kauzálního vztahu – O. Pešek (2011, str. 207nn) na tomto místě hovoří o „čistě koncesivním diskurzu“. V takovém případě můžeme hovořit o sémantické prominenci koncesivní implikace. Naopak oznamovací způsob zdá se být vázán na zdůrazňování koncesivní konjunkce, tedy primárně sémantického rozporu, opozice. Zde se přípustka ocitá opět v blízkosti adverzativního vztahu (viz kap. 2.2), který je v mnoha případech podtržen primárně adverzativními konektory (*certes–mais*, *sice–ale*, *ano–ale* ad. – viz kap. 6.2.5 a 6.3.5). Argumentační přípustka dle této úvahy preferuje zdůrazňování přípustkové konjunkce.

TRANSFORMACE 6.3 [EXEMPLUM 6.7] *Elle doit poursuivre la route de la réforme, bien que l'ARYM ait progressé.*

Původní věta (EXEMPLUM 6.7), v níž je zachováno pořadí CA a sloveso je v subjunktivu, sémanticky protežuje koncesivní implikaci. Tato prominence je dána lineárním uspořádáním jazyka: je-li na prvním místě *concédé* uvedené ryze přípustkovým konektorem, jenž navíc reguje slovesu ve tvaru subjunktivu, získává mluvčí okamžitě informaci o tom, že segment současný (*concédé*) bude se segmentem budoucím (*asserté*) v koncesivním vztahu. Tím je posluchači jasné, že cokoli, co za „normálních“ okolností plyne z *concédé* (odpovídá argumentu *p* – viz Obrázek 1), platit nebude.

Naopak v transformaci (TRANSFORMACE 6.3) lineárně předchází *asserté*. Tento posluchači dává informaci o nějaké skutečnosti, která je následně upřesněna segmentem *concédé*. Přípustkový vztah sice existuje, je rekonstituovatelný, nicméně faktuální povaha prvního segmentu dává vyniknout vztahu koncesivní konjunkce.¹²⁴

S faktuální povahou vztahu obou segmentů souvisí volba slovesného způsobu: jak odborná literatura (viz kap. 3.1 až 3.5), tak jazykový úzus (viz další podkapitoly kap. 6) se shodují, že je-li *concédé* v postpozici, existuje mnohdy možnost volby mezi subjunktivem a indikativem.¹²⁵ Naproti tomu v antepozici je možný pouze subjunktiv. V našich analýzách se toto tvrzení bezesbýtku potvrzuje.¹²⁶

Speciálním případem jsou doklady argumentační přípustky (kap. 6.2.5). Tyto stojí z tohoto hlediska na pomezí. Pro přípustkovou implikaci by hovořilo jak pořadí CA, tak explicitace připouštění (pomocí *certes*). Element *certes* ovšem není povinný, lze jej – bez významové změny – vypustit (viz kap. 3.5). Naopak vztah přípustkové konjunkce zdůrazňuje indikativ (modalita *realis*) a primárně adverzativní (a povinná, viz kap. 3.5) spojka *mais*. Jelikož pro konjunktivní interpretaci hovoří také povaha argumentační přípustky – mluvčí připojuje svůj *protiargument* – je na místě se domnívat, že i v případě argumentační přípustky dominuje konjunktivní interpretace.

¹²⁴ Je pravděpodobné, že na pozici segmentů má vliv i aktuální členění větné (AČV). Připomínáme omezené možnosti korpusového manažeru (srov. kap. 5.3.2), které nahlédnutí tohoto tématu znemožňují. Domníváme se nicméně, že ruku v ruce s AČV jdou i jednotlivé typy přípustky, jak jsme je popsali v kap. 2.4.

¹²⁵ Jak už bylo několikrát řečeno, indikativ má schopnost „podtrhnout“ faktuální povahu vztahu obou segmentů (srov. modalita *realis*), tzn. promínovat přípustkovou konjunkci.

¹²⁶ U každého konektoru údaje o modu uvádíme – většinou jsou však hojně zastoupené homonymní formy, pročez není způsobová platnost formálně patrná.

Všechny doklady pojednávány v této kapitole (tedy finitní CA) vyjadřují vztah objektivní přípustky. Rektifikační ani argumentační přípustka nebyly v analyzovaných vzorcích zaznamenány.

Navzdory svému poměrně velkému rozsahu (151 okurencí) se soubor dokladů této konstelace z globálního hlediska jeví jako velice koherentní. Ve zbytku kapitoly tak upozorníme na spíše partikulární tendence, které se na vzorku vyskytly:

V sedmi dokladech je přípustka posílena přítomností koncesivních adverbii v hlavní větě:

EXEMPLUM 6.8 *Bien que* le rapport initial fût meilleur que ce compromis, je l'ai néanmoins voté.

V hlavní větě jsou doložena příslovce *néanmoins* (3), *cependant* (2) a *toutefois* (2).¹²⁷ Tato příslovce zde slouží jako intenzifikátory přípustkového vztahu – explicitováno není jen *concédé* (pomocí spojky *bien que*), nýbrž také segment *asserté*. Domníváme se, že touto explicitací je zintenzivněn rozpor mezi argumenty *p* a $\sim q$. Je možné, že se přítomnost příslovce v těchto kolokacích je dána částečnou příslušností k pólu konceptuální mluvenosti (srov. kap. 5.2).

Dalším z argumentačního hlediska zajímavým případem je zdvojený (resp. obecně multiplikovaný – na našem vzorku jsou doloženy pouze případy duplikované) segment *concédé*.¹²⁸

EXEMPLUM 6.9 Monsieur le Commissaire, *bien que* je reconnaisse la difficulté de votre position actuelle qui consiste à offrir un réexamen, [...], et *bien que* je reconnaisse que vous avez fait du très bon travail, je ne peux résister à la tentation de lire à haute voix le texte qui accompagne la communication [...]

Uvedená věta je prototypickým příkladem takových vět doložených na našem korpusu.¹²⁹ Obě *concédé* obsahují spojku *bien que*, přičemž vedlejší věty jsou koordinovány spojkou *et*, což je pro tento typ vět na našem vzorku typické.

¹²⁷ Více o této skupině adverbii píšeme v kap. 3, pro detailnější popis viz též studii *Stratégies concessives : Une étude de six adverbes français* (Gettrup & Nölke, 1984).

¹²⁸ Tento jev je na vzorku doložen dvěma okurencemi.

¹²⁹ U dalších konektorů se o této vlastnosti zmiňovat nebudeme, nicméně ve všech případech je taková duplikace (resp. multiplikace) *concédé* možná. A to buď s opakováním téhož konektoru (viz EXEMPLUM 6.9) nebo za použití *que vicaire* (tzv. náměstku). Jedinou výjimku představuje konektor *malgré que*, v jehož případě

O sémantice takové struktury se obecněji zmiňujeme v kap. 3.5. I zde je tento model uplatnitelný: za limitní stav lze tedy považovat hypotetickou přípustku, která říká, že nic nezabraňuje naplnění obsahu segmentu *asserté* (srov. českou strukturu typu *at' je sebe-*). Z hlediska teorie argumentace jde tudíž o prohloubení rozporu mezi slabším a silnějším argumentem – silnější argument je posílen, neboť sekvence dvou a více *concéde* (tj. slabších argumentů) potvrzuje jeho „stabilitu“.

6.2.1.1.2 Nefinitní struktury

V antepozici se *bien que* co konektor regující neurčité struktury objevuje celkem devětkrát: uvádí jak averbální struktury (5 okurencí), tak participiální (příčestí přítomné: 3 okurence, příčestí minulé: 1 okurence). Ve všech dokladech (až na jednu výjimku, o které se zmíníme dále) jde o vyjádření přípustky rektifikační. Jako příklad může sloužit následující věta:

EXEMPLUM 6.10 *Bien que plausible de prime abord, l'idée selon laquelle l'émigration serait causée par la pauvreté et le désespoir [*] s'avère spacieuse.* (hvězdičkou vyznačil autor)

Uvedený příklad obsahuje *concéde*, které se vztahuje k následujícímu větnému členu, stojí tedy v antepozici. Takové příklady jsou pouze speciálním pozičním případem averbálního rektifikačního *concéde* v postpozici (v takovém případě by segment stál na místě, jež je v EXEMPLUM 6.10 vyznačeno hvězdičkou)¹³⁰ – o této konstelaci pojednává kap. 6.2.1.2.2.

Pouze jednou je v této konstelaci doloženo nerektifikační užití:

EXEMPLUM 6.11 *Bien que ne prenant pas pour argent comptant toutes les revendications de l'industrie, il faut cependant¹³¹ garder à l'esprit [...]*

Zde participiální konstrukce vyjadřuje přípustku objektivní nerektifikační. Tuto vlastnost lze dokázat testem rektifikační přípustky:

TRANSFORMACE 6.4 [EXEMPLUM 6.11] (*) *il faut est ne prenant pas*¹³²

tuto možnost považujeme (zvl. ve spojení s *que vicairé*) za signifikantní ukazatel úrovně „etablovanosti“ mezi přípustkovými konektory.

¹³⁰ Toto postavení blokuje zejm. rozvinutý přívlastek. Srov. EXEMPLUM 6.25, které podobné případy podrobněji vysvětluje.

¹³¹ O adverbích v tomto postavení píšeme v kap. 6.2.1.1.1 (EXEMPLUM 6.8).

¹³² Důvodem nemožnosti transformace je rozdílná reference participia a neosobního *il faut*.

Nerektifikační povahu potvrzuje rovněž česká varianta této věty, která je charakteristická přítomností finitního slovesa (v češtině se tak věta blíží prototypické přípustkové větě – srov. kap. 6.4):

EXEMPLUM 6.12 *I když neberu* každý projev protestu průmyslu za bernou minci, je nutno brát zřetel na oprávněné zájmy průmyslu a zaměstnanců.

6.2.1.2 Pozice AC

6.2.1.2.1 Finitní struktury

Tato konstelace je na našich datech doložena celkem 62krát. Všechny výskyty vykazují vlastnosti objektivní přípustky. Za prototyp této konstelace můžeme považovat větu:

EXEMPLUM 6.13 *J'ai voté pour la résolution, bien que mon avis diffère même de celui de mon groupe [...]*

Charakteristické pro tento typ vět je zdůraznění platnosti koncesivní konjunkce. Mluvčí nejprve uvede silnější argument, který zpravidla neobsahuje žádný formální způsob explicitace přípustkového vztahu a který tudíž neodkazuje k existenci jakéhokoli interpropozičního sémantického vztahu (lze dokázat prostým odstraněním přípustkové vedlejší věty). Vedlejší věta tak hraje roli „komentáře“, doplňující informace, která až zpětně konstituuje přípustkový vztah. Více k této poziční sémantické nuanci píšeme v kap. 6.2.1.1.1.

6.2.1.2.2 Nefinitní struktury

Tato konstelace je na souboru našich dat doložena celkem pětkrát. Ve všech případech jde o averbální struktury, které vyjadřují rektifikační přípustku. Jako příklad poslouží následující věta:

EXEMPLUM 6.14 [...] *la coopération avec l'Union européenne, bien que récente et relativement modeste, apparaît comme plutôt positive [...]*¹³³

V češtině tomuto typu výskytů odpovídají jak věty nefinitní, tak věty finitní. Bližší tendence vzhledem k velikosti konkrétního souboru okurencí nelze vypožorovat.¹³⁴ Nicméně

¹³³ Rektifikační povahu přípustky lze velice snadno ověřit příslušným testem (viz kap. 5.3.2).

¹³⁴ Doloženo 12 finitních, 5 averbálních.

je dobré upozornit na fakt, že – bez ohledu na určitost – je i v češtině ve všech případech zachován rektifikační typ přípustky. To ilustruje i následující česká varianta (srov. EXEMPLUM 6.14):

EXEMPLUM 6.15 [...] spolupráce s Evropskou unií víceméně prospívá, *byť není příliš dlouhá ani nijak intenzivní* [...]

I přes finitní vyjádření je zřejmé, že zůstává zachován typ přípustky.¹³⁵ Tuto vlastnost lze ověřit testem rektifikační přípustky. V testu je nutné zachovat negaci, což ovšem nijak nenarušuje jeho validitu:

TRANSFORMACE 6.5 [EXEMPLUM 6.15] *Spolupráce není příliš dlouhá, příp. Spolupráce, která není příliš dlouhá.*

6.2.2 Quoique

Quoique je jediným z analyzovaných konektorů, který na zkoumaném vzorku jednoznačně preferuje rekci neurčitých větných členů. Jde o 59 dokladů z celkových 81 (tj. 73 %). 53 okurencí obsahuje averbální větné členy, v 6 případech jsou doloženy konstrukce infinitní, participiální. Celkové rozložení výskytů v závislosti na zkoumaných parametrech představuje přehledová tabulka:

QUOIQUE	Antepozice (CA)	Postpozice (AC)
Finitní	9 (11 %)	13 (16 %)
Nefinitní	13 (16 %)	46 (57 %)

Tabulka 10: Zastoupení jednotlivých konstelací konektoru *quoique*

Jak ukáže kap. 6.4, je *quoique* mezi analyzovanými konektory „solitérem“. Na popisovaných vzorcích totiž preferuje nefinitní struktury a postpozici *concedé*, což je vlastnost, kterou s žádným jiným konektorem nesdílí. Se spojkami *encore que* a *malgré que* sdílí preferenci postpozice, vůči konektorům *bien que* a *certes–mais* je z hlediska dvou analyzovaných faktorů opačný (tyto regulují finitní struktury v antepozici).

Je možné, že je náš výsledek zkreslen použitými daty: používáme korpus textů, které podle odborné literatury preferují kondenzované výrazivo, zejm. nominalizace (srov. kap. 5.2). Na druhou stranu považujeme za nutné připomenout, že výsledky analýz spojky *quoique* stojí

¹³⁵ Typ přípustky v takových případech změnit nelze – vždy záleží na incidenci, tzn., že se změnou incidence by se změnila v těchto případech i povaha přípustky.

v opozici např. s výsledky konektoru *bien que* (srov. kap. 6.2.1), tedy daty ze stejného korpusu textů, které ovšem tendence k reakci nominálních (příp. averbálních tvarů) ve zvýšeném měřítku nevykazují; naopak je někdy ani nedokládají (viz konektor *malgré que* v kap. 6.2.4).

6.2.2.1 Pozice AC

6.2.2.1.1 Nefinitní struktury

Nejčastějším uspořádáním je *concedé* v postpozici vyjadřující rektifikační přípustku (doloženo 42krát, tzn. jde o 52 % celkových výskytů), což ilustruje následující věta:

EXEMPLUM 6.16 Avec ce bilan de santé, la Commission a fait un pas, *quoique très modeste*, vers une politique agricole un peu moins inégale.

Její český protějšek zní:

EXEMPLUM 6.17 Tímto hodnocením stavu Komise udělala dobrý, *i když velmi skromný* krok směrem k trochu spravedlivější zemědělské politice.

V takových okurencích se jedná o přípustku rektifikační, navíc jde o informaci rematickou – je možný následující opis:

TRANSFORMACE 6.6 *le pas (qui) est très modeste*

Množství a povaha dokladů na našem materiálu potvrzuje preferenci postpozice konektoru *quoique*, o níž se zmiňuje odborná literatura (viz kap. 3.2).

V polovině dokladů averbálních větných členů ve francouzštině uvedených spojkou *quoique* je český protějšek rovněž averbální. Naopak finitně je vyjádřen v jedenácti případech, v dalších devíti dokladech mu odpovídá jiný způsob vyjádření (neexplicitní přípustka, vedlejší věta vztažná, přívlastek ad.):

EXEMPLUM 6.18 [...] la résolution que nous venons d'adopter est bien plus partiale, *quoique dans la direction opposée* [...]

Její česká varianta zní:

EXEMPLUM 6.19 [...] usnesení, které jsme právě přijali, je daleko jednostrannější *v opačném smyslu* [...]

Rozdíl mezi uvedenými dvěma příkladovými větami spočívá v explicitaci přípustky. EXEMPLUM 6.18 explicituje koncesivní platnost větného členu spojkou *quoique*, která zde nefunguje primárně v užití spojkovém, nýbrž sémantickém – zdůrazňuje přípustku. V češtině (EXEMPLUM 6.19) je koncesivní konektor vypuštěn, takže je přípustka jen stěží interpretovatelná.

V češtině méně zastoupená finitní vyjádření mají jednu společnou vlastnost: dalo by se o nich říci, že jsou „přívlastkové“ povahy. Jde o přívlastky samotné, vedlejší věty vztažné ad. – jsou tak transformovatelné na přívlastek (srov. TRANSFORMACE 6.6), což je v souladu s testy rektifikační přípustky (viz kap. 5.3.2).

Participiální vyjádření je na popisovaných datech doloženo celkem šestkrát. Jedná se o věty obsahující přičestí přítomné:

EXEMPLUM 6.20 La lutte contre la fraude, *quoique relevant* essentiellement de la responsabilité des États membres, ne peut être menée uniquement au niveau national.

České protějšky se vyskytují jak ve tvarech averbálních, tak infinitních a finitních. Ve všech případech vykazují francouzské a české věty stejnou incidenci, doklady se tak liší pouze na formální („povrchové“) rovině.

Na závěr upozorníme na možnosti užití interpunkce v případě této konstelace.¹³⁶ Ve většině okurencí je doložena interpunkce „tradiční“, tedy tečka nebo čárka. Postponované averbální segmenty uvádějící rektifikační přípustku však umožňují i jiná interpunkční znaménka: po pěti výskytech je doložena pomlčka a vypuštěná interpunkce, jednou se objevuje uzávorkované *concedé*. Vypuštění interpunkce vykazuje kupř. věta:

EXEMPLUM 6.21 [...] l'Europe constitue une communauté de valeurs cohérente *quoique diversifiée*.

Na našich datech se vypuštění interpunkce objevuje výlučně u segmentů větněčlenské povahy. Důvodem je patrně skutečnost, že tyto větné členy nevykazují větnou platnost. Jedná se *de facto* o větný člen nevětné povahy, jehož sémantika je explicitována příslušným konektorem (viz výše). Pro platnost této hypotézy hovoří i možnost ve většině dokladů konektor vypustit (srov. TRANSFORMACE 6.9). Totéž platí pro pomlčku a závorky:

¹³⁶ U dalších konstelací je doložena jen čárka nebo tečka, proto o interpunkci zmíníme pouze zde.

EXEMPLUM 6.22 [...] l'égalité de traitement entre le Parlement et le Conseil doit entraîner une réduction relative du pouvoir de ce dernier, qui représente (*quoique médiocrement dans le cas de mon pays*) les intérêts des États-nations.

Tyto doklady jsou zajímavé proto, že i graficky zdůrazňují komentářovou povahu segmentu *concedé*. Této vlastnosti závorek by bylo možné použít při testování rektifikační přípustky, bylo by z ní možné vytvořit jakýsi podpůrný test. *Concedé* tohoto typu jsou komentářové povahy – vztahují se k jednomu větnému členu, který upřesňují, a jsou tudíž zbytné, což může uzávorkování dobře ilustrovat:

TRANSFORMACE 6.7 [EXEMPLUM 6.16] *La Commission a fait un pas (quoique très modeste) vers une politique agricole un peu moins inégale.*

Odstraníme-li z věty uzávorkované *concedé*, dostaneme:

TRANSFORMACE 6.8 [EXEMPLUM 6.16] *La Commission a fait un pas vers une politique agricole un peu moins inégale.*

I tato transformace je plně gramatická, což dokazuje fakultativní povahu koncesivního přívlastku. Z koncesivního přívlastku lze učinit běžný přívlastek vypuštěním konektoru *quoique*:

TRANSFORMACE 6.9 [EXEMPLUM 6.16] *La Commission a fait un pas très modeste vers une politique agricole un peu moins inégale.*

Provedené transformace (TRANSFORMACE 6.7 a TRANSFORMACE 6.9) vysvětlují funkci konektoru v averbálních strukturách: obecně platí, že konektor v takových případech nefunguje primárně jako „klasický“ konektor (zde spojka) uvozující např. vedlejší větu, ale spíše jako marker přípustkového významu. Jak ukazují transformace, je možné konektor vypustit – jediná změna, ke které tím dojde, je sémantického rázu: ztrácí se explicitace přípustky, takže koncesivní význam nemusí být komunikačním partnerem vůbec interpretován (srov. TRANSFORMACE 6.9). Pro jednoznačné vyjádření přípustkové platnosti přívlastku je tedy konektor zcela nezbytný.

6.2.2.1.2 Finitní struktury

Postponované struktury obsahující *verbum finitum* jsou doloženy celkem 13krát. Jde o věty typu:

EXEMPLUM 6.23 Je pense que [...] elle ait été amenée à revoir sa copie, *quoique* je sois très sceptique [...]

V uvedené příkladové větě je vyjádřena přípustka objektivní (celkem jde o 7 dokladů). Finitní struktury v postpozici mají schopnost vyjadřovat i přípustku rektifikační (doložena šestkrát)

EXEMPLUM 6.24 Cela nous a permis d'atteindre un certain niveau de croissance économique, *quoique* celle-ci soit quelque peu artificielle [...]¹³⁷

Vedlejší věta v těchto případech obsahuje typicky sloveso *être* v subjunktivu (viz test rektifikační přípustky v kap. 5.3.2). Sponové sloveso lze v těchto větách bez změny významu vypustit, příp. nahradit indikativním tvarem. Tento typ vět je transformovatelný na struktury nefinitní (např. EXEMPLUM 6.16) a *vice versa*:

TRANSFORMACE 6.10 [EXEMPLUM 6.24] *Cela nous a permis d'atteindre un certain niveau de croissance économique, quoique* quelque peu artificielle.

TRANSFORMACE 6.11 [EXEMPLUM 6.16] *Avec ce bilan de santé, la Commission a fait un pas, quoiqu'il soit très modeste, vers une politique agricole un peu moins inégale.*

Obě výše provedené transformace jsou ekvivalentní s původními větami. Důvodem je zejm. použití *être* co sponového slovesa, které mění pouze syntaktickou podobu věty, nikoli však obsahovou. Z kontrastivního hlediska upozorňujeme na fakt, že podobnou transformaci lze provést bez změny významu i v češtině.

V kapitole č. 3.2 se zmiňujeme o volbě modu: při konstelaci AC je podle odborné literatury možný jak subjunktiv, tak indikativ. Oznamovací způsob na našich datech jednoznačně doložený není, spojovací je doložen sedmkrát a ve zbylých pěti výskytech nelze modus popsat, neboť jde o homonymní formy.

¹³⁷ *Quoique* je nahraditelné konektory *bien que*, *encore que*, (*malgré que*), jak ukazují výsledky analýz těchto konektorů.

6.2.2.2 Pozice CA

6.2.2.2.1 Nefinitní struktury

Soubor dokladů náležící této konstelaci vykazuje z hlediska typu přípustky vysokou koherenci – ve všech případech jde o rektifikační typ přípustky. Jak ukážeme v této kapitole, jde o speciální (syntakticky odvozené) případy nefinitních struktur v postpozici (viz kap. 6.2.2.1.1). Typickým zástupcem je věta:

EXEMPLUM 6.25 *Quoique brève, la proposition {de résolution déposée en réponse à la question orale B7-0315/2011 sur les pratiques commerciales trompeuses des „sociétés annuaires“} [*] fait référence à deux domaines qui nécessitent une attention constante.* (složenými závorkami a hvězdičkou vyznačil autor)

Veškeré doklady tohoto typu lze pojmt jako odvozené poziční případy vět typu EXEMPLUM 6.16. Ve všech případech je možné, aby stálo *concéde* v postpozici větného členu (na místě vyznačeném hvězdičkou), k němuž se vztahuje:

TRANSFORMACE 6.12 [EXEMPLUM 6.25] *La proposition, quoique brève, fait référence à deux domaines qui nécessitent une attention constante.*

V transformaci bylo nutné vypustit rozvitý přívlastek, jenž je v EXEMPLUM 6.25 vyznačen složenými závorkami. Právě přítomnost rozvitých větných členů a omezená diskurzivní paměť účastníků komunikační situace je důvodem, proč v těchto větách *concéde* preferuje antepozici. Hvězdičkou je v EXEMPLUM 6.25 vyznačena pozice, na níž by se mohlo *concéde* vyskytnout. Tento případ je nepravděpodobný ze dvou důvodů: prvním je již zmíněná omezená diskurzivní paměť, druhým nejednoznačná koncesivní incidence, tzn. identifikace segmentu *asserté*, k němuž se *concéde* vztahuje.

Podobně jako v EXEMPLUM 6.16, i zde je ve všech dokladech možná explicitace spony:

TRANSFORMACE 6.13 [EXEMPLUM 6.25] *Quoiqu'elle soit brève, la proposition [...] fait référence à deux domaines qui nécessitent une attention constante.*

Tato transformace je sice zcela gramatická, nicméně jí lze namítnout – zejména v souvislém textu – nejasnou incidenci: osobní zájmeno *elle* zde totiž funguje jako katafora. Není tudíž vyloučeno, že by v textu bylo interpretováno anaforicky, a tudíž vedlo k dezinterpretaci koncesivního vztahu.

6.2.2.2.2 Finitní struktury

Tato konstelace je zastoupena celkem devíti doklady (z celkových 81). Jako příklad může sloužit věta:

EXEMPLUM 6.26 *Quoique l'accord semble comporter plusieurs points positifs, il me paraît important de produire une étude d'impact sur la capacité des pays ACP à s'adapter aux changements survenus sur le marché.*

Všechny doklady tohoto typu vyjadřují objektivní přípustku. Tato konstelace je velice blízká *bien que* v téže konstelaci (k tomu viz také kap. 3.2) – z tohoto důvodu je možné *quoique* v těchto okurencích zaměnit za *bien que*, a to bez změny významu:

TRANSFORMACE 6.14 [EXEMPLUM 6.26] *Bien que l'accord semble comporter plusieurs points positifs, il me paraît important [...]*

V okurencích je doložen buď subjunktiv, nebo homonymní formy. Vzhledem k nemožnosti rekce indikativu v této pozici, již zmiňuje citovaná literatura (viz kap. 3.2), se lze domnívat, že jde ve všech dokladech o způsob spojovací.

6.2.3 Encore que

Soubor dokladů konektoru *encore que* obsahuje pouze 16 okurencí (viz Tabulka 7). Přehledová tabulka ukazuje rozložení dokladů podle dvou základních popisovaných kritérií:

ENCORE QUE	Antepozice (CA)	Postpozice (AC)
Finitní	0	12 (75 %)
Nefinitní	0	4 (25 %)

Tabulka 11: Zastoupení jednotlivých konstelací konektoru *encore que*

Z tabulky vyplývá, že *encore que* má preference vertikální – vyskytuje se pouze v postpozici. O této konstelaci podrobně pojednává kap. 6.2.3.1.

Naopak v antepozici konektor není na popisovaných datech doložen vůbec, což potvrzuje údaj o preferenci postpozice uvedený v kap. 3.3, kde píšeme, že na základě sekundární literatury je tato pozice *concedé* v případě *encore que* velice vzácná.¹³⁸ Domníváme se, že preference postpozice je dána zejm. transparentní etymologií, resp. kompozicionálním

¹³⁸ Absence dokladu může být nicméně dána velice skromným vzorkem pro tento konektor (viz Tabulka 7).

významem.¹³⁹ Tento je aditivní (příp. gradační) povahy, což lze znázornit jako $A + C$, tzn. „k *asserté* přidávám *concédé*“. V jazyce – na rozdíl od systémů abstraktních (matematická logika aj.) – neplatí v tomto případě komutativní zákon, tj. $A + C$ a $C + A$ nelze považovat za ekvivalentní. Adovaný segment zpravidla nestojí v antepozici. Tuto myšlenku ilustrujeme na následující české větě, abychom ukázali, že jde o obecněji platný jev:¹⁴⁰

EXEMPLUM 6.27 Soudce Jan Kasal poslal Pospíšila za mříže na 18 měsíců, zakázal mu na rok řízení vozidla *a ještě* [*sic*] mu uložil nahradit škodu ve výši 148 664 korun. (SYN2015)

Segment *zakázal mu řízení vozidla* je zde gradován segmentem *uložil mu nahradit škodu*. Test možnosti komutace těchto dvou segmentů (vč. konektoru) jasně ukáže myšlenku výše řečeného:

TRANSFORMACE 6.15 [EXEMPLUM 6.27] *Soudce poslal Pospíšila za mříže, a ještě mu uložil nahradit škodu a zakázal mu na rok řízení vozidla.*

Tato věta sice gramatická je, nicméně se mění její argumentační struktura – *ze zakázal mu řízení vozidla* se stává segment adovaný. Uvažovali-li bychom pouze vztah dvou původně vymezených segmentů, nebude věta akceptovatelná.

Domníváme se, že na principu TRANSFORMACE 6.15 funguje konektor *encore que*. Anteponované *concédé*, o němž literatura říká, že je extrémně vzácné, lze vnímat patrně jako analogii s konektorem *bien que*, příp. jako prvopočátek procesu další gramatikalizace. Z hlediska aktuálního větného členění může konektor *encore que* patrně uvádět jak informace tematické (tedy přejaté), tak rematické – a to i vzhledem k celkem stabilní preferenci postpozice *concédé*. Antepozici v případě tematických *concédé* může blokovat výše zmíněná transparentní etymologie.¹⁴¹

Encore que má – viděno prizmatem našeho výzkumu – nejbližší ke konektoru *malgré que*. Se spojkou *quoique* sdílí preferenci postpozice, s konektory *bien que* a *certes–mais* rekci finitních struktur.

¹³⁹ Internetový slovník *Larousse* u hesla „encore“ uvádí význam „Indique l’addition ; en plus, en outre, davantage“.

¹⁴⁰ Jako český protějšek *encore* volíme výraz *ještě* (Vlasák, 2007, str. 197).

¹⁴¹ Vzhledem k technickým omezením (viz kap. 5.3.2) není možné v rámci této práce domněnku potvrdit.

6.2.3.1 Pozice AC

Všechny doklady *encore que* na našem vzorku vykazují *concéde* v postpozici. Konektor umožňuje jak finitní, tak nefinitní vazby, jak ukážou následující dvě podkapitoly. Formálně je rekce vedlejší věty značena interpunkcí (k tomu viz též poznámku č. 118) – ve 12 případech jde o čárku, třikrát je vedlejší věta oddělena pomlčkou a jednou vykřičníkem (*concéde* je v tomto případě vyjádřeno jako samostatná věta).

6.2.3.1.1 Finitní struktury

Rekce finitních struktur u *encore que* převažuje (12 okurencí ze 16). Jde o doklady typu:

EXEMPLUM 6.28 [...] nous proposons d'ajouter une nouvelle industrie, l'aviation, au système européen d'échange de quotas d'émissions, *encore que* ce dernier s'avère particulièrement défaillant.

V dokladech se objevuje jak subjektiv (1 okurence), tak indikativ (5 okurencí). Ve zbylých případech jde o formy nerozhodnutelné, homonymní. Doložena je tak schopnost *encore que* v postpozici regovat oba zmíněné způsoby, jak zmiňuje ostatně i kap. 3.3.

V případě finitních struktur není *encore que* doloženo v jiném typu přípustky než objektivním. Rektifikační přípustku lze s jistotou vyloučit, neb na materiál nelze aplikovat test rektifikační přípustky. Argumentační přípustka se nezdá pravděpodobná: vzhledem k etymologii konektoru a jeho použití na našem vzorku vznášíme domněnku, že tento konektor preferuje propozice rematické.¹⁴² Vzhledem k povaze popisovaného materiálu (zejm. omezený kontext) a jeho velikosti tuto hypotézu nejsme schopni s jistotou dokázat, ani vyvrátit.

Do češtiny jsou věty překládány vždy v odpovídajícím pořadí AC. Pouze v jednom případě tomu tak není, francouzské přípustce odpovídá české stupňování. V tomto případě je možné, že volba takového prostředku souvisí s reflexí představenou v kap. 6.2.3.1.1, tzn. u spojky *encore que* může být vnímán sémantický odstín stupňování.¹⁴³

Nahraditelnost jinými spojkovými konektory je patrně neomezená:

¹⁴² Připomínáme nemožnost ověřit domněnku na reálných jazykových datech, a to zejm. z důvodu omezené zobrazitelnosti kontextu v korpusovém manažeru (viz kap. 5.3.2).

¹⁴³ I tuto hypotézu by bylo vhodné ověřit na větším vzorku dat, ideálně s možností rozlišení směru překladu.

TRANSFORMACE 6.16 [EXEMPLUM 6.28] *nous proposons d'ajouter une nouvelle industrie, l'aviation, bien que / quoique / malgré que ce dernier s'avère particulièrement défaillant*

V kap. 3.3 je zmíněna příslušnost konektoru k vyššímu stylu. Tu dává tušit i okurence, v níž se *encore que* pojí se subjektivem plusquamperfekta:

EXEMPLUM 6.29 [...] *je salue les efforts de flexibilité – encore qu'il eût été plus pratique de suivre les propositions du Parlement européen [...]*

O českých protějšcích *encore que* pojednáme detailněji v kap. 6.3.3. Na tomto místě však předešleme, že dominantním ekvivalentem je spojka *i když*. Kompozicionální význam této spojky je rovněž aditivní, v češtině však značně gramatikalizovaný a bez jasné poziční preference. Přesto na tuto souvislost (k tomu viz TRANSFORMACE 6.15) poukazujeme, neboť etymologicky jsou si oba konektory podobné.

6.2.3.1.2 Nefinitní struktury

Encore que je v neurčitých tvarech doloženo čtyřikrát z celkových 16 výskytů. Tři doklady jsou averbální, jeden participiální. Všechny (kromě participia) mají averbální české ekvivalenty. Jako příklad uvedeme větu:

EXEMPLUM 6.30 *Ce rapport préconise également un instrument de niveau communautaire, encore que facultatif, qui soit le même pour tous les contrats au niveau européen [...]*

Česká varianta uvedeného exempla zní:

EXEMPLUM 6.31 *Obhájí na úrovni EU také nástroj, byť nepovinný, který je pro všechny smlouvy v rámci Evropské unie stejný [...]*

Segment *concedé* uvedený spojkou *encore que* stojí ve všech čtyřech případech v postpozici a jde o rektifikační přípustku, což lze ukázat pomocí testu:

TRANSFORMACE 6.17 *nástroj je nepovinný nebo nástroj, který je nepovinný*

V češtině neurčitým strukturám stejným dílem odpovídají struktury finitní a nefinitní.

6.2.4 Malgré que

Konektor *malgré que* na našich datech vykazuje finitní *concéde*, jež se objevuje jak v antepozici, tak v postpozici. Přehled popisovaných vlastností dokladů představuje následující tabulka:

MALGRÉ QUE	Antepozice (CA)	Postpozice (AC)
Finitní	4 (22 %)	14 (78 %)
Nefinitní	0	0

Tabulka 12: Zastoupení jednotlivých konstelací konektoru *malgré que*

Jak jsme upozornili již v kap. 6.1, zdá se vhodné – vzhledem ke stylistickým vlastnostem konektoru *malgré que* (viz kap. 3.4) – se v rámci jeho popisu na korpusových datech podívat na zdrojové jazyky a jejich distribuci (více o tom v kap. 5.3.1). Všech 18 výskytů konektoru pochází ze 12 jazyků. Ani jednou ovšem není jako zdrojový jazyk doložena francouzština. Tento fakt nás přivádí k domněnce, že francouzští mluvčí v kontextu standardního jazyka¹⁴⁴ tuto přípustkovou spojku neužívají. Na otázku, proč tuto variantu zvolili překladatelé do francouzštiny (není vyloučeno, že někteří z nich jsou rodilými mluvčími francouzštiny) na základě dat nejsme schopni odpovědět.

U konektoru *malgré que*, jenž vznikl analogií podle spojek typu *bien que*, se zdá zajímavé pozorovat jeho fungování na pozadí fungování jiných spojkových konektorů (zejm. zmíněného *bien que*, ale také *quoique* a *encore que*). Na analogické morfosyntaktické použití (např. *emploi vicaire*, viz kap. 6.2.4.1.1) upozorníme v následujících kapitolách. Morfosyntaktická omezení komentovat nebudeme, neboť pracujeme s velmi omezeným vzorkem dat, na jehož základě není možné vznést v tomto směru obecnější soud.

Jak ukáže kap. 6.4, nejbližší je *malgré que* konektoru *encore que* – oba regují finitní struktury v postpozici. S konektory *bien que* a *certes–mais* má společnost preferenci finitních struktur, se spojkou *quoique* preferenci postpozice.

¹⁴⁴ Připomínáme, že veškeré texty v korpusu vznikly na poli vysoké, nadnárodní politiky (viz kap. 5.1 a 5.2).

6.2.4.1 Pozice AC

6.2.4.1.1 Finitní struktury

Rekce finitního *concéde* je v rámci analyzovaných dat dominantní konstelací (viz Tabulka 12) – je doložena ve 14 okurencích z celkových 18. Za větu typickou pro tuto konstelaci lze považovat:

EXEMPLUM 6.32 Nous acceptons que certains habitants de l'UE vivent dans la pauvreté *malgré qu'ils travaillent*.

Dokladová věta se od většiny dokladů jiných okurencí na první pohled odlišuje absencí interpunkce. V případě *malgré que* existuje pět dokladů (jde zhruba o třetinu všech výskytů), v nichž není vedlejší věta oddělena interpunkcí. Obecně u výše popisovaných konektorů platí, že zápis bez interpunkce preferují zejm. averbální (větněčlenské) konstrukce – *malgré que* ovšem vykazuje jenom reakci struktur finitních. Domníváme se, že frekvenční distribuce dokladů interpunkce svědčí o jisté rozkolísanosti způsobu zápisu, která pramení z transparentní etymologie konektoru: je možné, že pisatelé (v tomto případě překladatelé), stále původní prepozicionální hodnotu komponentu *malgré* vnímají a podle toho s konektorem v písmu zacházejí. V ostatních okurencích je *malgré que*, kopírujíc jiné spojkové konektory, doloženo s čárkou.

Z morfosyntaktického hlediska se *malgré que* blíží jiným přípustkovým spojkám (zejm. *bien que*) – a tudíž se jeví jako spojka celkem etablovaná – i možností tzv. *emploi vicair*e. Tento morfosyntaktický jev je na našich datech doložen pouze jednou, nicméně vhodně rozšiřuje náš popis vlastností tohoto konektoru:

EXEMPLUM 6.33 Depuis sa défaite aux élections présidentielles du 28 novembre 2010, M. Gbagbo a refusé de céder le pouvoir *malgré que* les observateurs internationaux *aient déclaré* ces élections libres et justes et que l'ensemble de la communauté internationale *ait reconnu* [...]

Jak dokládá EXEMPLUM 6.33, *malgré que* reguje subjunktiv,¹⁴⁵ který zůstává zachován i po *que vicair*e, kde rovněž odkazuje na potencialitu děje (o volbě modu po přípustkových

¹⁴⁵ V osmi dokladech jde o subjunktiv, šest zbylých forem je homonymních s indikativem.

spojkách obecněji píšeme v kap. 3.1). Indikativ na analyzovaných datech jednoznačně doložen není (toto tvrzení platí i pro konstelaci CA, kap. 6.2.4.2).

Vlastnost, ve které se *malgré que* od jiných konektorů významně liší, je nedoložená rekce nefinitní struktury. Na tomto místě vzniká otázka, zdali je to dáno značně omezeným počtem výskytů, nebo takové spojení není vůbec možné.¹⁴⁶ V tomto bodě by bylo vhodné provést další analýzy, které by toto potenciální omezení konektoru detailněji popsaly – informace o možnosti rekce by pomohla nahlédnout vztah mezi *malgré que* a dalšími spojkami novým způsobem.

Z hlediska typu přípustky se na popisovaném vzorku chová *malgré que* monotónně – ve všech okurencích uvádí přípustku objektivní, rektifikační ani argumentační přípustka není doložena (toto se vztahuje i k výskytům komentovaným v kap. 6.2.4.2). Zejm. schopnost vyjádřit rektifikační přípustku by si zasloužila další zkoumání (vzhledem ke korelacím, které vykazují jiné konektory, se zdá pravděpodobné, že by rektifikační přípustka souvisela s nefinitními výskyty, které rovněž nejsou doložené – viz výše). Konkrétněji řečeno narážíme na otázku, je-li ve francouzském jazyce akceptovatelná např. následující transformace:

TRANSFORMACE 6.18 [EXEMPLUM 6.16] (?) *la Commission a fait un pas, malgré que très modeste, vers une politique agricole un peu moins inégale*¹⁴⁷

Úroveň akceptovatelnosti této transformace je sporná.¹⁴⁸ Jak dokládají data, konektor *malgré que* rekci finitních struktur nevykazuje. TRANSFORMACE 4.1 má potenciál tuto preferenci vysvětlit: připomeneme-li skutečnost, proč tento konektor vznikl – rekce finitních vět je kognitivně zpravidla méně náročná než nominalizace, s níž by se pojila předložka *malgré* (viz kap. 3.4) – důvod odhalíme. Je jím právě tato specializace na finitní struktury. Schopnost pojit nominální větné členy má samotná spojka *malgré*, jak ukazuje následující gramatická transformace:

TRANSFORMACE 6.19 [EXEMPLUM 6.16] *la Commission a fait un pas qui, malgré sa modestie, mène vers une politique agricole un peu moins inégale*

¹⁴⁶ Připomínáme, že citovaná literatura se o rekci ne/finitních nezmiňuje, viz kap. 3.4.

¹⁴⁷ Sonda do jednojazyčného francouzského korpusu *Araneum Francogallicum Maius (French, 15.03) 1,20 G* pomocí dotazu [lemma="malgré"] [lemma="que"] [tag="NOM"] a jeho pozičních obměn a následné vyhodnocení získaných dat domněnku o nemožnosti pojit *malgré que* s averbálními větnými členy podporují.

¹⁴⁸ I na tomto místě upozorňujeme na možnost doplnit (resp. upřesnit) výsledky korpusové rešerše dotazníkovým šetřením.

Provedené dvě transformace (TRANSFORMACE 6.18 a TRANSFORMACE 6.19) ukazují vztah mezi spojkou *malgré que* a předložkou *malgré*. Jak jsme ukázali, spojka nefinitní struktury neváže, naopak předložka nemá schopnost regovat určité věty. Výsledky rovněž potvrzují výše vznesenou domněnku, že *malgré que* schopnost vázat nefinitní struktury vůbec nemá.

Další možnou transformací je substituce *malgré que* „opisným“ konektorem *malgré le fait que* (na tuto možnost poukazujeme v pozn. č. 67):

TRANSFORMACE 6.20 [EXEMPLUM 6.32] *Nous acceptons que certains habitants de l'UE vivent dans la pauvreté malgré le fait qu'ils travaillent.*

Taková transformace je možná ve všech okurencích konektoru *malgré que* (tj. i v okurencích typu CA), nemění význam,¹⁴⁹ a navíc jde o stylisticky vhodnou variantu (jak jsme ukázali v pozn. č. 67, tento opis se vyskytuje v textech podobně stylisticky laděných, tedy zejm. administrativních a publicistických).

Co do pozice a finitnosti vykazují české varianty tytéž vlastnosti jako francouzské. Jedinou výjimkou je EXEMPLUM 6.32, které je přeloženo následovně:

EXEMPLUM 6.34 [...] jestliže ve státech Evropské unie strpíme to, aby lidé, kteří pracují, se ocitli pod hranicí bída, pak tu něco není zřejmě v pořádku.

Vztah mezi EXEMPLUM 6.32 a EXEMPLUM 6.34 je dokladem úplné restruktury. Česká verze sice přípustkový vztah obsahuje, tento je nicméně implicitní.¹⁵⁰ Francouzština koncesivní vztah explicituje pomocí spojky *malgré que*.

Jaké konkrétní protějšky *malgré que* v češtině má, ukážeme v kap. 6.3.4.

6.2.4.2 Pozice CA

6.2.4.2.1 Finitní struktury

Malgré que je na popisovaných datech v antepozici doloženo pouze čtyřikrát. Ve všech čtyřech případech jde o finitní struktury, jak ukazuje následující ilustrační věta:

¹⁴⁹ Jedinou změnou, kterou věta prodělala, je vložení výrazu *le fait*. Toto slůvko zde nenese lexikální význam, nýbrž gramatický: slouží jako *support* regované vedlejší věty vztahné. Věta tudíž nemění svůj význam, od původní, netransformované věty se liší pouze syntaktickou strukturou.

¹⁵⁰ Koncesivní vztah lze ukázat testem: CONC(*lidé pracují, neocitnou se pod hranicí bída, ocitnou se pod hranicí bída*), viz kap. 2.1.

EXEMPLUM 6.35 Je déplore le fait que *malgré que* des craintes au sujet de la liberté des médias aient été exprimées pendant les réunions régulières avec les parlementaires azerbaïdjanais, il n'y ait eu aucune réponse.

Existujícími doklady segmentu *concedé* v antepozici se *malgré que* přibližuje fungování jiných konektorů. V dalších popisovaných kritériích (modus, nahraditelnost výrazem *malgré le fait que* ad. – na společné vlastnosti obou konstelací upozorňujeme v kap. 6.2.4.1.1) se neliší od typu AC.

Ojedinělým dokladem na našich datech je následující věta:

EXEMPLUM 6.36 *Malgré que* le Premier ministre hongrois ait déclaré : *„La Hongrie est suffisamment forte pour surmonter seule les conséquences d'une telle catastrophe“*, je remercie la Commission européenne et les États membres pour leur soutien dans notre lutte contre les effets de la catastrophe.

Tento příklad je zajímavý zejm. povahou segmentu *concedé*: bezesporu se jedná o přípustku objektivní (vztahuje se k objektivní události – k tomu, že maďarský premiér „něco prohlásil“). *Concedé* nicméně obsahuje přímou citaci tohoto proslovu, proto se blíží k přípustce argumentační. Rozdíl oproti argumentační přípustce lze vysvětlit incidenčními vztahy. V EXEMPLUM 6.36 se připouštění vztahuje k větě *le Premier ministre hongrois a déclaré*, zatímco argumentační přípustka by připouštěla celou uvedenou citaci:

TRANSFORMACE 6.21 Certes, *la Hongrie est suffisamment forte pour surmonter seule les conséquences d'une telle catastrophe*, [mais] *je remercie la Commission européenne et les États membres pour leur soutien*.

Rozdíl mezi EXEMPLUM 6.36 a TRANSFORMACE 6.21 umožňuje blíže pochopit a vysvětlit rozdíl mezi objektivní a argumentační přípustkou. Jak je uvedeno výše, obě věty obsahují přímou citaci jiného mluvčího (maďarského premiéra). Argumentační přípustku tak není vhodné definovat pouze na základě toho, že „přejímá“ slova někoho jiného. To můžou učinit oba druhy přípustky. Rozhodujícím faktorem zde je (podobně jako v testu rektifikační přípustky, viz kap. 5.3.2) incidenční vztah: v případě objektivní přípustky (EXEMPLUM 6.36) se připouštění nevztahuje přímo k větě (citaci), ale k celé větné struktuře (citace zde funguje

„pouze“ jako přímý předmět slovesa *déclarer*).¹⁵¹ Naopak argumentační přípustka připouští větu, kterou je samotná citace. Více k jednotlivým typům přípustky píšeme v kap. 2.4.

6.2.5 Certes–mais

Koordinační konektor *certes–mais* popíšeme na vzorku 250 výskytů (viz kap. 6.1). Strukturu dokladů shrnuje následující přehledová tabulka:

CERTES–MAIS	Antepozice (CA)	Postpozice (AC)
Finitní	239 (96 %)	0
Nefinitní	11 (4 %)	0

Tabulka 13: Zastoupení jednotlivých konstelací konektoru *certes–mais*

Tabulka zcela zřetelně ukazuje, že konektor *certes–mais* je konektorem vyskytujícím se pouze s anteponovaným *concédé*. Jak jsme v této souvislosti již na několika místech zmínili, tento výsledek byl „očekávatelný“, neboť plyne přímo z položeného korpusového dotazu (viz kap. 5.3.1). *Concédé* navíc vykazuje jasnou tendenci k finitnosti regovaných struktur.

Jak bylo již řečeno, konektor *certes–mais* se od ostatních analyzovaných konektorů liší, zejm. svou diskontinuitní povahou (viz kap. 3.5). Vzhledem k této a dalším odlišnostem bude celkem přirozeně konektor pojednán do jisté míry jiným způsobem než předešlé spojkové konektory.

Z ostatních konektorů je *certes–mais* fungováním nejbližší konektoru *bien que* – oba preferují finitní struktury v antepozici. Se spojkami *encore que* a *malgré que* sdílí preferenci finitních struktur, nicméně tyto je regují v postpozici. „Opačným“ konektorem v definovaných souřadnicích je spojka *quoique*, která upřednostňuje rekcí nefinitních struktur v postpozici.

6.2.5.1 Pozice CA

6.2.5.1.1 Finitní struktury

Certes–mais vykazuje tuto konstelaci v 96 % případů (viz Tabulka 13). Jedná se tak o jasně dominující konstelaci, již můžeme ilustrovat větou:

¹⁵¹ Vzhledem ke skutečnosti, že slovesa v takových situacích regují co předmět citaci, lze očekávat vysoké zastoupení sloves *dicendi*.

EXEMPLUM 6.37 Ils étaient *certes* gouvernés par les puissances coloniales, *mais* les liens criminels entre les grandes entités financières étrangères et les régimes locaux étaient moins courants.

Certes–mais je konektor, jenž, jak jsme zmínili mj. v kap. 3.5, neumožňuje příslušné poziční varianty (tj. variující lineární uspořádání segmentů *concedé* a *asserté*). Nicméně jde o konektor diskontinuitní, tzn., že jsou doloženy alespoň poziční varianty „levého“ afirmativního elementu *certes*. Možné pozice *certes* můžeme dělit do tří skupin (přičemž každou konstelaci doprovodíme příkladovou větou):

a) *certes* anteponované:

EXEMPLUM 6.38 *Certes*, on continuera à se tourner vers l’Union européenne, mais le premier intérêt des gouvernements élus démocratiquement est de se soucier des populations qui les ont élus.

b) *certes* postponované:

EXEMPLUM 6.39 Nous pouvons avoir des jugements différents sur le conflit, *certes*, mais les gens honnêtes de ce Parlement refuseront de faire [...]

c) *certes* větněčlenské (viz EXEMPLUM 6.37)

Navrženou klasifikaci jsme provedli na základě dvou faktorů: incidence a pozice. V případě a) a b) se *certes* vztahuje k celé následující/předcházející větě a stojí na začátku/konci věty. Tyto dvě konstelace jsou si poměrně blízké. Možnost c) je pozičně nestabilní – vzhledem k incidenci může *certes* stát *de facto* kdekoli ve větě. V následujícím textu navržené kategorie podrobněji rozebereme.

Anteponované *certes* – možnost a) – se v korpusu objevuje celkem 91krát (jde tak o 38 % všech finitních výskytů). Ve všech případech se element *certes* vztahuje k celé následující větě. Charakteristické (a na našich datech jediné doložené) užití interpunkce ilustruje EXEMPLUM 6.38 (*certes*, které je na začátku věty, je odděleno čárkou: *Certes*, ..., *mais* ...). České verze vět většinou kopírují varianty francouzské (tj. koncesivní element se vztahuje k celé větě – 52 okurencí), resp. je připouštěn přísudek (31 dokladů) – posledně jmenovanou incidenci lze vnímat jako „zúžení“ dosahu připouštění, nicméně přípustkový význam zůstává zachován.

Možnost b) dokládá 27 okurencí (11 % finitních výskytů). I v tomto případě se *certes* vztahuje k celé větě. Postponované *certes* navíc vykazuje podobné užití interpunkce – jak

ukazuje EXEMPLUM 6.39, typické jsou i pro tuto možnost čárky, tedy: ..., *certes*, *mais* ... Pouze jednou je doložen případ, kdy jsou věty zapsány jako samostatné.¹⁵²

Možnosti a) a b) se od sebe tudíž liší pouze pozicí elementu *certes*. Domníváme se, že rozdíl, který jednotlivé konstelace způsobují, je zejména sémantického rázu. Podobně jako v kap. 6.2.1.1.1, i zde lze rozlišit zdůraznění přípustkové implikace (*certes* v antepozici) a konjunkce (postpozice). Vysvětlení sémantického posunu nabízí zmiňovaná kapitola.

Poslední možností je připouštění větněčlenské (typ c), které se vyskytuje v 51 % finitních dokladů (121 okurencí). V těchto případech se připouštění vztahuje na konkrétní větný člen – nejčastěji jím je jmenný přísudek¹⁵³ (fr. *attribut du sujet*; 45 dokladů), přísudek (fr. *prédictat*; 34 dokladů) a přímý předmět (fr. *complément d'objet direct*; 19 dokladů). Nicméně se lze setkat i s připouštěným příslovečným určením, přívlastkem, nepřímým předmětem, činitelským doplněním¹⁵⁴ apod.

Je-li připouštěn jmenný přísudek, leží *certes* typicky mezi sponovým slovesem a jmennou částí přísudku, schematicky ... [konjugované *être*] *certes* ..., *mais* ... Konkrétně tento případ ilustruje následující věta:

EXEMPLUM 6.40 Ces choses sont certes importantes, mais les décisions concernant le recours à des solutions spécifiques devraient être prises à un autre moment.

V klasifikaci rozlišujeme „jmenný přísudek“ a „přísudek“. V případě přísudku se jedná o doklady, kdy je *certes* „obsaženo“ v analytickém tvaru přísudku – typicky tak jde o tvary *passé composé*, *passif promotionnel* ad.

Nejčastějším interpunkčním znaménkem je i zde čárka, nicméně oproti předešlým skupinám je zde doložená interpunkce daleko bohatší: 14krát jsou věty odděleny (tzn. jde o dvě graficky samostatné věty), v pěti dokladech interpunkce obsažena není (míněno ve vztahu k elementu *certes*; viz EXEMPLUM 6.40), dvakrát jsou věty odděleny pomlčkou a jednou středníkem.

V češtině jsou v drtivé většině případů incidenční vztahy zachovány, což ukazuje i následující věta:

¹⁵² Schematicky: ..., *certes*. *Mais* ...

¹⁵³ Je jím myšlena jmenná část přísudku jmenného se sponou.

¹⁵⁴ Fr. *complément d'agent*.

EXEMPLUM 6.41 [č. verze EXEMPLUM 6.40] Je to *přirozeně důležité*, ale rozhodnutí o použití specifických řešení by se mělo dělat jindy.¹⁵⁵

Představené možnosti umístění koncesivního elementu *certes* a jejich hlavní vlastnosti shrneme v přehledové tabulce:

	Incidence připouštění	Interpunkce	Prominentní vztah	Část finitních dokladů
Anteponované <i>certes</i>	věta	čárky	implikace	38 %
Postponované <i>certes</i>	věta	čárky	konjunkce	11 %
Větněčlenské <i>certes</i>	jmenný přísudek, přísudek, předmět aj.	čárky, žádná interpunkce, samostatné věty	implikace	51 %

Tabulka 14: Poziční možnosti elementu *certes* a jejich vlastnosti

Výsledky této analýzy jsou v jistém slova smyslu velmi podobné výsledkům předchozích kapitol – zmiňujeme se o nich zejm. v kap. 6.2.1. Tato kapitola potvrzuje hypotézu o sémantickém rozdílu v závislosti na pozici *concédé*, resp. koncesivního elementu. Zdá se tedy, že v případě uspořádání typu CA sémanticky vyniká přípustková implikace, zatímco při uspořádání AC je zdůrazněna přípustková konjunkce.¹⁵⁶ O tomto tvrzení se domníváme, že je zobecnitelné i na další jazyky, neboť se nedotýká konkrétního jazyka (francouzštiny, češtiny, ...). Naopak – tuto vlastnost se snažíme popisovat jakoby „nezávisle na jazyku“: lineární uspořádání promluvy je jazykovou „univerzálií“ a přípustka je obecný sémantický princip. Zmíněné dva rysy obecnějšímu popisu nahrávají. Všem jazykům je společné, že mluvčí v čase (viz linearitu promluvy) získává informace (v našem případě prostý význam/obsah vět), jež interpretuje (zde: dekoduje, resp. rekonstruuje koncesivní význam). V rámci analýz jsme se snažili poukázat na to, že klíčovým momentem přípustkové interpretace věty je okamžik, kdy posluchač k takové interpretaci dostane impuls (typicky jím je ryze přípustkový konektor, přípustkový element *certes* ad.). V tom okamžiku ví, že půjde o přípustku, a začne k příslušnému argumentu *p* (*concédé*) hledat implikaci na *q*, proti němuž bude poté postaveno

¹⁵⁵ V této dokladové větě upozorňujeme na slůvko „přirozeně“, které s elementem *certes* sdílí adverbialní povahu. Věta tudíž ukazuje, že „abstraktní konektor“, který představíme níže (kap. 6.3.5), může s konektorem *certes-mais* sdílet i slovnědruhovou platnost.

¹⁵⁶ Není vyloučeno, že jistou (možná dokonce významnou) roli budou hrát při konstituování přípustkového vztahu suprasegmentální fonetické vlastnosti výpovědi. Jelikož je náš výzkum vztažen na psaný jazyk, musíme tuto otázku přirozeně ponechat bez odpovědi.

reálně nastanuvší $\sim q$. Tento proces je typický pro antepozici *concéde*. Je-li *concéde* v postpozici, tzn., že mu *předchází* segment *asserté*, je podobné „hledání implikace“ nepotřebné, neboť $\sim q$ je posluchači již známé, pročez stačí jej negovat (negací vznikne argument $\sim(\sim q)$), čímž se mu dostane obsahu argumentu q .¹⁵⁷ Proto říkáme, že je v těchto případech zdůrazněna platnost přípustkové konjunkce (k tomu viz Obrázek 1). Na základě zdůraznění konjunkce lze též vysvětlit „komentářovou“ povahu tohoto pozičního typu přípustky.

Obecnější platnost můžeme ilustrovat kupř. na německé větě:

EXEMPLUM 6.42 *Obwohl die SdP es zu diesem Zeitpunkt noch nicht wagte, allzu offen antisemitisch aufzutreten, eröffnete sie sofort eine hasserfüllte Kampagne gegen Barnay.* (InterCorp v12 – German; J. Osterloh, *Nationalsozialistische Judenverfolgung im Reichsgau Sudetenland 1938–1945*)

Segment *concéde* je vyznačen kurzívou, tzn. jedná se o antepozici. Prostou komutací pozic (tj. CA komutujeme v AC) získáváme následující transformaci:

TRANSFORMACE 6.22 [EXEMPLUM 6.42] *Die SdP eröffnete sofort eine hasserfüllte Kampagne gegen Barnay, obwohl sie es zu diesem Zeitpunkt noch nicht wagte, allzu offen antisemitisch aufzutreten.*

V této větě je *concéde* spíše komentářové povahy, což ostatně ilustruje i následující transformace (přípustkovou vedlejší větu transformujeme do podoby věty hlavní, kterou připojíme slučovacím *und*):

TRANSFORMACE 6.23 [EXEMPLUM 6.42] *Die SdP eröffnete sofort eine hasserfüllte Kampagne gegen Barnay und sie wagte es zu diesem Zeitpunkt noch nicht, allzu offen antisemitisch aufzutreten.*

Podobné transformace by bylo možné provést i s následující ruskou, resp. italskou a anglickou větou (odkazujeme na kap. 2.5, kde se o konektorech v jiných jazycích zmiňujeme):

¹⁵⁷ Na základě platnosti zákona dvojí negace.

EXEMPLUM 6.43 *Хотя князь был и дурачок*, – лакей уж это решил, – но все-таки генеральскому камердинеру показалось наконец неприличным продолжать долее разговор от себя с посетителем, несмотря на то что князь ему почему-то нравился, в своем роде конечно. (InterCorp v12 – Russian; Достоевский, *Идиот*)

EXEMPLUM 6.44 *Anche se c'è gente in ufficio*, mi afferra per il bavero della giacca, protende il viso e mi bacia. (InterCorp v12 – Italian; Eco, *Il pendolo di Foucault*)

EXEMPLUM 6.45 *Although modern culture had erased much of Venus's association with the male/female physical union*, a sharp etymological eye could still spot a vestige of Venus's original meaning in the word ‚venereal‘. (InterCorp v12 – English; Brown, *The Da Vinci Code*)

Na shora uvedených cizojazyčných příkladech jsme chtěli ukázat, že se výše představená domněnka zdá být obecněji platná. Nicméně ji vnímáme pouze jako hypotézu, jejíž platnost by bylo třeba dokázat na vhodněji zvolených jazykových datech (zejm. datech poskytujících širší kontext), navíc za použití rigorózního důkazového aparátu. Více se tímto obecnělingvistickým tématem tudíž zabývat nebudeme, neboť značně přesahuje možnosti naší práce.

6.2.5.1.2 Nefinitní struktury

Konektor *certes–mais* je ve spojení s neurčitým větným členem doložen jedenáctkrát. Deset dokladů obsahuje tvary averbální, jednou je doložen větný člen infinitní. Tyto údaje se vztahují výhradně ke *concédé* (tj. části věty, kterou uvádí element *certes*), nicméně však platí, že je-li infinitní *concédé*, je zpravidla infinitní i *asserté*.

Element *certes* je v těchto případech možný jak v antepozici, tak v postpozici *concédé* – stejným dílem jsou doloženy obě konstelace. Hlavním rozdílem jsou odlišné incidenční vztahy (*certes* v postpozici se vztahuje k celému předcházejícímu segmentu). Tento rozdíl však u nefinitních konstrukcí nemá většinou cenu uvažovat, neboť *concédé* je v těchto případech typicky tvořeno jediným (nominálním) větným členem. Jako ilustrace řečeného dobře poslouží následující dvojice vět:

EXEMPLUM 6.46 *Celui-ci doit dériver sa crédibilité de deux sources : le Conseil, certes, mais également le Parlement européen.*

EXEMPLUM 6.47 [č. varianta EXEMPLUM 6.46] Ta by měla svou důvěryhodnost odvozovat ze dvou zdrojů – *nejen Rady*, ale i Evropského parlamentu – a v této oblasti dosud nejsme zcela spokojeni.

V češtině v tomto případě převládají finitní konstrukce – ze zmíněných jedenácti dokladů jsou v češtině jen čtyři vyjádřeny nefinitními prostředky.

Z hlediska incidence výrazu *certes* jsou zastoupeny různé doklady, např. podmět, přívlastek, činitelské doplnění apod.

6.3 České protějšky analyzovaných konektorů

Tato kapitola se věnuje představení a (zejm. frekvenční) klasifikaci nalezených protějšků analyzovaných přípustkových konektorů. Popsány zde budou výhradně konektory explicitní, neboť implicitní vyjádření přípustky není na zkoumaných datech tak časté, a tudíž by bylo obtížné je konzistentně klasifikovat. Z popisu dále ze stejných důvodů vypouštíme doklady, kde je přípustkový vztah vyjádřen vztahem jiným, např. kauzálním.

U každého analyzovaného konektoru budeme orientačně počítat míru variability (dále též m_{var}). Tato se rovná podílu počtu nalezených protějšků (tj. jednotlivých forem) a celkového počtu dokladů (v jistém slova smyslu tak kopíruje *Type Token Ratio*). Vzhledem k podstatě definičního oboru¹⁵⁸ snadno nahlédneme, že oborem hodnot míry variability je interval $]0, 1]$. Čím je hodnota m_{var} větší, tím bohatší je soubor dohledaných ekvivalentů (speciálním případem je $m_{\text{var}} = 1$, kdy se žádný výsledek neopakuje dvakrát). Naopak čím blíže leží její hodnota nule, tím méně protějšků existuje. Menší hodnoty míry variability tak naznačují existenci prominentních protějšků.

Protějšky každého z konektorů budou vždy uvedeny formou tabulky. Řazeny budou sestupně dle absolutní frekvence. Červenou barvou budou v přehledových tabulkách zaznačeny ekvivalenty, jejichž absolutní frekvence je větší nebo rovna 10 % celkového počtu dokladů konektoru (u konektoru *certes–mais* tuto hranici ponížíme na 5 %, neboť zaprvé analyzujeme relativně velké množství dokladů, zadruhé je nezřídka kdy přeložen pomocí diskontinuitního konektoru, což vyžaduje shodu obou konstituentů). U konektorů, které jsou

¹⁵⁸ Platí, že číselník je nejvýše roven jmenovateli. Další vlastnosti výpočtu (číselná povaha jednotlivých proměnných atd.) považujeme za intuitivní, a tudíž zřejmé.

popisovány na větším vzorku¹⁵⁹ (tj. *bien que* a *certes–mais*), bude připojen i graf ilustrující frekvenční rozložení jednotlivých protějšků. Na horizontální ose nanese jednotlivé ekvivalenty, na osu vertikální jejich absolutní frekvence na zkoumaném vzorku (tzn. graf bude korespondovat s přehledovou tabulkou, nicméně rozlišuje veškeré formální nuance – např. ekvivalenty *samozřejmě* a *samozřejmě, že* považujeme v grafu za rozdílné, v přehledových tabulkách budou sloučeny, na příslušné formy bude nicméně upozorněno). Cílem přiložených grafů je názorně demonstrovat frekvenční tendence, které protějšky vykazují.

Interpretace tendencí bude probíhat za pomoci aproximativního¹⁶⁰ proložení grafu směrnicemi. Na našich datech rozlišíme dva případy: prvním je situace, kdy lze grafem proložit dvě směrnice a graf vykazuje asymptotické chování (viz kap. 6.3.1). Za takových okolností konektor obecně preferuje úzkou skupinu protějšků, které jsou velmi frekventované, nicméně doložena jsou i partikulární překladatelská řešení. Ve druhém případě lze grafem proložit směrnice tři. Dvě odpovídají „asymptotickým“ směrnicím v prvním případě (tedy extrémním hodnotám), třetí značí výskyt „přechodové“ zóny,¹⁶¹ tedy frekvenčního pásma, které na datech nevykazuje extrémy. Takové chování je na našich datech doloženo v případě ekvivalentů konektoru *certes–mais* (kap. 6.3.5).

6.3.1 Bien que

Konektor *bien que* vykazuje relativně nízkou míru variability $m_{\text{var}} = 0,11$ (24 forem, 215 dokladů). Nalezené protějšky představuje následující tabulka:¹⁶²

¹⁵⁹ Jako hranici volíme alespoň 100 výskytů. Generovat graf pro konektory s nižším počtem dokladů (např. pro *encore que*, které je doloženo jen 14krát) by bylo značně zavádějící, takový graf by neměl valnou výpovědní hodnotu.

¹⁶⁰ Připomínáme, že interpretujeme jazyková data. S daty by bylo možné zacházet jako se zobrazením (srov. Kopáček, 2016, str. 10nn) – zejména by se následně jednalo o analytické vyjádření příslušné závislosti, popis průběhu funkce atd. Matematicky korektní postup na tomto místě však za nutný nepovažujeme, neboť nám jde zejm. o *intuitivní* popis tendencí: uplatníme tedy popis škálovitý („spíš to, spíš ono“).

¹⁶¹ Bylo by možné hovořit o přechodu od centra k periférii.

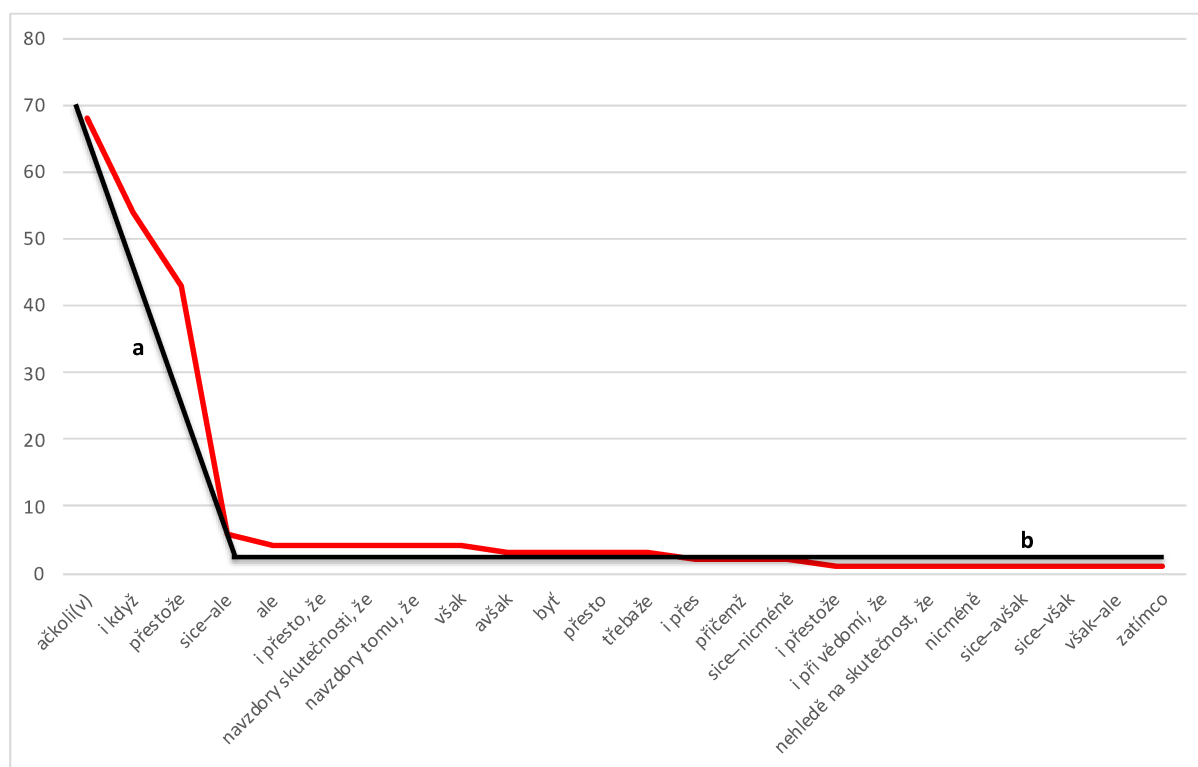
¹⁶² V tabulkách budeme výrazy, které jsou si navzájem podobné (např. *přestože* a *i přestože*), shlukovat. Grafy však jednotlivé formy respektují a náležitě s nimi zacházejí.

Protějšek	Frekvence	Část celku
<i>ačkoli (ačkoliv)</i>	68	31 %
<i>i když</i>	54	25 %
<i>přestože (i přesto, že; i přestože)</i>	47	22 %
<i>navzdory tomu, že (navzdory skutečnosti, že)</i>	8	3,7 %
<i>však (avšak)</i>	7	3,2 %
<i>sice–ale</i>	6	2,8 %
<i>ale</i>	4	1,8 %
<i>byl'</i>	3	1,4 %
<i>přesto</i>	3	1,4 %
<i>třebaže</i>	3	1,4 %
<i>přes</i>	2	0,92 %
<i>příčemž</i>	2	0,92 %
<i>sice–nicméně</i>	2	0,92 %
<i>i při vědomí, že; nehledě na skutečnost, že; nicméně; sice–avšak; sice–však; však–ale; zatímco</i>	7 × 1	3,2 %
SUMMA	217	100 %

Tabulka 15: České protějšky konektoru *bien que*

Hlavními třemi českými protějšky *bien que* jsou na množině analyzovaných dat podřadící spojky *i když*, *přestože* a *ačkoli*,¹⁶³ která se vyskytuje ve dvou „rovnoprávných“ variantách: *ačkoli* a *ačkoliv*. Sečteme-li výskyty obou variant, stává se z *ačkoli* nejfrekventovanější ekvivalent, jak ostatně ukazuje graf:

¹⁶³ Připomínáme, že při analýzách varianty rozlišujeme, v teoretickém výkladu používáme *ačkoli*, kterým míníme obě varianty (není-li explicitně řečeno jinak). Pro zdůraznění skutečnosti, že se hovoří o obou variantách, píšeme též (hlavně v grafech) *ačkoli(v)*.

Obrázek 2: Frekvenční distribuce českých ekvivalentů konektoru *bien que*

Grafem lze (při jisté toleranci) proložit dvě přímky (na obrázku jsou vyznačeny černou barvou). Přímka *a* ukazuje jednoznačnou prominenci výše zmíněných tří spojek a zároveň rapidní úbytek frekventovaných ekvivalentů. Naproti tomu přímka *b* (jejíž směrnice je při takovémto schematickém znázornění rovna nule) poukazuje na výskyt velmi málo frekventovaných – na našich datech většinou hapaktických – protějšků, jež vykazují konstantní absolutní frekvenci. Úhel, který přímky svírají, svědčí o neexistenci „přechodové zóny“ – tzn., že existují extrémně frekventované protějšky, které jsou velmi zřídka vyjadřovány (nahrazovány) jinými formami.

Nejčastější tři spojky jsou – vzhledem ke své gramatické povaze – celkem snadno zaměnitelné, a to jak v antepozici, tak v postpozici:

EXEMPLUM 6.48 Ačkoli [lze *i když*, *přestože*] proces demokratizace pokročil, zbývá ještě mnohé udělat.

EXEMPLUM 6.49 Tato změna nám umožnila dosáhnout řešení, přestože [lze *ačkoli*, *i když*] jen minimálního.

Předešlá dvě exempla názorně ukazují vztah komutovaných spojek: v případě finitních struktur jsou tyto při překladu vzájemně nahraditelné, a to bez významového rozdílu.¹⁶⁴

Opačný pól frekvenčního spektra je mnohem bohatší – nalezneme zde spojky (souřadící i podřadící), předložky, diskontinuitní přípustkové konektory ad. Obecnější (převážně slovnědruhovou) klasifikaci nalezených ekvivalentů představuje následující tabulka:

Typ ekvivalentního konektoru	Počet dokladů
Spojka	189 (87 %)
Předložka	12 (5,5 %)
Diskontinuitní konektor	11 (5,1 %)
Příslovce	5 (2,3 %)

Tabulka 16: Typologie protějšků *bien que*

Tabulka ukazuje jednoznačnou převahu spojkových ekvivalentů – srov. dominanci *ačkoli*, *i když* a *třebaže* (viz Tabulka 15). Okrajovými způsoby vyjádření z typologického hlediska jsou předložky, diskontinuitní konektory a příslovce. Z takového nahlédnutí dat plyne, že si francouzská a česká verze ponechávají nejen přípustkový význam, ale i způsob jeho vyjádření.

Vzájemná substituce je tak možná zejm. v rámci jednotlivých typologických skupin konektorů, např. mezi spojkami:

EXEMPLUM 6.50 I přes některá zlepšení vyplývající [lze *navzdory některým zlepšením vyplývajícím*] z kompromisu mezi Komisí a Parlamentem obsahuje občanská iniciativa stále zbytečné byrokratické překážky.

V případě zásadnějších modifikací věty (kupř. slovnědruhov. konverze, změna slovosledu apod.) lze transformovat i jinými způsoby:

TRANSFORMACE 6.24 [EXEMPLUM 6.50] *Z kompromisu mezi Komisí a Parlamentem sice vyplývají některá zlepšení, ale [lze i nicméně, avšak] občanská iniciativa [zde lze použít však] stále obsahuje zbytečné byrokratické překážky.*

6.3.2 Quoique

Spojka *quoique* je v Europarl doložena celkem 68krát s 15 možnými protějšky, míra variability je tak rovna 0,22. Ekvivalenty podrobně představuje tabulka:

¹⁶⁴ I referenční slovníky (SSČ, SSJČ) je zmiňují jako synonymní.

Protějšek	Frekvence	Část celku
<i>i když</i>	19	28 %
<i>však (avšak)</i>	9	13 %
<i>ačkoli (ačkoliv)</i>	8	12 %
<i>třebaže</i>	7	10 %
<i>byť</i>	5	7,4 %
<i>jakkoliv</i>	5	7,4 %
<i>ale</i>	4	5,9 %
<i>přestože</i>	4	5,9 %
<i>přesto</i>	2	2,9 %
<i>i přes; nicméně; ovšem; sice–ale; zřejmě–však</i>	5 × 1	7,4 %
SUMMA	68	100 %

Tabulka 17: České protějšky konektoru *quoique*

Podobně jako v případě *bien que*, i zde jednoznačně dominuje spojka *i když* (28 % výskytů). Druhým nejčastějším protějškem je spojka *však*. Následují spojky *ačkoli* a *třebaže* – společně s *i když* jsou i v tomto případě zaměnitelné:

EXEMPLUM 6.51 A nakonec, i když [lze *ačkoli*, *třebaže*, dále i *byť*, *přestože*] se tato zpráva dle svého názvu týká Ruska, týká se ve skutečnosti i nás.

Jedině spojka *avšak* se uvedeným substitucím vymyká – pro její dosazení do této věty je nutné provést příslušné změny:

TRANSFORMACE 6.25 [EXEMPLUM 6.51] *Tato zpráva se dle svého názvu* [lze explicitovat pomocí *sice*] *týká Ruska, avšak ve skutečnosti se týká i nás.*

Transformace ukazuje, proč se tato spojka vymyká; *avšak* uvádí segment *asserté* a nikoli *concédé*, jako spojky představené výše – zdůraznit přípustkovou povahu segmentu *concédé* lze pomocí afirmativních výrazů, např. *sice* (viz TRANSFORMACE 6.25).

Mezi méně časté patří spojka *ale*, předložka *přes*, doložen je i diskontinuitní přípustkový konektor *sice–ale*:

EXEMPLUM 6.52 Celý systém by měl být zaveden *sice* postupně, *ale* co nejdříve.

Opět platí, že při náležitých modifikacích věty je možné užít i další konektory:

TRANSFORMACE 6.26 [EXEMPLUM 6.52] *Celý systém by měl být zaveden postupně, ale* [lze *nicméně*, *ovšem*, *avšak*, *a přesto*] *co nejdříve.*

Výše uvedené ekvivalenty mají stejné možnosti užití, jsou zaměnitelné, jak ostatně ukazuje transformace. Domníváme se však, že mezi uvedenými existuje sémantický rozdíl, resp. rozdíl ve stupni explicitace přípustky. Konektory substituované v TRANSFORMACE 6.26 tak lze rozdělit na explicitně (primárně) přípustkové (*nicméně, přesto*) a implicitně (sekundárně) přípustkové (*ale, avšak, ovšem*) – druhé zmiňované jsou ve svém primárním významu adverzativní. Z hlediska stupně explicitace koncesivního významu lze za nejvhodnější ekvivalenty *quoique* považovat právě ekvivalenty primárně přípustkové, neboť odpovídají povaze francouzského konektoru.

Speciálním případem je ekvivalent *jakkoli*, jenž je na vzorku doložen celkem pětikrát. Jak zmiňujeme v poznámce č. 89 na str. 46, výraz *jakkoli* co přípustkový konektor ve svém pravém okolí preferuje gradabilní adjektiva/adverbia, což úzce souvisí s jeho hypoteticky přípustkovým významem. Zajímavý je jeho vztah s jinými, reálně přípustkovými konektory (např. *ačkoli* v příslušném užití) – všechny věty ve vzorku uvedené konektorem *jakkoli* lze transformovat na věty s *ačkoli*:

EXEMPLUM 6.53 Abychom se tomuto riziku, *jakkoli* [lze *ačkoli*] *malému*, vyhnuli, musíme být proaktivní [...]

Naopak ne všechny věty uvedené výrazem *ačkoli* lze převést do podoby s *jakkoli*:

EXEMPLUM 6.54 Považuji za dobré, že [...], *ačkoli* jsem k tomu velmi skeptický [...]

TRANSFORMACE 6.27 [EXEMPLUM 6.54] (*) *Považuji to za dobré, jakkoli jsem k tomu velmi skeptický.*

„Velmi skeptický“ vyjadřuje superlativní (elativní) stupeň, většinou se tedy nestupňuje – proto můžeme tuto transformaci považovat za agramatickou. Vypustíme-li však adverbium „velmi“, tzn. učiníme-li z negradabilního výrazu výraz gradabilní, je transformace plně funkční.¹⁶⁵

Typologii ekvivalentních konektorů představuje následující tabulka:

¹⁶⁵ Opět odkazujeme na pozn. č. 89 na str. 45, která tento fenomén blíže vysvětluje.

Typ ekvivalentního konektoru	Počet dokladů
Spojka	61 (90 %)
Příslovce	4 (5,9 %)
Diskontinuitní konektor	2 (2,9 %)
Předložka	1 (1,5 %)

Tabulka 18: Typologie protějšků *quoique*

Z typologického hlediska se statistické rozložení českých ekvivalentů konektoru *quoique* jeví jako téměř identické s výsledky pro *bien que* (srov. Tabulka 16). I zde jednoznačně převládají spojkové ekvivalenty, zatímco další typy se objevují pouze vzácně.

6.3.3 Encore que

Encore que je doloženo celkem 14krát, a to v sedmi formách. (Pro úplnost dodáváme, že $m_{\text{var}} = 0,5$, což je v tomto případě údaj spíše nicneříkající – nad takto omezenými daty nelze vznášet věrohodné soudy; vzhledem k obecným kvantitativním zákonitostem jazyka se zdá nadmíru pravděpodobné, že by s potenciálními přibývajícími daty hodnota míry variability klesala).

Protějšek	Frekvence	Část celku
<i>i když</i>	6	43 %
<i>přestože</i> (<i>i přesto, že</i>)	3	21 %
<i>ačkoli</i>	2	14 %
<i>byť</i>	1	7,1 %
<i>třebaže</i>	1	7,1 %
<i>však</i>	1	7,1 %
SUMMA	14	100 %

Tabulka 19: České protějšky konektoru *encore que*

I z takto omezených dat je možné vyčíst, že *encore que* naznačuje – podobně jako *bien que* a *quoique* – preferenci protějšků *i když*, *ačkoli* a *přestože*. K hapaktickým řadíme *byť*, *třebaže* ad. Všechny jsou vesměs vzájemně nahraditelné:

EXEMPLUM 6.55 Považuji za dobré, že pod tlakem z mnoha stran začíná nyní volit odlišnou strategii, ačkoli [lze *i když*, *přestože*, *byť*, *třebaže*, *i přesto, že* ad.] jsem k tomu velmi skeptický.

Typologii zde (stejně jako u dalšího konektoru, kap. 6.3.4) podrobněji popisovat nebudeme, a to z důvodu nízkého počtu dokladů. Přesto je zřejmé, že by na prvním místě stály

konektory spojkové, které i v těchto případech dokládá většina okurencí (u *encore que* je to 93 %, u *malgré que* 69 % výskytů).

6.3.4 Malgré que

Podobně jako u předchozího konektoru je i v případě *malgré que*, které je doloženo 16krát se sedmi protějšky, míra variability ($m_{\text{var}} = 0,44$) vzhledem k počtu dat spíše nevypovídající. Výsledky představuje následující tabulka:

Protějšek	Frekvence	Část celku
<i>přestože (i přesto, že)</i>	8	50 %
<i>navzdory skutečnosti, že (navzdory tomu, že)</i>	4	25 %
<i>i když</i>	2	13 %
<i>ačkoli</i>	1	6,3 %
<i>nehledě na skutečnost, že</i>	1	6,3 %
SUMMA	16	100 %

Tabulka 20: České protějšky konektoru *malgré que*

Malgré que na popisovaných datech celkem jednoznačně preferuje jako ekvivalent spojku *přestože*. Domníváme se, že jak spojka *přestože*, tak předložka *navzdory* (viz dále), což jsou nejčastější ekvivalenty, vyplývají z preference postpozice konektoru (viz kap. 6.2.4.1.1), a tudíž z komentářové povahy *concedé*. Oba české konektory totiž rozpor (a tím přípustkovou konjunkci) přímo vyjadřují – srov. *přes-* a *navzdory*.

Dalšími možnostmi jsou jiné spojky (*ačkoli*, *i když*) a zvláště častými protějšky *malgré que* se zdají být předložková sousloví, která typicky uvozují vedlejší větu (*navzdory skutečnosti, že; i přesto, že* apod.). Transformace jsou opět možné:

EXEMPLUM 6.56 [...] Itálie, která již dvacet let trpí touto tragédií deficitu ve výrobě, přestože [lze *i když*, *ačkoli*] má významný potenciál.

Uvedené exemplum lze transformovat do následující podoby:

TRANSFORMACE 6.28 [EXEMPLUM 6.56] *Itálie, která již dvacet let trpí touto tragédií deficitu ve výrobě, navzdory tomu [lze *i přesto*, *navzdory skutečnosti* ad.], že má významný potenciál.*

V případě EXEMPLUM 6.56 a TRANSFORMACE 6.28 pozorujeme substituovatelnost spojkových a předložkových konektorů. V uvedených větách jde vesměs o konektory primárně přípustkové¹⁶⁶ uvádějící segment *concéde*, a tedy i na této úrovni interpretace nahraditelné.

6.3.5 Certes–mais

Explicitních protějšků konektoru *certes–mais* je doloženo celkem 236, a to v 94 různých variantách. Výsledná míra variability je tak relativně vysoká,¹⁶⁷ $m_{\text{var}} = 0,4$. To znamená, že české ekvivalenty *certes–mais* jsou rozmanitější, navíc může být toto číslo dobrým argumentem pro potvrzení hypotézy, že *certes–mais* nemá v češtině primární (výrazněji gramatikalizovaný) protějšek. I v češtině však přípustkový význam konstituují většinou dva prvky, jde tedy zpravidla o diskontinuitní konektory. Paletu ekvivalentů představuje tabulka – na horizontální ose jsou naneseny konstituenty, které odpovídají francouzskému *mais*, na ose vertikální protějšky elementu *certes* (pomlčky na obou osách zastupují nulový prvek). Do buňky, která leží na souřadnicích daných jednotlivými částmi konektoru, zapisujeme počet výskytů takové kombinace; v případě, že příslušná kombinace není doložena, necháváme buňku prázdnou (nelze totiž vyloučit, že pro danou kombinaci existují doklady, nebo naopak, že není vůbec možná).¹⁶⁸

¹⁶⁶ Samotnou spojku *přes* za primárně koncesivní konektor považovat nelze; ve spojení *přes to*, resp. *přesto* („to“ zde funguje jako korelát – odkazuje na *concéde*) však ano, neboť říká, že „se něco ($\sim q$) stalo *přes to*, že se stalo něco jiného (p)“, což je přípustkový vztah, jenž odpovídá definici v kap. 2.1.

¹⁶⁷ Srov. zejm. s konektorem *bien que*, který má podobně vysoké absolutní zastoupení, nicméně míra variability je výrazně nižší ($m_{\text{var}} = 0,11$).

¹⁶⁸ Toto je ovšem údaj, který v korpusu nelze najít – žádný jazykový korpus nemá možnost podat důkaz neexistence fenoménu. Korpus má schopnost podat negativní důkaz pouze na sobě samém.

	–	<i>a</i>	<i>ale</i>	<i>avšak</i> (<i>však</i>)	<i>nicméně</i>	<i>nýbrž</i>	<i>ovšem</i>	SUMMA
–		1	35	10				46
<i>ačkoli</i>	2							2
<i>ano</i>			13		1			14
<i>bezsporu</i>			1					1
<i>bezpochyby</i>			3	1				4
<i>byť</i>	1							1
<i>být si vědom</i>			1					1
<i>dostatečně</i>				1				1
<i>i když</i>	1				1			2
<i>jakkoli</i>					1			1
<i>je dobře, že</i>			1					1
<i>je pravda, že</i>			18	4	4			26
<i>je velice užitečné</i>			1					1
<i>jednoznačně</i>				1				1
<i>jen</i>	1		1					2
<i>jistě (jistěže)</i>			13	6	2			21
<i>mít (modální)</i>			2					2
<i>mít pravdu</i>				1				1
<i>moci</i>			4					4
<i>možná (je možné, že)</i>			2	2				4
<i>muset</i>	1		5					6
<i>navzdory (navzdory skutečnosti, že)</i>	2							2
<i>nejen</i>			4			1		5
<i>nelze popřít, že</i>			1					1
<i>není pochyb o tom, že</i>			1					1
<i>nepochybně</i>	1		8	3				12
<i>ovšem (ovšemže)</i>			2	1				3
<i>patrně</i>			1					1
<i>pochopitelně (pochopitelně, že)</i>			1	1				2
<i>pravda</i>			3					3
<i>přestože</i>	5				1			6
<i>připouštím, že</i>			1	1				2
<i>přirozeně</i>			1					1
<i>rozhodně</i>			3	1				4
<i>samozřejmě (samozřejmě, že)</i>	1	1	17	11	1		1	32
<i>sice</i>			8	4	1			13
<i>skutečně</i>			1	1				2
<i>určitě</i>			1					1
<i>zajisté (dozajista)</i>			2				1	3
SUMMA	15	2	155	49	12	1	2	Σ = 236

Tabulka 21: Přehled českých protějšků konektoru *certes–mais* s vyznačeným počtem okurencí (červenou barvou jsou zvýrazněny kombinace, které v analyzovaném vzorku vykazují 12 a více dokladů)

Z tabulky je patrné, že relativně vysokou variabilitu způsobuje zejm. množství možností na vertikále. Horizontála je zdaleka monotónnější: *nybrž* je zastoupeno pouze jednou, *a* a *ovšem* dvakrát, *nicméně* 12krát atd. Naopak nejčastějšími protějšky *mais* jsou *ale* a *však*, které v součtu představují 81 % ekvivalentů. Protějšky jsou natolik variabilní zejm. díky ekvivalentům *certes*, kterých bylo nalezeno celkem 46 (vč. protějšku nulového). V různých kombinacích dostáváme celkových 94 doložených možností,¹⁶⁹ přičemž zdaleka nejčastějším „pravým“ prvkem je *ale*.

Nejfrekventovanějším protějškem *certes–mais* je samotné *ale*, následované kombinacemi *samozřejmě – ale, je pravda, že – ale, ano – ale* a *jistě – ale*. Všechny tyto konektory mají společnou druhou část (*ale*), první je buď nulová (tehdy hovoříme o implicitním připouštění), nebo vyjádřená primárně afirmativním výrazem (*jistě, je pravda, že* ad.). Tento afirmativní výraz slouží k explicitaci připouštění;¹⁷⁰ jde vlastně o potvrzení („připouštění“) nějakého tvrzení, jež bude následně korelováno se segmentem *asserté*. Vztah těchto konektorů ilustruje i následující věta:

EXEMPLUM 6.57 [lze vložit *samozřejmě; je pravda, že; ano; jistě; nepochybně* ad.]
Soucit je v politice vznešenou ctností, ale jen soucit nestačí.

Další, velmi podobně fungující skupinou protějšků jsou konektory, kde jako ekvivalent *mais* funguje (*a*)*však*. I zde existuje možnost implicitního a explicitního (např. *samozřejmě, sice* ad.) připouštění:

EXEMPLUM 6.58 Schvaluji [...] [lze *sice, samozřejmě* ad.] zřízení takového úřadu, měl by však mít příslušné pravomoci [...]

I v případě „argumentačního konektoru“ (Morel, 1996, str. 15nn) *certes–mais* se jako protějšky objevují přípustkové podřadící spojky, které jsou (alespoň v pojetí Morelové) typické pro přípustku objektivní. Na popisovaném vzorku se jmenovitě jedná o spojky *ačkoli, byť, i když* a *přestože*.

Další protějšky jsou méně časté (viz Tabulka 21). Jak plyne z tabulky, koncentrují se převážně kolem spojky *ale*.

¹⁶⁹ Tabulka obsahuje celkem 367 potenciálních kombinací (bez „zdvojeného“ nulového konektoru) – doloženo je tak 26 % všech možností.

¹⁷⁰ Na tomto místě M.-A. Morelová (1996, str. 16) dokonce píše, že se jedná o „termes redondants“. Myšlenku tohoto pojmu názorně ukazuje EXEMPLUM 6.57.

Z typologicko-sémantického hlediska jsou vlastnosti českých protějšků *certes–mais* následující:

Typ ekvivalentního konektoru	Počet dokladů
Diskontinuitní konektor (afirmativní + adverbativní výraz)	150
Přípustková spojka	55
Modalizátory	19
Stupňování	7
Přípustková spojka + adverbativní výraz	2
Předložka	2
Hypotetická přípustka	1

Tabulka 22: Typologie a sémantika protějšků *certes–mais*

Jak ukazuje tabulka, nejčastějším typem protějšku konektoru *certes–mais* je nad popisovanými daty diskontinuitní spojení afirmativního výrazu a adverbativní spojky. Tento „abstraktní konektor“ lze považovat tudíž za prototypický protějšek *certes–mais* (toto typologicko-sémantické uspořádání mj. přesně odpovídá samotnému konektoru *certes–mais*). Typickým (tzn. nejfrekventovanějším) pravým elementem je spojka *ale*, příp. *(a)však*.¹⁷¹ V levé části se vyskytují výrazy afirmativní, tj. výrazivo, které explicituje připouštění a potvrzuje platnost *concedé*. Vzhledem k frekvenční distribuci výsledků se lze domnívat, že výše uvedený soupis není zdaleka úplný, je vysoce pravděpodobná existence dalších protějšků *certes*. Jde nejen o výrazy uvedené výše, ale také *bezesporu*, *dozajista*, *sice*,¹⁷² *určitě* ad. Takovýto abstraktní konektor poukazuje především na sémantickou koherenci nalezených ekvivalentů – tzn., že tato skupina konektorů je takto zobecnitelná.

Druhým nejčastějším typem protějšků jsou spojky, a to jak ryze přípustkové (*ačkoli*, *i když*), tak sekundárně přípustkové (zejm. *ale*). Čistě spojkové protějšky poukazují na možnost jeden ze segmentů vyjádřit implicitně: v případě nejčastější spojky *ale* jde o implicitní *concedé*, v případě ryze přípustkových spojek o implicitní *asserté*. Oba případy se liší stupněm explicitnosti přípustkového vztahu – druhý jmenovaný případ (obsahuje ryze přípustkové konektory) vyjadřuje přípustku explicitně, zatímco s případem spojky *ale* může dojít k záměně se vztahem adverbativním (tzn., že není interpretován argument *q*; viz Obrázek 1).

¹⁷¹ Srov. Štichův výklad o partikuli *sice* (2015, str. 816).

¹⁷² *Sice* pochází ze staročeského *sic(e)*, které znamenalo „takto, přece“ (Rejzek, 2012, str. 571) – z diachronního hlediska je tedy také afirmativním výrazem.

Třetím nejfrekventovanějším typem ekvivalentů jsou modalizátory. Tyto mají svým způsobem blízko k první skupině (diskontinuitním konektorům).¹⁷³ Pod modalizátory rozumíme zejm. modální slovesa (např. *moci, muset, mít*) a modální výrazy (kupř. *možná, patrně*). Tyto vyjadřují typicky možnost, méně často nutnost. K modalizátorům rovněž řadíme tzv. explicitní připouštění (*připouštím, že*). Všem uvedeným výrazům je společné, že modalizují platnost segmentu *concedé*. *Asserté* je opět uvedeno adverzativním výrazem (zejm. *ale*).

Rozdíl mezi první a třetí skupinou spočívá zejm. v tom, co bychom mohli nazvat „intenzita připouštění“. První skupina vykazuje velmi silnou intenzitu připouštění – mluvčí *de facto* bezvýhradně se svým partnerem souhlasí, a to pomocí afirmativních výrazů. Třetí skupina výrazů umožňuje mluvčímu vyjádřit jistou míru pochybnosti, resp. nesouhlasu s připouštěným, a to pomocí popsané třídy modalizátorů. Zde popsaný rozdíl intenzity připouštění (tzn. tato vlastnost se vztahuje jen ke *concedé*) ilustrují následující dvě exempla:

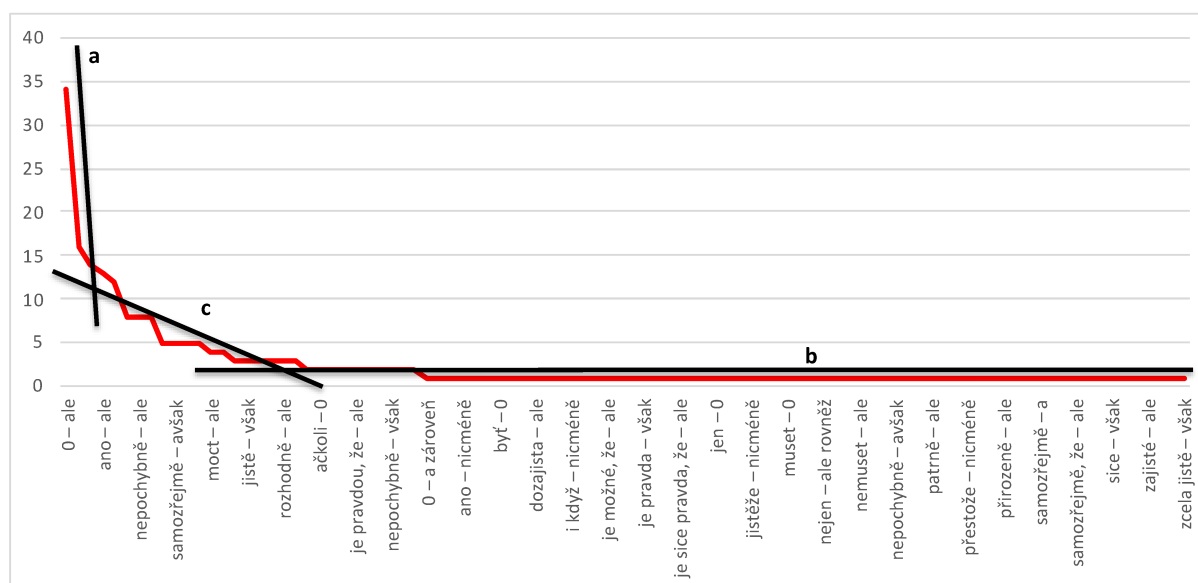
EXEMPLUM 6.59 [...] *samozřejmě že* neodsuzuji nekonečné výčty dobrých úmyslů, zařikávání a zbožných přání, které v této diskusi dominují, ale nedokáži v nich vidět tu objektivitu [...] (afirmativní + adverzativní výraz)

EXEMPLUM 6.60 *Je možné, že* se jedná o místní podniky, které nemají na trhu Společenství téměř vůbec žádné aktivity, ale neznamená to, že pro ně budou účetní pravidla zrušena.

Dalšími, řídkými typy protějšků jsou výrazy stupňovací, přípustkové spojky ve spojení s adverzativními výrazy, předložková syntagmata a vyjádření hypotetické přípustky. Tyto zde vzhledem k relativně nízké frekvenci přibližovat nebudeme.

Usouvztažnění absolutních frekvencí jednotlivých zjištěných kombinací dává následující graf:

¹⁷³ První skupinu by bylo možné rovněž klasifikovat jako modalizátory (vyjadřující vysoký stupeň epistémické modality). Tuto skupinu však – především vzhledem k jejímu prominentnímu postavení – záměrně vydělujeme.

Obrázek 3: Frekvenční distribuce českých ekvivalentů konektoru *certes-mais*

Grafem tendencí lze ilustrativně proložit tři přímky, jak ukazuje Obrázek 3. Strmě klesající přímka *a* svědčí o existenci několika málo frekventovaných protějšků. Přímka *b* naopak ukazuje oblast partikulárních dokladů. „Přechodová“ zóna grafu, jejíž směrnici je přímka *c*, obsahuje větší množství středně frekventovaných ekvivalentů. Existence této směrnice vypovídá o vysoké (a zároveň poměrně ustálené – na vzorku existuje více dokladů) variabilitě protějšků *certes-mais*. Tímto se ekvivalenty konektoru *certes-mais* liší např. od českých protějšků *bien que*, které charakterizuje absence přechodové zóny (grafem tedy nelze smysluplně proložit přímku *c*; srov. Obrázek 2) – v tomto případě je doložená pouze značně omezená skupina velmi frekventovaných konektorů, ostatní okurence představují většinou hapaktické protějšky.

6.3.6 Shrnutí: nejčastější protějšky

Usouvztažnění protějšků francouzských konektorů provedeme na dvaceti nejfrekventovanějších českých ekvivalentech. Ty získáme součtem výskytů jednotlivých protějšků u všech konektorů, seřazením a výběrem těch nejčetnějších.¹⁷⁴ Cílem tohoto postupu je následně ukázat, kde dochází k průnikům, kde naopak nikoli (samotné pořadí a frekvence nejsou primární výpovědní hodnotou – pracujeme s různě velkými, nerelativizovanými

¹⁷⁴ Jsme si dobře vědomi toho, že tento postup není nejvhodnější, nicméně ho volíme kvůli kvantitativní povaze dat – v případě, že bychom měli jednotlivé výskyty relativizovat, narazíme na jiné překážky (např. okurence u konektorů s méně doklady budou při relativizaci výsledky stejně zkreslovat).

soubory dat). Výsledky představíme formou tabulky. V horizontálním záhlaví jsou naneseny jednotlivé francouzské konektory (pro úspornost použijeme jejich iniciálové zkratky), na vertikále jsou české protějšky. Existuje-li daná korespondence, zanášíme do příslušné buňky relativní rank a počet okurencí, uvedený v závorce.

Relativní rank v následující analýze poslouží jako jistý způsob relativizace dat, byť, jak bylo již zmíněno, nejsou frekvenční údaje pro tento případ prvořadé. V kapitolách výše bylo ukázáno, že frekvenční distribuce je možné pojmout jako „diskrétní kontinuum“. Zde toto myšlenku rozvedeme relativizací: relativní rank vymezíme jako podíl absolutního ranku a počtu všech ranků. Oborem hodnot je „referenční“ spektrum $]0, 1]$: čím blíže bude hodnota nule, tím častěji se výraz na souboru dat vyskytuje.¹⁷⁵ Čím blíže bude hodnota jedné, tím méně častý daný fenomén je. Speciálním případem je, sdílí-li více výrazů tutéž absolutní frekvenci. V tomto případě uvádíme průměr jejich relativních ranků, kolem něhož výrazy „oscilují“.

¹⁷⁵ Následující úvahy chtějí pouze škálovitě naznačit, v jaké části frekvenčního spektra se protějšek pohybuje, tedy jestli je „spíš častý“, nebo „spíš řídký“.

Protějšek	BQ	QQ	EQ	MQ	CM	Σ
<i>i když</i>	0,083 (54)	0,067 (19)	0,14 (6)	0,43 (2)	0,19 (3)	84
<i>ačkoli(v)</i>	0,042 (68)	0,13 (8)	0,36 (2)	0,79 (1)	0,27 (2)	81
<i>přestože</i>	0,13 (43)	0,5 (4)	0,36 (2)	0,14 (7)	0,11 (5)	61
<i>ale</i>	0,29 (4)	0,5 (4)	–	–	0,011 (34)	42
<i>však</i>	0,29 (4)	0,27 (6)	0,79 (1)	–	0,074 (8)	19
<i>samozřejmě–ale</i>	–	–	–	–	0,021 (16)	16
<i>sice–ale</i>	0,17 (6)	0,87 (1)	–	–	0,074 (8)	15
<i>je pravda, že–ale</i>	–	–	–	–	0,032 (14)	14
<i>ano–ale</i>	–	–	–	–	0,043 (13)	13
<i>jistě–ale</i>	–	–	–	–	0,053 (12)	12
<i>třebaže</i>	0,48 (3)	0,2 (7)	0,79 (1)	–	–	11
<i>byť</i>	0,48 (3)	0,37 (5)	0,79 (1)	–	0,67 (1)	10
<i>avšak</i>	0,48 (3)	0,6 (3)	–	–	0,27 (2)	8
<i>nepochybně–ale</i>	–	–	–	–	0,074 (8)	8
<i>jakkoli(v)</i>	–	0,37 (5)	–	–	0,67 (1)	6
<i>i přesto, že</i>	0,29 (4)	–	0,79 (1)	–	–	5
<i>navzdory tomu, že</i>	0,29 (4)	–	–	0,79 (1)	–	5
<i>samozřejmě–avšak</i>	–	–	–	–	0,11 (5)	5
<i>samozřejmě–však</i>	–	–	–	–	0,11 (5)	5
<i>určitě–ale</i>	–	–	–	–	0,11 (5)	5
SUMMA	196	62	14	11	142	425
Percentuální část celku výskytů	90 %	91 %	100 %	69 %	60 %	

Tabulka 23: Přehled českých protějšků jednotlivých analyzovaných konektorů (červeně jsou vyznačené protějšky, jejichž relativní rank je menší nebo roven 0,2)

Nejuniverzálnějšími protějšky jsou spojky *i když*, *ačkoli* a *přestože* (blízko k nim mají *i byť* a *však* – nejsou doložené pouze u *malgré que*). Je na místě se domnívat, že dominanci těchto konektorů můžou z podstatné části vysvětlit dvě skutečnosti, na které jsme v práci upozornili: první skutečností jsou výsledky lexikografické rešerše (viz kap. 3.6), které se se zde představenou prominencí shodují. Druhou univerzálnost těchto konektorů vzhledem k: 1. vzájemné substituci, 2. poziční komutaci a 3. stupni explicitace přípustkového vztahu (k tomu viz kap. 6.2.1 až 6.2.5). V rámci této práce – jak říká kap. 5.3.2 – se rozlišením objektivní a argumentační přípustky nezabýváme, neboť je tato klasifikace znemožněna omezeným zobrazitelným kontextem použitého korpusu. Přesto na základě provedených analýz vznášíme domněnku, že čeština – na rozdíl od francouzštiny (srov. např. Morel, 1996) – nemá jednoznačně vymezené pole působnosti jednotlivých konektorů. Nerozlišuje tak konektory

objektivní a argumentační, což naznačují i výsledky empirické části, které ukazují, že české protějšky mají tendenci se „mísit“ nezávisle na francouzském konektoru.

Jediná tendence ke specializaci protějšků, kterou na popisovaných datech pozorujeme, je tendence konektoru *certes–mais* k diskontinuitním strukturám. Tyto struktury navíc vykazují stejné typologicko-sémantické vlastnosti: segment *concédé* obsahuje afirmativní výraz, zatímco *asserté* je uvedeno výrazem adverzativním. O takovém abstraktním konektoru podrobněji píšeme v kap. 6.3.5.

Spojku *ale* (s možným levým prvkem *sice*) na našich datech nevykazují *encore que* a *malgré que*. Oba konektory se shodují v jedné společné vlastnosti doložených konektorů: všechny ekvivalenty¹⁷⁶ lze klasifikovat jako primárně přípustkové. Důvod v případě okurencí typu AC (kap. 6.2.3.1 a 6.2.4.2.1) – které u těchto konektorů frekvenčně převládají – je zřejmý: není možné, aby *asserté*, které je v případě diskontinuitního konektoru uvedeno adverzativním výrazem *ale*, stálo na prvním místě (srov. definici konektoru *certes–mais*, kap. 3.5). Tuto myšlenku ilustrujeme pomocí transformace:

TRANSFORMACE 6.29 [TRANSFORMACE 6.24] (*) *Ale občanská iniciativa stále obsahuje zbytečné byrokratické překážky, z kompromisu mezi Komisí a Parlamentem sice vyplývají některá zlepšení.*

Taková věta není sémanticky možná; vysvětluje tak, proč nejsou konektory *encore que* a *malgré que* doloženy s ekvivalentem *ale* (a případnou pravou afirmativní složkou). Aby bylo možné diskontinuitní protějšek tohoto typu použít, bylo by nutné provést při překladu zejm. poziční transformaci (z AC do CA), tj. komutovat *concédé* a *asserté*. Taková operace je však vzhledem k povaze přípustky kognitivně poměrně náročná (viz kap. 2.1), na našem souboru dat není ani doložená.

Dále existují ekvivalenty, které se omezují na jeden, max. dva francouzské konektory, např. *ano–ale*, *jistě–ale* ad. pro *certes–mais* (k této tendenci viz výše, resp. kap. 6.3.5), *navzdory tomu, že* pro *bien que* a *malgré que* aj. Výsledky vedou k úvaze, že je možné získané protějšky klasifikovat na pomyslné ose univerzální–specializované:

¹⁷⁶ S výjimkou hapaktického *však* co ekvivalentu *encore que*.

Univerzální (5 konektorů)	Střed (4–3 konektory)	Specializované (2–1 kon.)
<i>i když, ačkoli, přestože</i>	<i>ale, však, třebaže</i> ad.	<i>samozřejmě–ale, ano–ale</i> (oba CM), <i>jakkoli</i> (QQ, CM), <i>i přesto, že</i> (BQ, EQ) ad.

Tabulka 24: Klasifikace protějšků podle „univerzálnosti“ užití

„Střed“ a příp. specializované konektory lze navíc třídit na dvě skupiny podle typu konektorů: spojky (tzn. *bien que, quoique, encore que* a *malgré que*) a *certes–mais*. Jde např. o konektor *i přesto, že*, který je doložen u *bien que* a *encore que*, tj. přípustkových spojek, naopak *ano–ale, jistě–ale* ad. jsou doložené pouze u *certes–mais*. V těchto případech má cenu se ptát, zdali jsou ekvivalenty francouzských spojek uplatnitelné při vyjádření *certes–mais* a *vice versa*.

Zpravidla platí, že *ano – může* dojít pouze k interpretačnímu posunu mezi typy přípustky.¹⁷⁷ Kupř. následující větu (EXEMPLUM 6.61), jejíž českou variantou je EXEMPLUM 6.62, interpretujeme primárně jako přípustku argumentační. Lze ji nicméně transformovat do podoby TRANSFORMACE 6.30:

EXEMPLUM 6.61 *Certes, nous avons abandonné certaines choses, mais si nous devons les récupérer dans le futur, le Parlement européen sera à l’avant-garde.*

EXEMPLUM 6.62 [č. verze EXEMPLUM 6.61] *Je pravdou, že* jsme od některých věcí upustili, *ale* pravdou také je, že budeme-li se k nim v budoucnu muset vrátit, Evropský parlament bude první, kdo tak učiní.

TRANSFORMACE 6.30 [EXEMPLUM 6.61] *Bien que nous ayons abandonné certaines choses, le Parlement européen sera à l’avant-garde.*

V takovém případě se nabízí v první řadě interpretace objektivní.¹⁷⁸ Český protějšek např. s konektorem *ano–ale* je tudíž sice nepravděpodobný, nicméně (jak ukazují doklady z analyzovaného vzorku) možný. Je-li použit konektor *bien que*, nemusí být zřejmý odkaz na již řečené.

¹⁷⁷ Jak bylo již vícekrát řečeno, typy přípustky zde nerozlišujeme (viz kap. 5.3.2) – následujících několik odstavců tak vychází pro francouzštinu z odborné literatury, pro češtinu zejm. z doložených ekvivalentů v rámci popisovaného vzorku.

¹⁷⁸ Tento typ přípustky lze vysvětlit testem: *Il est normal que quand on abandonne certaines choses, on n’est pas à l’avant-garde.*

Dodatečnou výpovědní hodnotu (zejm. v případě konektorů s vyšším absolutním zastoupením) má definovaná míra variability, jejíž hodnoty pro jednotlivé konektory shrnuje přehledová tabulka:

	BQ	QQ	EQ	MQ	CM
m_{var}^{179}	0,11	0,22	(0,5)	(0,44)	0,4

Tabulka 25: Přehledová tabulka hodnot míry variability českých ekvivalentů

Tabulka ukazuje, že spojkové konektory mají tendenci k nižší rozmanitosti ekvivalentů.¹⁸⁰ Naproti tomu diskontinuitní konektor *certes–mais* vykazuje podstatně vyšší počet variant, což je dáno vyšší kombinatorikou – zatímco u spojkových konektorů hledáme zpravidla jediný (přesněji řečeno jednoprvkový) protějšek (typicky spojku), u konektoru *certes–mais* jsou většinou i protějšky diskontinuitní, tzn. svým způsobem hledáme protějšky dva – odtud ona kombinatorika plyne. Uvědomme si rovněž souvislost mezi hodnotou míry variability a podobou grafu, na němž jsou naneseny absolutní frekvence jednotlivých protějšků (srov. Tabulka 25, Obrázek 2 a Obrázek 3). Toto chování je zobecnitelné:¹⁸¹ asymptotické chování (lze hovořit o asymptotickém modelu připomínajícím písmeno „L“) grafu úzce souvisí s nízkou mírou variability. Výrazy tohoto typu jsou charakteristické existencí značně omezené množiny velice frekventovaných protějšků a dále ekvivalenty velmi málo frekventovanými, zejm. hapaktickými. Typickým reprezentantem tohoto modelu je v naší práci spojka *bien que* (viz kap. 6.3.1). Druhým modelem jsou případy, kdy se graf od asymptotického chování „odchyluje“ a začíná se blížit úbytku lineárnímu (vizualizace takové závislosti může připomínat obrácené písmeno „J“, srov. Obrázek 3). Hlavním rozdílem oproti modelu L je možnost grafem proložit smysluplně přímkou, kterou jsme na obrázku (Obrázek 3) označili jako *c* a která poukazuje na existenci „přechodové“ zóny. Právě tato množina protějšků je jakýmsi stabilizátorem vyšší hodnoty míry variace.

¹⁷⁹ Připomínáme, že oborem hodnot je interval reálných čísel $[0,1]$ (viz začátek kapitoly 6.3).

¹⁸⁰ Údaje u konektorů *encore que* a *malgré que* jsou doplněny pouze pro úplnost; ve skutečnosti nemají valnou výpovědní hodnotu, jak zmiňujeme v kap. 6.3.3 a 6.3.4.

¹⁸¹ Generalizujeme nad reálnými jazykovými daty, pročez zobecnění v matematickém slova smyslu možné, resp. udržitelné není (citlivost na extrémní atd.). Na matematickou přesnost (a zejména exaktnost vyjadřování – ve svém důsledku lze na dva představené modely matematicky nahlédnout jako na jeden; pro přesné rozlišení obou modelů by bylo nutno jednoznačně definovat příslušnou hranici) zde neaspirujeme: i zde je hlavním cílem *tendenční* popis.

6.3.7 Zpětná analýza

Cílem zpětné analýzy je orientačně ověřit vzájemné vztahy jednotlivých protějšků. Analyzovat budeme čtyři nejfrekventovanější (a patrně „nejuniverzálnější“) české protějšky popisovaných francouzských přípustkových konektorů: spojky *i když*, *ačkoli(v)* a *přestože* a konektor *sice–ale* (viz Tabulka 23), který vybíráme co reprezentanta skupiny diskontinuitních konektorů. Zastoupeny jsou tak stejné typologické skupiny konektorů jako při analýzách francouzských konektorů.

Zpětná analýza proběhne za identických podmínek jako analýzy předchozí. Jedinými změnami bude směr hledání (čeština–francouzština) a velikost vzorku: pro popis tendencí bude dostačovat náhodný vzorek o velikosti 100 okurencí (pro každý ekvivalent).¹⁸² Jelikož je cílem zpětné analýzy popsat vztah protějšků, bude jediným kvalitativním kritériem při třídění dat francouzský ekvivalent.

V poslední fázi bude srovnán počet výskytů jednotlivých konektorů a) v korpusu Europarl (česko-francouzské bitexty) a b) v referenčním korpusu psané češtiny SYN2015 omezeném na textový typ publicistiky, který je typově obsahu korpusu Europarl patrně nejbližší (srov. kap. 5.2). Při tomto statistickém srovnání dat nás bude zajímat, ve kterém z korpusů se jednotlivé konektory vyskytují častěji. Pro výpočet statistické signifikance rozdílu jednotlivých parametrů používáme test χ^2 a míru významnosti α definujeme hodnotou 0,0001.

Následující tabulka představí pět nejčastějších francouzských ekvivalentů jednotlivých českých konektorů. Další dohledané protějšky¹⁸³ zde podrobněji rozebírat nebudeme, jedná se většinou o hapaxy (zejm. jde o přípustkové předložky, některé spojky, příslovce a slovesa – k tomu viz kap. 3).

¹⁸² Dotazy v jazyce CQL pro spojkové protějšky vypadají následovně: *i když*:

[lemma="i"] [lemma="když"], *přestože*: [lemma="přestože"], *ačkoli(v)*: [lemma="ačkoli"].

V případě posledně jmenovaného dotazu upozorňujeme na skutečnost, že pod tímto lemmatem je uložen jak tvar *ačkoli*, tak tvar *ačkoliv*. I v případě takové „dvojakosti“ bude z celkového souboru výskytů vzorek vybrán náhodně. Totéž platí pro diskontinuitní konektor *sice–ale*, který hledáme pomocí dotazu

[lemma="sice"] [] {0,10} [lemma="ale"]. Nižší rozsah 10 „mezipozic“ (srov. dotaz pro *certes–mais* v kap. 5.3.1) volíme z důvodu úměrně se zvyšující chybovosti výskytů.

¹⁸³ Aritmetický průměr počtu nalezených protějšků jednoho konektoru je 17 (žádný z konektorů nevykazuje významné odchylky od této hodnoty).

Rank	<i>I když</i>	<i>Ačkoli</i>	<i>Přestože</i>	<i>Sice–ale</i>
1	<i>même si</i> (32)	<i>même si</i> (31)	<i>bien que</i> (29)	<i>mais</i> (47)
2	<i>bien que</i> (27)	<i>bien que</i> (30)	<i>même si</i> (23)	<i>bien que</i> (9)
3	<i>si hypothétique</i> (14)	<i>alors que</i> (9)	<i>alors que</i> (10)	<i>même si</i> (9)
4	<i>mais</i> (4)	<i>si hypothétique</i> (8)	<i>malgré</i> (8)	<i>si hypothétique</i> (9)
5	<i>malgré</i> (3)	<i>malgré</i> (4)	<i>si hypothétique</i> (8)	<i>peut-être–mais</i> (5)

Tabulka 26: Nejfrekventovanější francouzské protějšky českých konektorů¹⁸⁴

Tabulka ukazuje, že „univerzálními“ a zároveň vysoce frekventovanými francouzskými protějšky jsou konektory *même si*, *bien que* a *si hypothétique*. U spojkových konektorů se vyskytuje rovněž předložka *malgré* a spojka *alors que*, zatímco diskontinuitní konektor *sice–ale* na polovině vzorku preferuje primárně adverzativní spojku *mais* bez pravého afirmativního výrazu (viz kap. 6.2.5).

Zpětná analýza tak ukázala, že z konektorů, které jsou předmětem této práce, je nejuniverzálnějším spojka *bien que*.¹⁸⁵ Zdali stejnou pozici zaujímají i konektory *même si* a *si hypothétique* by bylo nutné ověřit další zpětnou analýzou, neboť v tomto případě je „pokryta“ jen analýza z češtiny do francouzštiny, nikoli naopak. Totéž platí i pro další konektory z tabulky (Tabulka 26).

Rozhodně by bylo výhodnější podobnou analýzu provádět na datech, kde je možné rozlišit zdrojový jazyk, a tudíž směr překladu. Tehdy by měla analýza větší výpovědní hodnotu. Provedený popis tak alespoň „orientačně“ ukazuje protějšky, ovšem bez rozlišení směru překladu.

Konektory *i když* a *sice–ale* se častěji vyskytují v korpusu SYN2015, zatímco spojky *ačkoli* a *přestože* jsou vícekrát doloženy v Europarl. Tyto rozdíly jsou statisticky signifikantní. *Ačkoli* a *přestože* jsou tedy v porovnání s referenčním korpusem „nadužívané“, zatímco *i když* se vyskytuje ve značně nižším počtu okurencí. Výsledky naznačují, že doklady z Europarl jsou frekvenčně homogennější.¹⁸⁶ Jinak řečeno, distribuce jednotlivých konektorů v Europarl je poměrně rovnoměrná, zatímco v referenčním korpusu dominují zejm. konektory *i když*

¹⁸⁴ Čísla v závorce uvádějí jejich absolutní frekvenci. Připomínáme, že zpětnou analýzu provádíme na vzorcích o velikosti 100 okurencí – počet výskytů se tak automaticky rovná procentuálnímu vyjádření části vzorku.

¹⁸⁵ Jedná se o „prototypickou“ přípustkovou spojku (viz kap. 3.1). Je na místě se domnívat, že tento vztah je dán zejm. „tradičním“ slovníkovým pojetím, kdy konektoru *bien que* odpovídají zejm. spojky *i když* a *ačkoli* a naopak (viz kap. 3.6).

¹⁸⁶ Ostatně absolutní frekvence hledaných českých konektorů jsou si v Europarl velmi blízké: *i když* (3327), *ačkoli* (2112), *přestože* (2034) a *sice–ale* (537).

a *sice–ale*, zbylé se řadí k méně častým. Tyto výsledky mohou poukazovat na „koncentraci“ vyjadřování přípustky do několika málo konektorů.

Obecně zpětná analýza ukázala existenci jiných (tj. v této práci nepopisovaných) přípustkových konektorů. Tyto konektory by se mohly – po náležitém ověření (viz výše) – zařadit do skupiny nejfrekventovanějších přípustkových konektorů na popisovaných datech.

6.4 Prototypy

Cílem této kapitoly je shrnout poznatky, k nimž jsme dospěli analýzou vybraného vzorku jazykových dat (kap. 6.2.1 až 6.2.5). Toto shrnutí provedeme pomocí prototypů, které budeme definovat na množině rysů, s nimiž jsme v empirické části práce pracovali. Jedná se o následující rysy:

1. Pozice segmentu *concéde*,
2. ne/finitnost segmentu *concéde*,
3. interpunkce a
4. český ekvivalent.

U konektoru *certes–mais* bude – z důvodu jeho diskontinuitní povahy – brán zřetel i na pozici elementu *certes*: antepozice, postpozice, větněčlenské *certes* (viz kap. 6.2.5.1.1).

Prototypické vlastnosti budeme volit na základě frekvence. Za prototypickou hodnotu každého rysu budeme považovat hodnotu nejfrekventovanější. Výstupem takového šetření bude jednak popis prototypu, jednak příkladová věta, jež bude prototyp ilustrovat. Na odchylky od takto nalezených prototypů poukazovat nebudeme, neboť jsou předmětem příslušných podkapitol empirické části práce.

6.4.1 Bien que

Konektor *bien que* je nejčastěji doložen ve finitních větách vykazujících antepozici *concéde*. Charakteristickou interpunkcí je čárka oddělující větu hlavní od věty vedlejší. Věty tohoto typu představují 67 % popisovaného vzorku (viz kap. 6.2.1.1.1). Nejčastějším českým protějškem *bien que* je spojka *ačkoli*. Za prototypickou tak můžeme považovat následující dvojici vět:

EXEMPLUM 6.63 *Bien que* les objectifs semblent être les mêmes, la question de la réglementation à cet égard est loin d’être facile.

EXEMPLUM 6.64 *Ačkoliv* se zdá, že cíle jsou stejné, řešení problému regulace v této oblasti není zdaleka snadné.

Připomínáme, že v případě tohoto konektoru neexistují žádné restriktce ani z hlediska pozice *concedé*, ani z hlediska jeho finitnosti (viz kap. 6.2.1).

6.4.2 Quoique

Spojka *quoique* se objevuje nejčastěji v postpozici a uvádí především infinitní větné členy. Taková konstelace se týká 57 % našeho vzorku. Charakteristickou interpunkcí je použití čárek, které rovněž poukazují na komentářovou povahu *concedé*. Nejčastějším českým protějškem je spojka *i když*:

EXEMPLUM 6.65 Avec ce bilan de santé, la Commission a fait un pas, *quoique* très modeste, vers une politique agricole un peu moins inégale.

EXEMPLUM 6.66 Tímto hodnocením stavu Komise udělala dobrý, *i když* velmi skromný krok směrem k trochu spravedlivější zemědělské politice.

Konektor *quoique* je – společně s *bien que* – jediným konektorem, který nevykazuje ohledně pozice *concedé* a jeho finitnosti žádné restriktce (viz kap. 6.2.2).

6.4.3 Encore que

Encore que se nejčastěji (75 % dokladů) vyskytuje v antepozici a uvádí finitní konstrukce. Jako u dalších spojkových konektorů i zde je nejčastěji vedlejší věta od hlavní oddělena čárkou. Typickým ekvivalentem je spojka *i když*:

EXEMPLUM 6.67 Voilà qui va me marquer un peu plus à gauche, *encore que* je n'observe pas que, de ce côté-là de l'échiquier politique, on dise toujours des compliments de M. Blair.

EXEMPLUM 6.68 To mne označuje jako přívržence levice, *i když* jsem si všiml, že tato část politického spektra ne vždy zahrnovala pana Blaira komplimenty.

Encore que na našem vzorku není doloženo v antepozici, tedy jako typ CA. Možné vysvětlení této potenciální restriktce představujeme v kap. 6.2.3.

6.4.4 Malgré que

Tento konektor preferuje na analyzovaném vzorku rekci finitních konstrukcí a postavení v postpozici. Tato konstelace se týká 78 % dokladů *malgré que*. Jako ostatní spojkové konektory, i tento vykazuje oddělení vět pomocí čárky. Nejčastějším českým protějškem je spojka *přestože*:

EXEMPLUM 6.69 Nous avons épaulé ces populations et nous pouvons dire aujourd’hui qu’elles ont fait preuve d’une grande dignité *malgré qu’elles* aient été touchées dans leur intimité et dans leur quotidien, même si elles ont perdu leurs biens les plus chers, leurs maisons par exemple.

EXEMPLUM 6.70 Všichni jsme se okolo těchto lidí sjednotili a nyní můžeme prohlásit: zaprvé, reagovali velmi důstojně, *přestože* byli tak osobně a tak prakticky postiženi, přičemž přišli o svůj nejcennější majetek, například o své domovy [...]

Malgré que není na našem vzorku doloženo ve spojení s nefinitními strukturami. Domníváme se, že tato skutečnost může souviset s fází gramatikalizace, kterou tento v dnešní francouzštině prochází (viz kap. 6.2.4).

6.4.5 Certes–mais

Jediný diskontinuitní konektor, který je v rámci této práce systematicky popisován, je doložen pouze se segmentem *concedé* v antepozici¹⁸⁷ a s preferencí rekce finitních struktur (96 % okurencí). Vzhledem k povaze konektoru je třeba určit i typickou pozici elementu *certes* – jak říká kap. 6.2.5.1.1, nejčastější incidencí *certes* je větný člen, hovoříme o *certes* větněčlenském. Ve většině případů není *certes* graficky odděleno. Nejfrekventovanějším českým protějškem je spojka *ale* – obecněji řečeno implicitní připouštění vyjádřené toliko primárně adverzativním výrazem:

EXEMPLUM 6.71 Ce défi est *certes* plus difficile à relever aujourd’hui qu’hier, *mais* hors d’une telle perspective, je crains que le pire soit à venir.

¹⁸⁷ Připomínáme, že tato vlastnost plyne a) z teoretického hlediska přímo z definice konektoru *certes–mais* (srov. kap. 3.5), b) z praktického hlediska z dotazu položeného v kap. 5.3.1.

EXEMPLUM 6.72 Vyrovnat se s touto výzvou je nyní [*] složitější než kdykoli předtím, *ale* bez této perspektivy se obávám, že mohou nastat ještě horší situace.¹⁸⁸

6.4.6 Shrnutí

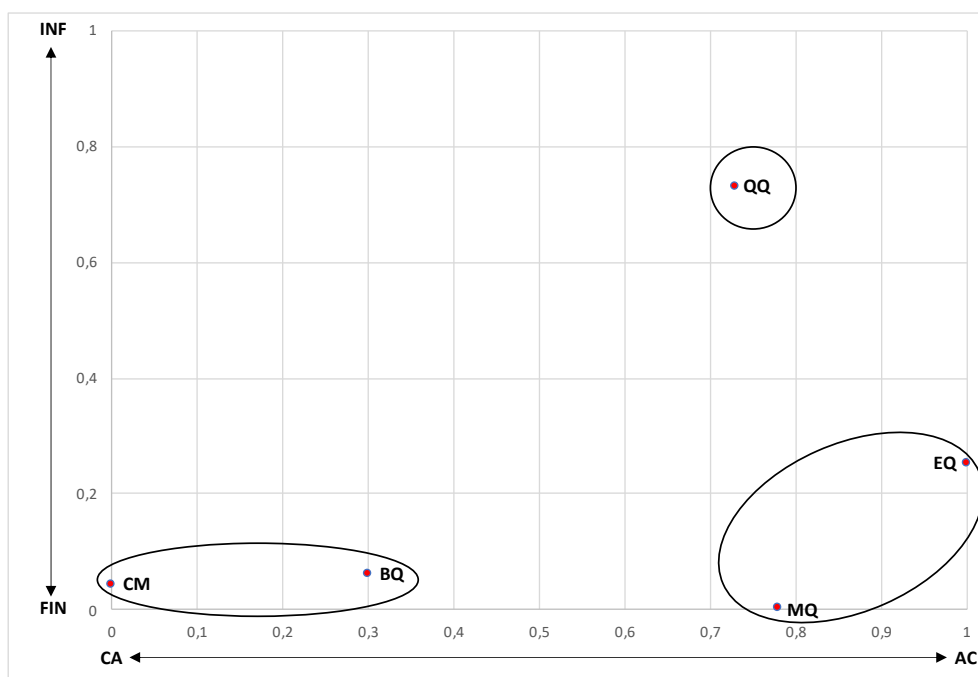
V kapitolách 6.4.1 až 6.4.5 jsme se zaměřili na podobu (konkrétní realizace) jednotlivých prototypů. Zde tyto poznatky sjednotíme a pokusíme se poukázat na shodné rysy mezi konektory a klasifikovat je. Následující tabulka shrnuje informace o pozici segmentu *concedé*, jeho finitnosti a části vzorku, která dominantní konstelaci vykazuje.

	Pozice	Finitnost	Část vzorku
BQ	CA	finitní	67 %
QQ	AC	nefinitní	57 %
EQ	AC	finitní	75 %
MQ	AC	finitní	78 %
CM	CA	finitní	96 %

Tabulka 27: Charakteristické rysy jednotlivých konektorů

Budeme-li jednotlivé rysy vážit, můžeme data z tabulky (Tabulka 27) převést do vizuálně přehlednější, a navíc přesnější podoby grafu. Jednotlivé body zachycují konektory. Jsou definovány osou x , na niž nanášíme v procentech vyjádřené poziční preference *concedé*, a osou y , která znázorňuje rekce finitních/nefinitních struktur. Oba údaje jsou vypočítány jako poměr dokladů na popisovaném vzorku.

¹⁸⁸ Hvězdičkou jsme vyznačili místo, kde by se případně mohl vyskytovat afirmativní element (*sice, jistě* ad.) – tento je zde vyjádřen implicitně.

Obrázek 4: Skupiny konektorů na základě hlavních popisovaných rysů – pozice *concedé* a finitnosti

Na obrázku elipsami vyznačujeme množiny blízce sousedících bodů–konektorů. V použité klasifikaci k sobě mají tyto konektory totiž blízko i svými vlastnostmi. Graf naznačuje existenci tří tříd:

K první třídě počítáme konektory *bien que* a *certes–mais*. Tyto konektory preferují postavení v antepozici a reakci finitních struktur. Ze sémantického hlediska jde o konektory, které promínují přípustkovou implikaci (viz kap. 2.1). V takovém případě můžeme hovořit o přípustce „implikační“. Zásadní rozdíl, který mezi nimi podle odborné literatury je, se týká typu přípustky: *bien que* vyjadřuje přípustku objektivní, *certes–mais* argumentační (srov. zejm. Morelová, 1996).

Konektory druhé vydělené třídy – v našem případě *encore que* a *malgré que* – preferují finitní struktury v postpozici. V takových případech je typicky zdůrazněna přípustková konjunkce. Tento typ přípustky by bylo možné označit za „konjunkční“. Nejvýraznějším rysem dokladů tohoto typu je komentářová platnost segmentu *concedé*; přípustka je objektivní (*idem*).

Třetí třídou, již na našich datech většinou dokladů reprezentuje pouze spojka *quoique*, jsou konektory, které preferují postpozici nefinitních struktur. Sice je v rámci této třídy doložena objektivní (interpropoziční) přípustka, většina okurencí však vykazuje přípustkovou platnost rektifikační (viz kap. 6.2.2).

V rámci provedených analýz nebyla zaznamenána čtvrtá třída, která by se v rámci tohoto modelu přirozeně nabízela, tj. skupina konektorů regujících primárně nefinitní struktury

v antepozici. Takové výskyty jsou na našich datech velmi řídké a omezené na vybrané konektory (srov. kap. 6.2.5). Navíc se ukázalo, že jde o speciální poziční případy postpozice.¹⁸⁹

Na závěr cítíme nutnost znovu připomenout, že i představená klasifikace se vztahuje pouze k analyzovanému vzorku dat (viz kap. 6.1), a tudíž vyhraněnému textovému typu. Pro výsledky, které by mohly aspirovat na širší platnost, by bylo nutné provést analýzu rozsáhlejšího – a zejm. rozmanitějšího – souboru jazykových dat.

¹⁸⁹ Je otázkou, jestli je takový typ konektorů vůbec možný. Uvažujme následovně: nefinitní (zejm. averbální) struktury nevykazují většinou větnou platnost, vztahují se k jednomu větnému členu, na němž jsou závislé. Jak se v rámci práce ukázalo (srov. kupř. kap. 6.2.2.2.1), jedná se o speciální případy postpozice. Aby se nejednalo o podobnou incidenci, musel by vzniknout vztah interfrastický. Tento však může vzniknout jen mezi dvěma větami (resp. konstrukcemi větné povahy), což většinové averbální struktury nejsou. Jedinou možností by tak byly anteponované infinitní verbální konstrukce, které jsou však na našich datech velmi vzácné. Z globálního hlediska existence takového konektoru vyloučena není, nicméně je spíše nepravděpodobná.

7 Závěr

Práce si za cíl stanovila popis fungování vybraných francouzských přípustkových konektorů (*bien que, quoique, encore que, malgré que* a *certes–mais*; viz kap. 3.1 až 3.5)¹⁹⁰ z hlediska dvou faktorů: pozice a finitnosti segmentu *concedé*. Typ přípustky byl pojednán pouze okrajově, a to z důvodu technického řešení použitého korpusu (srov. kap. 5.3.2). Tento popis byl doplněn kontrastivní analýzou (kap. 6.3), která spočívala v identifikaci nejčastějších českých protějšků jednotlivých konektorů a jejich následném podrobení analýzám zmiňovaných faktorů. Bylo tak porovnáno kódování přípustky ve dvou typologicky odlišných jazycích.

Rozhodli jsme se – mj. po vzoru několika lingvistických článků a studií – pro práci s jazykovými korpusy. Jako nejvhodnější dostupný korpus byl vyhodnocen Europarl (kap. 5.1), tedy několikajazyčný paralelní korpus obsahující přepisy debat Evropského parlamentu. Na základě analýzy vzorků z tohoto korpusu (kap. 6.1) byly vybrané konektory popsány – dospěli jsme k těmto závěrům:

Zprvé, že ač jsou jazyky typologicky značně odlišné, probíhá v nich vyjadřování přípustky podobnými prostředky: pomocí spojek (především podřadicích, ale i souřadicích), předložek, adverbií,¹⁹¹ příp. jiných (zejm. lexikálních) prostředků. Na popisovaných datech se potvrdilo (zejm. pro češtinu, kde byly analýzy co do širě způsobů vyjádření podrobnější), že frekvenčně jednotlivé typy vyjádření odpovídají schématu S. Rezat (srov. kap. 2.5) – obzvláště nápadná je prominence spojek.

Zadruhé je možné vznést hypotézu, že čeština formálně nerozlišuje objektivní a argumentační přípustku tak důsledně jako francouzština (srov. kap. 2.4 a 3). Odborná literatura francouzské konektory klasifikuje na „objektivní“ a „argumentační“. Naproti tomu v češtině jsou jako protějšky těchto „tříd“ konektorů doloženy i konektory, o nichž se můžeme oprávněně domnívat, že upřednostňují třídu opačnou (např. „objektivní“ *bien que*, kterému odpovídá spíše „argumentační“ *sice–ale*). Tyto korespondence by bylo vhodné podrobit dalšímu šetření, neboť se jedná o rys, jenž by mohl pomoci lépe pochopit kódování přípustky (nejen) ve francouzštině a češtině – toto téma má významný obecnělingvistický potenciál.

¹⁹⁰ Společným syntaktickým jmenovatelem konektorů je to, že – kromě *certes–mais*, které je koordinační – jde o přípustkové podřadící spojky. Stylisticky se vymyká zejm. *malgré que*, které bývá považováno za nestandardní (srov. kap. 3.4).

¹⁹¹ Existenci přípustkových adverbií v češtině jsme uznali – viz kap. 4.

Významným faktorem může být i směr překladu (či překlad přes „třetí“ jazyk) a jeho vliv na jazyk: simplifikace, normalizace atd.

Zatřetí se ukázalo, že drtivá většina nefinitních *concéde* vyjadřuje rektifikační příпустku, tzn. příпустku, která se vztahuje k jedinému větnému členu, a má tak *a priori* komentářový charakter a konektor funguje spíš jako „marker“ koncesivního vztahu než jako „klasická“ spojka. Na analyzovaných datech je většina rektifikačních *concéde* v postpozici. Antepozice je jen speciálním případem postpozice; dochází k ní zejm. kvůli syntaktickým restrikcím (viz kap. 6.2.2.2.1). Právě posuzování příпустky na základě incidence může být výhodné: podle incidence lze rozlišit příпустku větněčlenskou (tj. rektifikační), interfrastickou (tj. objektivní) a argumentační (bylo by možné hovořit o příпустce „citační“, příp. „textové“).

Začtvrté jsme dospěli ke zjištění, že jednotlivé konstelace vykazují sémantické odlišnosti (tyto rysy průběžně komentujeme v kap. 6.2). Antepozice *concéde* se zdá zdůrazňovat příпустkovou implikaci (srov. kap. 2.1), zatímco jeho postpozice je spíše komentářového charakteru a promínuje příпустkovou konjunci. S tímto dělením patrně souvisí i volba slovesného modu: zatímco při vyjadřování příпустkové implikace se jeví jako jediný možný způsob subjuntiv, příпустková konjunkce umozňuje jak subjuntiv, tak indikativ, který její platnost podtrhuje. Vzhledem ke skutečnosti, že jsme k tomuto závěru došli na základě vět „vytržených z kontextu“ (vysvětluje kap. 5.3.2), představujeme tento závěr pouze jako domněnku. Další popis tohoto fenoménu by byl rovněž nemalým přínosem obecné lingvistiky, nicméně by bylo nutné jej provést za použití rigorózního aparátu (lingvistických testů atd.).

V následujících odstavcích představíme závěry týkající se jednotlivých konektorů. Jde o nejpodstatnější zjištění, která vyplynula z použitého jazykového materiálu (srov. kap. 6.1):

Spojka *bien que* (kap. 6.2.1), která je ze zkoumaných konektorů v korpusu nejčastější (viz kap. 6.1), na vzorku 227 okurecí preferuje rekci finitních struktur v antepozici (67 % výskytů). Jedná se o konektor převážně implikační. Nejčastějšími mutacemi jsou duplikace, jejíž význam se blíží hypotetické příпустce, popř. kolokace s příпустkovými adverbii, která „zintenzivňuje“ rozpor mezi oběma segmenty.

Spojka *quoique* na vzorku 81 okurecí preferuje rekci neurčitých větných členů v postpozici (57 % výskytů). V těchto případech je doložena atypická interpunkce (pomlčky, závorky), která zdůrazňuje komentářovou platnost *concéde*.

Pro spojky *encore que* a *malgré que* je na vybraném korpusu dostupných jen málo dat. Tato data však naznačují určité tendence: Spojka *encore que* je na vzorku 16 okurecí doložena v 75 % ve spojení s finitním *concéde* v postpozici. Tento konektor na našich datech není

doložen v antepozici – možné vysvětlení podává kap. 6.2.3. Domníváme se, že velmi vzácné doklady *encore que* v antepozici, o nichž se zmiňuje odborná literatura (viz kap. 3.3), mohou být náznakem další fáze gramatikalizace konektoru, ale mohou být i důsledkem velmi omezeného rozsahu vzorku.

Spojka *malgré que* na vzorku 18 okurencí preferuje rekcí finitních struktur v postpozici (78 % okurencí). I na omezených datech se zdá být ve francouzském jazyce etablovaná, což ilustruje např. možnost *emploi vicairé*. Nedoložená rekce nefinitní struktury naznačuje ostrou hranici mezi spojkou *malgré que* a předložkou *malgré*, z níž se spojka vyvinula kvůli její neschopnosti regovat finitní struktury.

Diskontinuitní konektor *certes–mais* na vzorku 250 dokladů upřednostňuje rekcí finitních *concedé* v antepozici (96 %). Vzhledem ke své povaze (srov. definici v kap. 3.5) postpozici neumožňuje – zbylá 4 % vzorku tvoří nefinitní konstrukce, rovněž v antepozici. Tento konektor však vykazuje poziční variabilitu připouštěcího elementu *certes*. To může být anteponované (doloženo 38 % výskytů), postponované (11 %) nebo větněčlenské (51 %). První dvě možnosti se vztahují k celé následující/předcházející propozici, zatímco větněčlenské *certes* připouští vždy jen jeden větný člen. V češtině jsou incidenční vztahy *certes* (tj. připouštění) zpravidla zachovány.

Následující tabulka shrnuje poznatky o jednotlivých konektorech. Konektory v rámci buněk jsou v jednotlivých konstelacích nahraditelné. Percentuální část dokladů může být vodítkem při hledání podobně fungujícího konektoru. Více o vymezených skupinách konektorů se píše v kap. 6.4.

KOMUTABILITA KONEKTORŮ	Antepozice (CA)	Postpozice (AC)
Finitní	BQ (67 %), QQ (11 %), MQ (22 %), CM (96 %)	BQ (27 %), QQ (16 %), EQ (75 %), MQ (78 %)
Nefinitní	BQ (4 %), QQ (16 %), CM (4 %)	BQ (2 %), QQ (57 %), EQ (25 %)

Tabulka 28: Zaměnitelnost analyzovaných konektorů

Z kontrastivního hlediska platí, že si způsoby vyjádření (pozice a finitnost *concedé*) ve francouzštině a češtině zpravidla odpovídají. Množina dokladů, kde se jazyky ve způsobu vyjádření vymezených faktorů rozcházejí, je natolik malá, že nelze popsat obecnější tendence.

Nejčastějšími ekvivalenty všech pěti zkoumaných francouzských konektorů jsou v češtině spojky *ačkoli*, *i když* a *přestože*. Pro tyto české přípustkové konektory je charakteristické, že nevykazují z hlediska pozice či finitnosti *concedé* žádné restriktce. Diskontinuitní konektor navíc vykazuje jako velmi častý protějšek (rovněž diskontinuitní)

„abstraktní konektor“ sestávající z afirmativního elementu (odpovídá *certes*) a elementu adverzativního (odpovídá spojce *mais*). V případě abstraktního konektoru je doloženo pouze pořadí CA.

Při analýze českých ekvivalentů zkoumaných konektorů byl použit popis pomocí aproximativního proložení grafu závislosti jeho směrnicemi. V lingvistických pracích není takový postup běžný; domníváme se však, že při popisu překladových protějšků, slovtvorby aj. může být vymezení modelů průběhu závislosti (v našem případě L a J) velice výhodné, neboť usnadňuje statistický popis jazykových dat. Graf typu L odpovídá situaci, kdy je doloženo pouze „centrum“ a „periferie“, tj. množina extrémně frekventovaných a množina hapaktických (okazionálních) výrazů. Graf typu J se liší přítomností „přechodové zóny“ mezi centrem a periferií. Tato množina obsahuje méně frekventované, ale relativně ustálené výrazy. Přítomnost této zóny značí „stabilitu“ variační bohatosti.

Každý korpusový výzkum nutně probíhá ve stínu omezení, která plynou ze samotné podstaty jazykových korpusů. Hlavní restrikce výzkumu jsou v naší práci dvojího typu: jednak je významně omezena velikost vzorků (viz kap. 6.1), jednak pracujeme s jedním textovým typem (viz kap. 5.2). Výsledky naší práce by tak bylo dobré ověřit nejen na větších (např. monolingvních) korpusech, ale i na jiných textových typech (např. beletrie, odborné texty, mluvený jazyk). Další restrikcí je omezený zobrazitelný kontext v použitém korpusu (resp. korpusovém manažeru). Toto omezení se dotýká zejm. možnosti určit typ přípustky. Úzce s tím souvisí také popis konektorů z hlediska aktuálního členění větného. Posledním omezením, na které poukážeme, je neschopnost jazykového korpusu podat negativní důkaz – že nějaký fenomén „neexistuje“, je možné tvrdit vždy jen na korpusu samotném. V tomto bodě by bylo vhodným doplňkem výzkumu dotazníkové šetření provedené ve spolupráci s rodilými mluvčími, které by mohlo vrhnout nové světlo na jevy „sporné“ a odpovědět tak například na následující otázky: Je anteponované *encore que* funkčně ekvivalentní s *bien que*? Opravdu není možné spojení *malgré que* s averbální strukturou?

8 Résumé en français

Le présent travail disserte sur l'expression de la concession en français contemporain. Cela en analysant cinq connecteurs concessifs : quatre conjonctions de subordination (*bien que*, *quoique*, *encore que* et *malgré que*) et un connecteur discontinu (*certes–mais*). Notre recherche se compose de deux niveaux : analyse formelle et analyse contrastive. L'analyse formelle sera consacrée à la description de deux traits choisis : la position de concédé (voir la définition, dans 2.1) et la forme verbale dans le concédé (in/finie). L'analyse contrastive se voue à la comparaison avec le tchèque – l'objet de cette comparaison sera description de deux critères principaux (voir *supra*) aussi bien que recherche des équivalents tchèques. L'avantage de cette approche contrastive est la possibilité de mieux comprendre la relation en question, la concession étant un concept onomasiologique.

À l'instar de plusieurs travaux linguistiques, nous avons choisi en tant que méthodologie le travail avec les corpus. Les corpus sont généralement très appréciés notamment grâce à l'authenticité des données langagières. Pour nos recherches, nous avons choisi le corpus Europarl. Il s'agit d'un corpus parallèle qui contient les transcriptions des débats prononcés dans le Parlement européen. Les textes datent du début de notre siècle. L'avantage principal du corpus est la nature des textes : il s'agit des textes politiques qui, comme nous le supposons, montrent un niveau élevé des expressions argumentatives, donc également la concession.

L'analyse formelle a montré qu'en général le codage de la concession est très similaire en français et en tchèque, les deux langues étant typologiquement bien différentes. Dans le cadre de nos données, la partie du discours la plus répandue est la conjonction. Elle est suivie par les prépositions, par les adverbes et par les expressions lexicales (verbes modaux, etc.).

Autre résultat de cette analyse dit que la plupart des concédés averbaux exprime la concession rectificative (notamment *quoique*). Dans les occurrences de ce type-là, le connecteur ne joue pas le rôle « typique » de la conjonction, mais accentue plutôt la valeur concessive de l'élément régi. Ainsi, nous avons proposé de distinguer trois types de concession d'après l'incidence : la concession rectificative est liée à un seul terme, la concession objective lie deux propositions (on peut l'appeler « interphrastique »), et la concession argumentative reprend ce qu'il a été dit.

Pendant l'analyse formelle, nous avons également prononcé l'hypothèse sur la valeur sémantique de deux constellations linéaires possibles. La constellation CA (concédé en antéposition) semble accentuer l'implication concessive (voir 2.1), tandis que la constellation AC

(concedé en postposition) souligne la conjonction concessive. Pour vérifier cette hypothèse, il faudrait consulter notamment les corpus offrant un contexte beaucoup plus large.

Dans la partie suivante, nous décrirons les connecteurs choisis. Nous montrerons les résultats les plus importants ; pour les analyses plus détaillées, voir les chapitres 6.2.1–6.2.5.

Bien que s'est avéré préférant la rection des structures finies en antéposition. Cette constellation concerne 67 % de l'échantillon qui contient 227 occurrences. Ainsi, on peut dire qu'il s'agit d'un connecteur qui exprime l'implication concessive. *Bien que* occure systématiquement en emploi doublé (dont la signification s'avère très proche à la concession hypothétique) ou en collocation avec les adverbes concessifs. Ce dernier emploi creuse l'incompatibilité sémantique du concedé et de l'asserté.

Les termes régis de préférence par la conjonction *quoique* sont les structures infinies en postposition. Cette constellation est enregistrée dans 57 % de l'échantillon comptant 81 occurrences. Par conséquent, *quoique* peut souligner la conjonction concessive laquelle propriété sémantique est, dans certaines phrases, accentuée par une ponctuation qui souligne le caractère de commentaire (parenthèses, tiret).

La conjonction *encore que* préfère les concedés finis en postposition (75 % de 16 occurrences). Le connecteur n'est pas enregistré en antéposition. Une explication possible est offerte par chapitre 6.2.3. Néanmoins, *encore que* est – au moins par d'autres linguistes – enregistré en antéposition. Cette antéposition s'avère très rare (voir 3.3) ; on peut croire que les occurrences de ce type montrent un nouveau degré de grammaticalisation du connecteur.

Malgré que régit dans la plupart des cas les structures finies en postposition (78 % de 18 occurrences). L'antéposition est aussi possible – seulement les structures infinies ne le sont pas. Ici, nous avons constaté une stricte frontière entre la conjonction *malgré que* régissant les structures finies, et la préposition *malgré* régissant les syntagmes nominaux. *Malgré que* se montre relativement bien ancré dans le système de la langue française ce que démontrent p. ex. les occurrences de l'emploi vicair.

Le connecteur discontinu *certes–mais* préfère dans notre échantillon de 250 occurrences la rection des structures finies en antéposition (96 %). Ce résultat découle du masque CQL défini pour ce connecteur (cf. sa définition dans 3.5). Néanmoins, les variations sont enregistrées pour l'élément *certes* : il est possible en antéposition (38 % d'occurrences), en postposition (11 %), ainsi que se rattachant à un terme concret (51 %). L'incidence des deux premiers cas est toute la proposition suivante/précédente, tandis que dans le dernier cas, un seul terme est atteint par le mouvement de concession. Le plus souvent, les occurrences tchèques gardent les rapports d'incidence (voir 6.2.5.1.1).

Le tableau suivant, qui est une version traduite du Tabulka 28, résume les résultats de cette partie de notre recherche. Les informations présentées ne parlent de nouveau que de nos échantillons. Sur deux axes (position, formes in/finies), nous montrons à l'aide du pourcentage les préférences des connecteurs en question. Les connecteurs qui se trouvent dans la même cellule sont commutables :

COMMUTATIVITÉ DES CONNECTEURS CHOISIS	Antéposition (CA)	Postposition (AC)
Fini	BQ (67 %), QQ (11 %), MQ (22 %), CM (96 %)	BQ (27 %), QQ (16 %), EQ (75 %), MQ (78 %)
Infini	BQ (4 %), QQ (16 %), CM (4 %)	BQ (2 %), QQ (57 %), EQ (25 %)

Tabulka 29: Commutativité des connecteurs choisis (version française du Tabulka 28)

L'analyse contrastive a montré que dans la plupart des occurrences parallèles, la concession est exprimée – du point de vue typologique – de la même manière. Les occurrences qui ne correspondent pas à cette règle seront exclues des descriptions suivantes parce qu'elles ne sont pas très nombreuses et, par conséquent, une description plus détaillée n'est pas possible.

Les équivalents les plus fréquents des connecteurs français sont les conjonctions de subordination *ačkoli* (avec sa variante orthographique *ačkoliv*), *i když* et *přestože*. Ces conjonctions ne montrent pas de préférences positionnelles, toutes les constellations sont possibles. Autre équivalent très fréquent est le « connecteur abstrait ». Nous l'avons défini comme un connecteur discontinu composé de deux éléments : l'élément affirmatif (correspond à *certes* ; p. ex. *sice*, *ano*, *jistě*) et l'élément adversatif (équivalent de *mais* ; le plus souvent la conjonction *ale*). Ce connecteur abstrait n'est enregistré qu'avec le concédé en antéposition.

Étant donné la méthodologie choisie – la linguistique de corpus – il faut mentionner les restrictions et les inconvénients de cette approche. La restriction la plus importante est la taille du corpus (et ainsi de nos échantillons) qui va de pair avec sa diversité textuelle. L'analyse d'autres types textuelles (textes de prose, textes scientifiques, etc.) montrerait de nouveaux résultats et serait un bon complément (et précision) du présent travail. La consultation des corpus implique également de problèmes « techniques » : dans notre cas, c'était notamment l'impossibilité d'élargir le contexte « visible » (cf. 5.3.2). Dans la plupart des cas, cette restriction rend impossible l'évaluation de la perspective fonctionnelle ; de connaître, et de pouvoir analyser la structure informationnelle de phrases concessives serait également un produit voulu

– non seulement par les linguistiques spécialisées,¹⁹² mais aussi par la linguistique générale. Le dernier désavantage, qui découle de la nature des corpus de langue, est l'impossibilité d'y trouver la preuve négative. Cet inconvénient pourrait être compensé par un sondage parmi les locuteurs natifs qui éliciterait p. ex. les frontières entre la conjonction *malgré que* et la préposition *malgré* (Sont-elles vraiment spécialisées ?) ou l'équivalence (même fonctionnelle) de *bien que* et *encore que* en antéposition.

¹⁹² Cette problématique est traitée p. ex. par L. Uhlířová (1974). Néanmoins, il s'agit d'un article peu récent – il date de l'époque « avant les corpus » (le terme provient de Pr František Čermák). En conséquence, il serait intéressant de faire une étude semblable à l'aide des corpus.

Bibliografie

Články, monografie

Adam, J.-M. (1997). Du renforcement de l'assertion à la concession : variations d'emploi de certes. *L'information grammaticale*, 73(1), 3–9.
<https://doi.org/10.3406/igram.1997.3555>

Adam, J.-M. (2008). *La linguistique textuelle : introduction à l'analyse textuelle des discours* (2. vyd.). Paris: Armand Colin.

Bat-Zeev Shyldkrot, H. (1995). Subordonnées circonstancielle et dépendance sémantique. Comparaison, concession et condition : grammaticalisation et sens des connecteurs. *Faits de Langues*, 3(5), 145–154. <https://doi.org/10.3406/flang.1995.987>

Bertin-Delbey, A. (1992). Olivier Soutet, La concession en français des origines au XVIe siècle : problèmes généraux, les tours prépositionnels, Genève, Droz, 1990. *L'information Grammaticale*, (52), 49–50.

Brezina, V. (2018). *Statistics in corpus linguistics: a practical guide*. Cambridge: Cambridge University Press.

Conti, V., & Béguelin, M.-J. (2010). Le statut des concessives en *avoir beau* du français : considérations synchroniques et diachroniques. *Journal of French Language Studies*, 20(3), 271–288. <https://doi.org/10.1017/S095926951000027X>

Cvrček, V., Komrsková, Z., Lukeš, D., Poukarová, P., Řehořková, A., & Zasina, A. J. (2018). Variabilita češtiny: multidimenzionální analýza. *Slovo a slovesnost*, (4), 293–321.

Cvrček, V., & Kovářiková, D. (2011). Možnosti a meze korpusové lingvistiky. *Naše řeč*, 94(3), 113–133.

Čermák, F. (Ed.). (2011). *Korpusová lingvistika Praha 2011. Výzkum a výstavba korpusů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Čermák, F. (2017). *Korpus a korpusová lingvistika*. Praha: Karolinum.

Dhaouadi, H. (2012). L'argumentation dans le discours : approches contemporaines et perspectives didactiques. *Lenguaje y Textos*, (35), 47–60.

Gettrup, H., & Nølke, H. (1984). Stratégies concessives : Une étude de six adverbes français. *Revue romane*, 19(1), 1–47.

Gross, G., & Nazarenko, A. (2004). Quand la langue cause : paramètres d'une analyse linguistique. *Intellectica: Revue de l'Association pour la Recherche Cognitive*, 38(2004/1), 15–41.

Grote, B., Lenke, N., & Stede, M. (1995). Ma(r)king concessions in English and German. *Discourse Processes*, 1997(24.1), 1–23.

Häfele, S. (2006). La proposition concessive dans la poésie des troubadours. *Caligrama*, (11), 47–63.

Herman, T. (2018). Quelle unité pour l'argumentation ? La concession, entre cellule et séquence argumentative. *Shs Web of Conferences*, 46, 1–12.
<https://doi.org/10.1051/shsconf/20184606010>

- Chanteloube, I. (2006). Formes et enjeux de la concession dans Cleveland. *L'information Grammaticale*, 111(1), 34–38. <https://doi.org/10.3406/igram.2006.3848>
- Chevalier, J.-C., Garcia, C., & Leclaire, A. (1980). Quelques éléments pour une étude de la concession. *Pratiques*, 28(1), 62–75. <https://doi.org/10.3406/prati.1980.1181>
- Jednací řád Evropského parlamentu (2020). Bruxelles/Strasbourg/Luxembourg.
- Karlík, P. (2017). PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PŘÍPUSTKY [Online]. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/PŘÍSLOVEČNÉ%20URČENÍ%20PŘÍPUSTKY>
- Klein, J. (1980). Die Konzessiv-Relation als argumenttheoretisches Problem. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, (8), 154–169.
- Koehn, P. (2005). Europarl: A Parallel Corpus for Statistical Machine Translation [Online], 1–8. Dostupné z <http://homepages.inf.ed.ac.uk/pkoehn/publications/europarl-mtsummit05.pdf>
- Koehn, P. (2002). Europarl: A Multilingual Corpus for Evaluation of Machine Translation [Online]. In (pp. 1–18). USA: University of Southern California. Dostupné z <http://homepages.inf.ed.ac.uk/pkoehn/publications/europarl.pdf>
- Kopáček, J. (2016). *Matematická analýza nejen pro fyziky (I)* (5. vyd.). Praha: Matfyzpress.
- König, E., & Eisenberg, P. (1984). Zur Pragmatik von Konzessivsätzen. *Pragmatik in der Grammatik*, 1983(60), 313–332.
- König, E., & Siemund, P. (2000). Causal and concessive clauses: Formal and semantic relations. *Cause – Condition – Concession – Contrast*, 341–360. <https://doi.org/10.1515/9783110219043.4.341>
- Lenepveu, V. (2010). De l'expression du point de vue à l'anticipation textuelle : le rôle de *à première vue*. *Discours*, (7), 3–24. <https://doi.org/10.4000/discours.8115>
- Le Pesant, D. (2006). De la concession à la cause, et de la cause à la condition. *Linx*, (54), 61–71. <https://doi.org/10.4000/linx.503>
- Marque-Pucheu, C. (2019). De l'accord imparfait au désaccord : *conceder... mais*. *Thélème. Revista Complutense de Estudios Franceses*, 34(1), 77–98. <https://doi.org/10.5209/thel.64159>
- Moeschler, J., & de Spengler, N. (1981). Quand même : de la concession à la réfutation. *Cahiers de Linguistique Française*, (2), 93–112.
- Moeschler, J., & de Spengler, N. (1982). La concession ou la réfutation interdite. Approches argumentatives et conversationnelles. *Cahiers de Linguistique Française*, (4), 7–36.
- Montagne, V. (2005). Concession et polyphonie dans L'Heptaméron (1559) de Marguerite de Navarre. *L'information grammaticale*, 107(1), 39–43. <https://doi.org/10.3406/igram.2005.3786>
- Morel, M.-A. (1996). *La concession en français*. Gap: Ophrys.
- Muchnová, D. (2019). Podmínkově přípustkové věty v klasické řečtině (Xenofón). *Auriga*, 61(2), 7–28.

- Nebeská, I. (1976). K negaci v souvětích příčinné povahy. *Slovo a slovesnost*, 37(4), 291–299.
- Nováková, E. (2019). Využití kontrastivní analýzy v kritice překladu na příkladu textů Evropské unie. *Studie z aplikované lingvistiky – Studies in Applied Linguistics*, 10(1), 26–51.
- Pešek, O. (2011). *Argumentativní konektory v současné francouzštině a češtině*. České Budějovice: Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis.
- Pořízka, P. (2014). *Tvorba korpusů a vytěžování jazykových dat: metody, modely, nástroje*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého.
- Prendes, E. Á. (2006). La stratégie concessive : la double instruction du connecteur. *Linguistique Plurielle*, (2), 177–186.
- Rezat, S. (2009). Konzessive Konstruktionen. Ein Verfahren zur Rekonstruktion von Konzessionen. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, 37(3), 469–489. <https://doi.org/10.1515/ZGL.2009.032>
- Rosen, A. (2020). Korpus InterCorp [online]. Citováno 20. dubna 2020 z <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp>.
- Schnedecker, C. (1992). Quand il faut faire des concessions... Quelques suggestions pour une didactique de la concession. *Pratiques*, 75(1), 76–110. <https://doi.org/10.3406/prati.1992.1670>
- Silletti, A. M. (2010). Mais et la rectification atténuative. *Revista Electrónica De Lingüística Aplicada*, (9), 12–20.
- Silletti, A. M. (2012). Alors que en emploi concessif : remarques théoriques et empiriques. *Studies van de Bkl/ Travaux du Cbl/ Papers of the Lsb*, (7), 1–12.
- Silletti, A. M. (2013). La concession dans les grammaires et ouvrages spécialisés du français. *Studies van de Bkl/ Travaux du Cbl/ Papers of the Lsb*, (8), 69–78.
- Sokolová, J. (2016). Koncesivnost' v súčasnej ruskej lingvistike. *Journal of Linguistics/Jazykovedný Casopis*, 67(1), 53–72. <https://doi.org/10.1515/jazcas-2016-0011>
- Sousedík, P. (2008). *Logika pro studenty humanitních oborů* (3. vyd.). Praha: Vyšehrad.
- Svoboda, K. (1974). O časovém rozvrstvení přípustkových spojek v současné spisovné češtině. *Naše řeč*, (57), 67–71.
- Šulc, M. (1999). *Korpusová lingvistika: první vstup*. Praha: Karolinum.
- Uhlířová, L. (1974). O vztahu sémantiky příslovečného určení k aktuálnímu členění. *Slovo a slovesnost*, 35(2), 99–106.
- Vondráček, A. (2006). *Úvod do studia francouzského jazyka*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Mluvnice

- Grevisse, M., & Goosse, A. (2016). *Le bon usage : Grevisse langue française* (7. vyd.). Louvain-la-Neuve: De Boeck Supérieur.

- Havránek, B., & Jedlička, A. (1963). *Česká mluvnice* (2. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hendrich, J., Radina, O., & Tláskal, J. (2001). *Francouzská mluvnice* (3. vyd.). Plzeň: Fraus.
- Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z., & Grepl, M. (2012). *Příruční mluvnice češtiny* (4. vyd.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Komárek, M., Kořenský, J., Petr, J., & Veselková, J. (Eds.). (1986). *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Pravdová, M., & Svobodová, I. (Eds.). (2014). *Akademická příručka českého jazyka*. Praha: Academia.
- Riegel, M., Pellat, J.-C., & Rioul, R. (2018). *Grammaire méthodique du français* (7. vyd.). Paris: Presses Universitaires de France.
- Štícha, F. (Ed.). (2011). *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia.
- Štícha, F. (2013). *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Štícha, F. (2015). *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Academia.
- Weinrich, H. (1989). *Grammaire textuelle du français*. Paris: Didier.
- Wilmet, M. (2007). *Grammaire critique du français* (4. vyd.). Paris: De Boeck.

Slovníky

Slovníky tištěné

- Littré, É. (1874). *Dictionnaire de la langue française (Tome 1)*. Paris.
- Quitt, Z., & Kucharský, P. (2017). *Česko-latinský slovník starověké i současné latiny* (3. vyd.). Praha: Leda.
- Rejzek, J. (2012). *Český etymologický slovník* (2. vyd.). Voznice: Leda.
- Sobek, D. (2012). *Francouzsko-český obecně vědní slovník (kontextový)*. Praha: Academia.
- Těšitelová, M., Petr, J., & Králík, J. (1986). *Retrográdní slovník současné češtiny*. Praha: Academia.
- Vlasák, V. (2002). *Francouzsko-český, česko-francouzský slovník*. Voznice: Leda.

Slovníky webové

- Dictionnaire AF [online]. (2019). Citováno 26. dubna 2020 z <https://www.dictionnaire-academie.fr/presentation> (též jako „Slovník Francouzské akademie“)
- Dictionnaire Usito [online]. (2020). Citováno 26. dubna 2020 z <https://usito.usherbrooke.ca> (též jako „Usito“)
- Larousse.fr [online]. (2020). Citováno 26. dubna 2020 z <https://www.larousse.fr> (též jako „Larousse“)

Éditions Le Robert [online]. (2020). Citováno 26. dubna 2020
z <https://www.lerobert.com> (též jako „Le Petit Robert“)

Seznam.cz Slovník [online]. (2020). Citováno 26. dubna 2020
z <https://slovník.seznam.cz> (též jako „Seznam.cz“)

Slovníky Lingea [online]. (2020). Citováno 26. dubna 2020
z <https://slovníky.lingea.cz> (též jako „Lingea“)

Trésor de la langue française [online]. (2020). Citováno 26. dubna 2020
z <http://atilf.atilf.fr> (též jako „TLFi“)

Jazykové korpusy

Benko, V. (2015). *Araneum Francogallicum Maius, verze 15.03*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Dovalil, V., Káňa, T., Peloušková, H., Zbytovský, Š., & Vavřín, M. (2019). *Korpus InterCorp – němčina, verze 12 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Klégr, A., Kubánek, M., Malá, M., Rohrauer, L., Šaldová, P., & Vavřín, M. (2019). *Korpus InterCorp – angličtina, verze 12 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T., Čermáková, A., Hnátková, M., Chlumská, L., Jelínek, T., Kovářiková, D., Petkevič, V., Procházka, P., Skoumalová, H., Škrabal, M., Truneček, P., Vondříčka, P., & Zasina, A. (2015). *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Nádvorníková, O., & Vavřín, M. (2019). *Korpus InterCorp – francouzština, verze 12 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Rajnochová, N., Runštuková, N., & Vavřín, M. (2019). *Korpus InterCorp – ruština, verze 12 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Rosen, A., Vavřín, M., & Zasina, A. J. (2019). *Korpus InterCorp – čeština, verze 12 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Štichauer, P., & Vavřín, M. (2019). *Korpus InterCorp – italština, verze 12 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z <http://www.korpus.cz>

Pozn. Všechny korpusy byly v uvedených verzích citovány mezi 29. květnem a 6. červencem 2020.